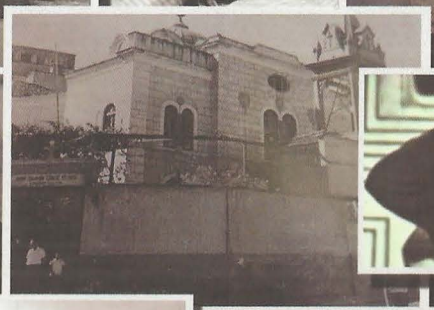
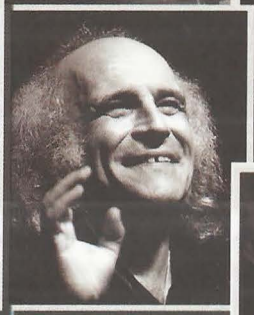
KADIKÖY'DEN EMEK-BAHÇELİ'YE, AZNAVOUR'DAN CEMİL MERİÇ'E

Anılar ve Portreler

Kadir CANGIZBAY

ÜTOPYA
Sosyoloji-Felsefe

KADIKÖY'DEN EMEK-BAHÇELİ'YE, AZNAVOUR'DAN CEMİL MERİÇ'E
Anılar ve Portreler
Kadir CANGIZBAY

Ütopya Yayınları: 308
Sosyoloji-Felsefe Dizisi

© 2017 Ütopya Yayınevi

1. Baskı
Ütopya Yayınevi, Şubat 2018

Redaksiyon
Mustafa Çoban

Kapak Tasarım
Mehmet Kılıkbiçen

Sayfa Düzeni
Ütopya

Baskı ve Cilt
Bizim Büro Matbaa
Sedef Sokak No: 6/1 İskitler – Ankara
Tel: (0 312) 229 99 28

ISBN 978-605-9378-34-5

Ütopya Yayınevi
Ataç I Sokak 33/15 Kızılay / Ankara
Tel-Fax: (0 312) 433 88 28

İnternet: www.utopyayayinevi.com.tr

E-Posta: utopya@utopyayayinevi.com.tr

KADIKÖY'DEN EMEK-BAHÇELİ'YE, AZNAVOUR'DAN CEMİL MERİÇ'E

Anılar ve Portreler

Kadir CANGIZBAY

Kadir Cangızbay'ın Özgeçmişi...

1947'de İstanbul Kadıköy'de doğmuşum; Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde, forsepsle.

Forseps maşa demek, cımbızın irisi; bisikletin furşu, saçın firketesi, İngiliz'in forkuyla aynı kökten: Forseps çocuğundan 'fırlama' çıkmazmış; zira kendisi 'çekip çıkartma'.

Bir de üç buçuk dört yaşlarındayken Bahariye'de oturduğumuz evin bahçesinden yok olmuşum; Yoğurtçu Parkı'nda Fenerbahçe tesislerinin tam karşısında bulmuşlar: İyi mi, kötü mü bilemem, ama Fenerliyim elimde olmadan, Türk olmam misali.

Reşat Nuri Güntekin İlkokulu'nu ve Saint-Joseph Fransız –bir zamanlar 'Erkek' Lise'sini bitirdikten sonra Hacettepe Üniversitesi'nde sosyoloji okudum (1967-73). Bitirme (Yüksek Lisans muadili) tezimi 'Köy Enstitüsü Mezunu İki Yazar: Fakir Baykurt-Talip Apaydın' üzerine yazdım. 1974'de AİTİA'ya (şimdiki Gazi Üniversitesi) asistan olarak girdim. 1981'de doktoramı (Prof. Dr. Coşkun San'ın danışmanlığında) verdim: 'Kavramsal Bir Yapı Olarak Özyönetim'. 1989'da doçent, 1996'da profesör oldum. 2014 Şubat'ında emekli olana kadar Gazi Üniversitesi'nin İktisadî İdarî Bilimler, İletişim ve Hukuk fakülteleri, Sosyal Bilimler, Kazaları Araştırma ve Önleme enstitüleriyle Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde sosyoloji, siyaset sosyolojisi, sosyal bilimlerde yöntem ve beşerî bilimler felsefesi dersleri verdim.

Çok çeşitli dergilerde ve gazetelerde yazılarım yayınlandı (Hareket, AİTİA, Kazaları Araştırma ve Önleme, Toplumcu Düşün, Birikim, Ulusal, Türk Kültürü, Türkiye Günlüğü, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Bilim ve Teknik, İslamî Araştırmalar, Toplum ve Bilim, Mülkiyeliler Birliği, Özgür Üniversite, Türk Yurdu, Doğu-Batı, Düşünen Siyaset vb... dergileri ve BirGün, Ülkede Gündem, Newroz,

Agos, Star-Açık Görüş vb... gazeteleri) ve bazı ansiklopedi ve kavram sözlükleri için de belirli maddeleri (Cumhuriyet, Entelektüel, Cemil Meriç vb...) kaleme aldım. Fransızcadan bir kitap (*Sosyalizm İçin Anahtar*; J.-P. Chevènement-D. Motchane, Bilgi Yay., 1974, Ankara) ve çok sayıda makale çevirim vardır. KPDS puanlarıma bakılırsa Fransızcayı mükemmelen (100), İngilizceyi çok iyi (91), İtalyancayı da çok iyiye çok yakın (87) derecede bilmekteyimdir; ama durum aslında böyle olmayıp, Fransızcayı bayağı iyi, iyi kötü de İngilizce ve İtalyanca bilirim.

Evli ve bir kız babasıyım.

Kitaplarım:

Sosyoloji ve Felsefe (çev. ve der.), Değişim Yay., İstanbul, 1985.

Gurvitch Sosyolojisi: Özgürlüğün Bilimi (çev. ve der.), Değişim Yay., İstanbul, 1985.

Siyaset-ötesi Toplum, Verso Yay., Ankara, 1987.

Sosyolojiler Değil, Sosyoloji, Öteki Yay., Ankara, 1996 (Ütopya Yay., 1999; 2002; 2011).

Komprador Rejimin Anatomisi, Öteki Yay., Ankara, 1996.

Sosyolojik Praksis, Öteki Yay., Ankara, 1998.

Hiçkimsenin Cumhuriyeti, Ütopya Yay., Ankara, 2000; 2007.

Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe (çev. ve der.), Ütopya Yay., Ankara, 1999; 2016.

Çok-hukukluluk, Laiklik ve Laikrasi, Liberte Yay., Ankara, 2002.

Sosyalizm ve Özyönetim, Ütopya Yay., Ankara., 2003.

Globalleş(tir)me Terörü, Odak Yay., Ankara, 2003.

Makaleler, A Kitap Yay., Ank., 2016.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9

Annem 11

Babamla Sırlarımız 23

Koşuyolu 38

Koşuyolu II 44

Bahariye Cevizlik ya da Karabet Amca'dan Yeto'ya 50

Cevizlik'ten Kadıköy'e 56

Bursa 'Öz Hayat' Oteli 70

Orhaneli ve Remziye Halamlar 74

Hacettepe'deki Hocalarım 78

Burıdan'ın Eşeğinin Urfa Seyahati 84

Ayakkabı Teki Peşinde Beykoz'a Uzanan Seyahat 97

Bahçeli – Emek 102

Bektaş'ın Lokantasında 112

İsmail'e Mektup 120

Müzikle Sıradan İlişkilerim 126

İlk Türkülerim 133

Aznavour, Brel, Ferrat, Piaf 136

Bağımlılıktan Diyalektiğe 150

Bisiklet ve Sosyalizm 153

Benim Sosyalizmim 159

'-68 Kuşağı' Dedikleri 163

Cemil Meriç'i Tanıma 166

Parseg'ten Pars'a Dönmek İşe Yaramamıştı! 180

Hrant'a Dair 183

Görevimiz Koruma 188

ÖNSÖZ

Huzeyfe Süleyman Aslan diye biri var; o olmasa bu kitap da olmazdı: Fikir, telkin, teşvik ve gayret hep ondan; sağ olsun. Kitabı basan ise, sağ olsun, Mustafa Çoban oldu.

Burada iki kişiye daha teşekkür edeceğim: Ela Doğanay ve Özgür Başpınar. Ela, çok sayıda makalemden kalkarak "Cemil Meriç'i Tanıma"yı derledi; Özgür ise kitaptaki yazıların sıralanması ve birbirleriyle bağlantılandırılması konusunda bayağı ön açıcı tavsiyelerde bulundu.

Kitapta yer alan yazıların ilk baskıları üzerinde bazı düzeltme, değişiklik ve de ufak eklentiler yapılmıştır; ancak, farklı zamanlarda farklı yerlerde yayınlanmak üzere kaleme alınmış olan bazılarında mükerrer olan ifadeler de vardır ki, bu yazıların kendi iç bütünlüklerini bozmamak için bunları olduğu gibi bıraktık.

ANNEM*

Büyükbabamı da, annemin babası Mesut Dedemi de hiç görmedim. Mesut Dedem, ben doğduktan birkaç ay sonra ölmüş. Teyzemin kayınpederi olan Mehmet Şahin'e dede derdim, büyük teyzem Fethiye'nin oğullarıyla birlikte. Şahin Dedemlerin Etlik'te bağları vardı. Orada üzüm toplar bana yedirirdi. Oğlu, yani Mahmut Eniştem, lokomotif makinistiydi, İsmet Paşa'nın Beyaz Treni'nin makinisti; çok muhtemelen, Şahin Dedemin tek parti döneminde Antep mebusu olması sayesinde. Emekli olunca Antep Lahmacuncusu diye, belki de Ankara'ya lahmacunu ilk tanıtan lokantalardan birini açtı; Kızılay'da Piknik'in hemen arkasında. İstanbul'a, bizim Koşuyolu'ndaki evlerine geldiklerinde yazları, eniştem, beni ve benden 2 yaş küçük olan Mesut ile benden 2 yaş büyük Ali'yi fişfiklerdi, annem ve teyzem için, "Bakın bunlar Ankaralıyız diyorlar, bunlarda mutlaka bir Ermenilik vardır; Ankara tam Orta Anadolu ya, Müslüman oldularsa sonradan olmuşlardır" diyerekten. Biz de; yani Mesut, Ali ve ben, anneme ve teyzemize sorardık "sizde Erme-

* *Alimla*; Sayı: 22, 2016.

nilik var mı" diye. Bu, her ikisinin de pek bir ağırlarına gider, "Bizde gavurluk yok" diyerek ağlamaya başlarlar, işte tam o anda eniştem ortaya çıkıp araya girer, "Üzmeyin annelerinizi" deyip bizi azarlar ve güya kovalardı; oysa dedim ya, bizi kışkırtan aslında kendisiydi. Ama pek severdi, bu oyunu; her yaz birkaç kere tekrarlardı; bizi azarlayıp kovalarken karısıyla baldızının gözünde prim yapmanın peşindeydi herhalde.

Annem ilkokulu bitirmiş; daha sonra ortaokula ne kadar gitmiş bilmiyorum. Daha sonraları biçki-dikiş kursuna yazılmış. Biçki-dikiş kursunda tanıştığı Saime Hanım, hayatta en çok sevdiği arkadaşı oldu.

Bizimkiler 1946'da İstanbul'a göçmüşler. Saime Hanımlar de yazı İstanbul'da geçirirler, mutlaka bize de gelirlerdi. Annesi vardı Saime Hanım'ın, bir de kız kardeşi (olarak bildiğim) Hesna Hanım; hiç unutmuyorum pek bir garibime giderdi bu isim. 60 yıl öncesinden hatırladığım kadarıyla, Hesna, ya hiç evlenmemişti ya da çok kısa süren bir evliliği olmuştu; annesiyle birlikte İstanbul'da yaşarlardı, Taksim'den Ayaspaşa'ya doğru giderken eski Alman sefaretine varmadan karşı sırada, bayağı lüks bir apartmanda, bugünün rezidanslarına mümasil. Saime Hanımların yazı geçirdikleri ev ise, Bebek'i az geçince çok dik, ama çok da kısa bir yokuşun sonunda, solda 2-3 katlı bir binaydı, Boğaz'a nazır. O dik ve kısa yokuş, belki de bu binanın özel girişiydi: 'Saimeler' bayağı varlıklı bir aileydi; kocası Garanti Bankası'nın kurucularındanmış.

İlk 'teyp'i de onların evinde gördüm: Kocaman makaralı açık gri bir Grundig; 1960'ların başı. Annem, bu sihirli âlete nasıl hayran kaldığımı fark etmiş olacak ki, 15-20 gün geçmedi biz de babamla gidip bir teyp aldık, Sirkeci'de bir handan. Grundig'lere göre çok daha ucuz, makaraları daha küçük, ahşap göv-

desi sunî deri kaplı, koyu gri, Columbia marka, Japon malı: Rahmetli anacığım kimseye göre kendimi yoksun hissetmeyim, kimselere gıpta edip özenmeyim isterdi.

'Saimeler'in bize gelmesi, annem için bayram olurdu, adeta. Öğleye doğru gelip akşamüzeri giderlerdi; Yaz günü, yani en az 5-6 saat. Tabiî, biz de onlara gidince, aynı şekilde: Kadıköy'le Bebek az buz yol değil ki, 1-2 saat oturup da kalkınsın misafirlikten.

İşte bu sevgili Saime'siyle aynı kursa devam ettikleri dönemde ki, annem henüz 16-17 yaşında, anneannemle birlikte kumaş bakmaya gidiyorlar, Karaoğlan Çarşısına, Ankara Ulus'ta. Girdikleri mağaza İzzet Manifatura. Mağazada İzzet Bey'in ablası Hasibe Hanım da var, kardeşine yardımcı olmak üzere. Hasibe Hanım dul; kocası askerken İstiklâl Savaşı sırasında, kayboluyor Trakya'da; henüz evlenmemiş olan erkek kardeşinin yanında yaşıyor, 8-10 yaşlarındaki kızı Melahat'la birlikte; bu arada, dört yıl askerlik, daha sonra Yunan işgali sırasında evlenmeye fırsat bulamayan kardeşi İzzet'e kız bulma peşinde.

Hasibe Hanım pek beğeniyor annemi; anneannemle mağazadan çıktıklarında peşlerine takılıp, pek de yorulmadan nerede oturduklarını öğreniyor: 1930'ların başında Ankara zaten çok küçük; ayrıca Hacıbayram, Karaoğlan'a en fazla 300 metre.

İşte o günden sonradır ki, Hasibe Hanım'ı halam yapacak oldukça uzun bir süreç başlıyor: Aliye'yi kardeşine alıyor; ama İzzet ile Aliye'nin, tam 16 sene çocukları olmuyor.

Baba tarafım Bursalı; Kınm asıllı. İzzet Bey, Birinci Harpten önce Celal Bey(Bayar)'lerin mağazasında tezgâhtar olarak çalışıyor; sonra 4 yıl askerlik; yaya olarak sevk edildikleri Çanakkale'de de kasık fıtığı olduğu için geri hizmette, ortaokula da devam

etmiş oldukça okuryazar olduğu için de yazıcı olarak çalıştırılmış. Yazısının güzel olduğu keşfedilince de meşhur Nusret Mayın Gemisi'nin bütün yağlı boya yazıları kendisine yazdırılmış.

Fıtığı, burada bayağı işine yaramış; ama ölene kadar, bu fıtıktan muzdarip oldu; üniversitede okurken turist rehberliğinden kazandığım ilk parayla kendisine Fransız malı 'Docteur Gibaud-Paris' markalı bir fıtık korsesi almıştım, İstiklâl Caddesi'nde, o zamanlar Ağa Camii'nin hemen bitişiğindeki, ünü yüz yılı aşkın lavanta kolonyalarının imalatçısı Rebul Eczanesi'nden. Hemen o gün takmış, Üsküdar Çiçekçi'deki iki akrabamızı ziyarete gitmiştik ve de "Aman yarabbi, dünya varmış; ne rahat yürüyorum artık" diyerek, tekrar tekrar memnuniyetini ifade etmişti. Ama bu korseyi takmak bir daha nasip olmadı kendisine: O gecenin ertesinde felç geçirdi, yattı dört-beş seneliğine, bir daha ayağa kalkamamak üzere.

Dört sene askerlik, Birinci Savaş boyunca; sonra Bursa'da Yunan işgali, ardından Ankara'ya göçüp Selanikli Edip Beylerin kürk ve manifatura mağazalarında tezgâhtarlık, sonunda da kendi işini kurmak: İzzet Manifatura Mağazası. Epey bir geç kalıyor evlenmekte; ancak çocuğu da epey bir nazlanıyor, dünyaya gelmekte: Tam 16 sene.

Öyle bir 16 sene ki, neredeyse kamusal bir dert: Herkes birbirine müjde veriyor, annem bana hamile kaldığında, "şişmanın çocuğu olacakmış" diye Bahçelievler otobüsünde, mahallede, tabiî en fazla da 35. Sokakta.

Bahçeli, 35. Sokak; 1940'lı yıllarda; ülkenin en seçkin sokağı: Bir komşuları Harbiye Komutanı Hamit Paşalar, bir diğeri Ankara Emniyet Müdürü Şinasi Bey'ler; Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) üyesi Kâzım Bey'ler, yan sokaklardan Rauf Orbay'ın, Şevket Süreyya'nın kız kardeşleri, eski Bakanlardan Yusuf Ziya

Tengirşenk'ler; daha da önemlisi, en büyük dedikodusu olarak Genelkurmay Başkanı Kâzım Orbay'ın, köpeğini kocasının makam arabasına bindiren 'ne oldum delisi, görgüsüz' karısı...

Bütün bu komşulardan, annemin en sevdiği, daha doğrusu bizim ailecek en sevdiklerimiz Hamit Paşa'lardı. Yazları Dragos'da ki evlerine gelirler, bir onlar bir biz, birer kereliğine de olsa bir tam günlük karşılıklı ziyaretlerde bulunurduk: Dragos'dan Koşuyolu'na en az dört vasıtayla gidip gelinebilirdi.

Hamit Paşa çok zarif bir adamdı. Biz onlara gittiğimizde de, onlar bize geldiklerinde de, babamla gün boyu tavla oynarlardı. Karısı da, en zarif ve seçkin bulduğum 'teyze'ydi. Torunları Sema (şimdi kendisi de profesör ve de profesör Ersin Kalaycıoğlu'nun torun torba sahibi eşi) da çok güzel bir kız, benden 4-5 yaş küçük...

35. Sokak, annemin anılarında büyük ağırlığa sahipti. Ne tesadüf ki, 1974'te kiraladığım ev de 35. Sokak'taydı; ancak daha da önemlisi, benim tohumum yine aynı sokakta atılmış: 1947 Şubat'ında İstanbul Kadıköy'de doğmuşum; ama bizimkilerin Ankara'dan göç etmeleri, yani 35. Sokak'taki evlerinden taşınmaları 1946 Aralık'ı.

Kocası, babamın Bursa'dan çocukluk arkadaşı Makbule Hanım'ı (Makbuş) en az 30 yıl sonra tekrar buldu, hem de bizim eve sadece 30-40 metre mesafede Emek 4. Cadde'de. Ama nasıl: Her hafta olmasa da, ayda en az bir kere Cuma vakti Hacıbayram'a giderdi, elinde kocaman bir asma kilit, camiden ilk çıkan erkeğe anahtarını uzatıp açtırtmak üzere; sevgili oğlunun kısmeti de bu kilit gibi açılıp evlenebilsin diye. Meğerse Makbuş da, bir türlü evlenemeyen büyük oğlunun kısmeti açılsın diye Hacıbayram'ın kapısında beklermiş; orada karşılaşmışlar; tabiî

ilk önce birbirlerini tanımaksızın; ama, daha sonra dertleşince bir de bakmışlar ki, biri bizim Makbule, diğeri de bizim Aliye.

Biz o evde oturduğumuz sürece hemen her gün, daha sonra da her fırsatta görüştüler, Makbule Teyze annemden 1-2 yıl önce ölene dek. Ancak Cuma kilitleri bir işe yaramadı; her ikisi de göremediler sevgili oğullarının evlendiğini.

İstanbul'da bahçe komşumuz Sahavet Hanım'la da hemdert idi sevgili anacığım: Sahavet Hanım istisnasız her gün bahçelerimizi ayıran alçak duvarı aşıp bize gelirdi, şıpıdık terlikleriyle; annemle birlikte kahve içip, birbirlerinin falına bakarlardı, sevgili oğullarının 'başını bağlama'ya ilişkin bir emare var mı diye: Neyse ki, yaşıtım ve arkadaşım Gökhan, annesi ölmeden evlendi; geçen yıl bir torunu bile oldu.

Söylemiştim, annemin baba evi Hacı Bayram'daydı: Ortasında avlu bulunan iki katlı bir ev. Yukarı katta anneannemle küçük teyzem Süheyla otururlardı. Daha sonra, Süheyla Teyzem Mustafa Eniştemle evlendi; bayağı bir küçüktüm ama çok iyi hatırlıyorum, onlar daha nişanlıyken, birlikte çarşıya mı çıkacaklardı yoksa sinemaya mı gideceklerdi, beni de onların yanına şaperon olarak koymuşlardı, tabiî ben ne denli sefil bir işe koşulmuş olduğu bilmeksizin. İlk çocukları Ömer de yine o evde doğdu. Ermeni bir komşuları ve onların da Ömer'le yaşıt bir oğulları: Agop. Oğlanın adı Agop, ama Ömer'in dili dönmez Abok der, başta Süheyla Teyzem olmak üzere ailedeki hemen herkes de bunu pek eğlenceli bulur, "Hani neydi o çocuğun adı, bir daha söyle" diyerek Ömer'i Abok'u tekrarlamaya teşvik ederlerdi. Bir tek, annemin "Abok demek çok ayıp, o çocuğun adı Agop" diye, Ömer'in dilini düzeltmeye çalıştığını hatırlıyorum. Bu arada şu da geldi aklıma: Çok güzel bir şarkı vardır "Dil, harab-ı aşkının, sensin sebep berbadıma..." diye başlayan, ama hemen ikinci

satırında "Dini ayrı kafir olsa rahmeder feryadıma..." diye devam eden; işte bu şarkı radyoda çalarken annem bana dönüp –ki o zamanlar ben daha ilkokul çocuğuyum– "Ne kadar ayıp, insanların dinine imanına laf etmek" demiş bir kadındı; ben de onun bu lafını 60 yıldır hiç unutmamış olan oğlu.

Evin alt katında, yani taş zeminli avlunun etrafındaki odalarda Cumhurbaşkanlığı bandosunda –şimdi hangisi olduğunu hatırlayamadığım– bir enstrüman çalan, açık tenli kısa boylu bir astsubay ve ailesi kiracı olarak otururdu. İkisi kız, en küçüğü de oğlan üç çocuğu vardı. Kızlardan büyüğü benimle aşağı yukarı yaşıttı; onunla ben bir sandalye üzerine çıkıp şarkı okur, kızların küçüğü ile oğlan, bazen de yan komşulardan bir iki çocuk komiklikler yapardı, sanki karşımızda seyirciler varmış gibi: Ben, 'Sırma saçlı yârimin, can bahşederken işvesi...' diye başlayıp 'bâdeye revnak verir canlar yakan gül bûsesi'yle devam eden şarkıyı söylerdim, çok severek; bir de 60 yıl sonra aklımda kalan, büyük kızın saçlarının da açık kestane rengi kıvırcığa yakın dalgalı olduğu. Üstelik bilirdim de bestecisinin kim olduğunu, daha 9-10 yaşlarında olduğum hâlde: Mısırlı İbrahim Efendi.

Çok çok yıllar sonra öğrendim: Mısırlı İbrahim Efendi, aslında Halep doğumlu bir Yahudi'ymiş, Avram Levi. Adamcağız 'alaturka' üzerinden Türkleşmiş, herkesi Türk yapma peşindeki Cumhuriyet ise 'alaturka'yı yasaklamıştı, Dar-ül Elhan'da 1926, radyolarda da 1934'te... Şimdilerde ise yeni-Osmanlıcılığa soyunmuş Hacivat karikatürleri, içinde 'rakı' geçiyor diye o güzelim 'Vardar Ovası'nı söyletmiyorlar, Osmanlı'nın hası Avram Efendi, yüz yıl önce terennüm etmiş iken sırma saçlı yârinin canlar yakan gül bûsesinin bâdesine revnak kattığını.

Hacı Bayram'daki evi benim için cazip kılan başka bir şey de, sokağın sonundaki polis merkezine gidip gelen sepetli mo-

tosikletlerdi, galiba kirli sarı renkte. Ancak, anneannemlerdeki misafirliklerimiz süresince herkesin, ama özellikle de annemin keyfini kaçıran bir şey vardı: Sık sık midem bulanıyor, her defasında olmasa da, kusuyordum: Meğer caminin avlusundan kalkan cenazeleri görmem sinirlerimi bozuyormuş; Mahmut Eniştemlerin doktor bir akrabaları vardı, Turgut Abi, o söylemişti.

16 sene çocukları olmaması, annemi, bütün evliya ve türbelerin müdavimi hâline getirmiş. Ancak favori evliyaları Ankara'da Tacettin Sultan, İstanbul'da ise Eyüp Sultan'dı. 18 yaşımı bitirene kadar her doğum günümde beni de yanına alır, Eyüp Sultan'a gidip kurban kestirir, etini de derisini de oradaki imarete bağışlardı. Fethiye Teyzemler İstanbul'a gelince de, her yaz, mutlaka bir kere daha giderdik Eyüp Sultan'ı ziyarete. Dönüşte ise, caminin avlu çıkışının hemen karşısındaki dükkânlardan birer tef, bir de darbuka satın alırdık, Ali, Mesut ve ben, akşamüstleri fasıl geçmek üzere;

Üçümüzün de en çok sevip en sık söylediğimiz şarkı, "Solsan da sararsan yine Gülpembe dehensin" idi –ki annem de pek severdi bu şarkıyı ve de çok yenilerde öğrenmedim– bu da Mısırlı İbrahim Efendi'nin, yani Avram Levi'nin bir bestesi: Nur içinde yatsın, güle güle uyusun.

Annem, sünnetimde de götürmüştü beni, Eyüp Sultan'a; hem de 2 otomobillik bir konvoy hâlinde; teyzemler, halamlar, herhalde 9-10 kişi, 1955'in 5 Haziran'ında. Nasıl hesapladıysa, 1947 doğumlu olduğum hâlde tekli yaşıma isabet ettiğini düşünerek; zira çiftli yaşta sünnet olursa adamın erkek çocuğu olmazmış: Annemin hesap hatası yüzünden, benim de ola ola bir kızım oldu; ama kız mız, evlat evlattır deyip teselli buluyoruz.

Sünnet düğünüm, şimdi artık Süreyya Operası olarak anılan Süreyya Sineması'nın üst katındaki düğün-balo salonunda ya-

pıldı. Annem, özellikle de babamı düşünerek, çocuğumuzun mürüvvetini (damatlığını) belki göremeyiz, bari sünneti mürüvvetli olsun diye düşünüyordu. Hâlimiz vaktimiz pek elverişli olmadığı hâlde, hem o pahalı salonu tuttu, hem davetiye bastırttı, hem de hokkabaz getirtti düğüne. Aslında Şemsi Yastıman da gelip birkaç türkü söylesin, çok istiyordu; ama çok para istemiş türkü başına, ona da gücümüz yetmedi.

En büyük hediye anneannemden geldi: İki tekerlekli bir bisiklet, küçük boy; tabiî ithal: O zamanlar Türkiye'de bisiklet imal edilmiyor. Bisikletin kendisi İtalyan, Frejus; lastikleri –ki balon da değil, fil lastik– Fransız Michelin. Bu lastikler patlayınca yenisini bulamadığımız için de bir süre sonra yok pahasına elden çıkartmak zorunda kalmıştık sevgili Frejus'ümü; açık sarıydı, hatırladığım. Anneannemden aklımda kalan ise, yüzündeki ve boynundaki bayağı büyük et benleri; bir de arada bir "Horozumu kaçırdılar..." diye başlayan bir türküyü mırıldanması... Kirveliğimi ise Fikret Eniştem yaptı. Berber, meşum icraatını gerçekleştirirken kolunu öyle bir ısırmışım ki eniştemin, diş izlerim aylarca silinmediydi.

Fikret Eniştem, birinci savaşta şehit düşmüş olan amcamın kızı –ama benim hâlâ dediğim– Muzaffer Halamın kocası. Halam ilkokul öğretmeni, kendisi de lise edebiyat hocası; ayrıca bir öğrenci yurdunda da müdürlük yapıyordu, yanlış hatırlamıyorsam. Hâlâ en sevdiğim kitaplar hep onun hediyesidir: Orhan Veli'nin nazmıyla Nasrettin Hoca Hikâyeleri ve La Fontaine Masalları, bir de Doğan Kardeş Yayınlarından Keşifler ve İcatlar Ansiklopedisi.

Annem hiç samimî bulmazdı kendisini; Demokrat Partiyi menfaati icabı tutuyor derdi ve de annem gerçekten feraset sahibi bir kadındı: 27 Mayıs oldu, aradan daha 3-4 gün geçmedi

ki, enişte, "Nasıl da dalalet içindeymişiz, bu Demokratlar ne biçim kandırmışlar bizi" demeye başladı.

Muzaffer Halamı ise bayağı severdi, biraz saf ve beceriksiz bulsa da: Sonuçta, yetim büyümüş bir kızdı. Halam da 23 Şubat doğumluydu; yani benimle aynı gün: Eniştem öldükten, çocukları da büyüyüp evlendikten sonra yaş günlerinde bize gelir, ben de o da çok sevdiğimizden, annem bize mutlaka fava (bakla ezmesi) yapar, gece de bizde yatardı. Üç oğlu, iki de kızı vardı. Kızlar benden küçük, en küçük oğlu da benden 1-2 yaş büyüktü: Annem onu hiç sevmez, "Hain, bu çocuk" derdi. Oğlanların en büyüğü İnal'ı ise bayağı severdi; ona kız istemeye de gitmiş, Ülkü Yengemle evlenmesi konusunda halama karşı hep İnal Ağabeyimi tutmuştu.

Fethiye teyzemin büyük oğulları Erten ve Oktay'ın evliliklerinde de, kızı ilk görüp beğenen, sonra da isteyen, yine annem olmuştu –ki Erten Ağabeyimle annem birbirlerine neredeyse tıpa tıp benzerlerdi: Hafif çilli, muntazam hatlı dolgun bir surat. Erten kadar Oktay Ağabeyimi de severdi de, biraz küçümserdi de galiba: "Hergelede güzel öküz" derdi onun için; ortalıkta pek bir görünüp sesi duyulan, ama aslında pek bir kıymet-i harbiyesi olmayan' anlamında.

Başka bir akrabamız nişanlısından ayrıldığında, nişan hediyelerinin nasıl paylaşılacağı konusunda her iki tarafın da annemi hakem seçtiklerini de hatırlıyorum. Yakınlarımızda bir ölüm olduğunda, dua okuyup mevtanın çenesini bağlasın, gözlerini kapatsın diye de annemin çağrıldığını biliyorum. Bir de, bilmiyorum, yaşıyor mu hâlâ o âdet, mahalleden biri felç geçirdiğinde kırk 'tek nikahlı'dan para toplanıp hastaya bal alınırdı, bu balın deva olacağına inanmaktan çok bir dayanışma ve moral verme etkinliği olarak; işte bu tür işlerde de baş organizatör annem olurdu.

Mahalleyi ziyaret eden Vali Fahrettin Kerim Gökay'ın önünü kesip Koşuyolu'na ilkokul yapma sözünü alan da yine annemdi: Rahmetli Gökay sözünde durdu, bir buçuk yıl içinde koca bir okul binası inşa edildi, bizim hemen arka sokağımızda; ben de ilkokulu orada bitirdim.

Annem gibi birisine tarikatlerden davet gelmemesi düşünülemezdi; ama annem hepsini reddetti, hem de aşağılayarak: En büyük ibadet, çalışmaktı; tarikatçılık ise boş gezenin boş kalfalarının kendilerine bir paye edinmek için başvurduğu bir yoldu.

Gerçekten de son gününe kadar dikiş dikti. Hatta şöyle bir şey de oldu: Biz annemi Karacaahmet'te babamın üzerine gömüp eve dönmüştük ki, orta yaşlı bir kadın zuhur eyledi; "Elbisem vardı Aliy'anımda, daha ilk provasını yapmıştı, şimdi kim tamamlayacak onu" diye pek bir hayıflanarak.

Annem babamdan 6 yıl 18 gün sonra öldü; 19 gün daha önce ölseydi, aynı mezara gömemeyecektik; zira sınır altı yıldı ve de zavallı babacığım, hayatını Aliye Hanım'ın hegemonyası altında geçirmemiş gibi, mezarda da onun altında yatacaktı; ayrıca babam bayağı zayıf olup ben kendisini 1949 Dodge'a, annemi de, arka çamurlukları bayağı dışarlak, o yüzden de geniş basenli şişman bir kadını andıran 1946 Ford'a benzetirdim.

Her Cuma sabahı okuduğu Yasin'i, önce ana-babasının, sonra da terzilerin piri Hazreti İdris'in, "bana sanat öğretip altın bilezik kazandırdı onun sayesinde kocamın bile önünde yüz eğmedim" dediği Ermeni madam Yerçenik'in, bir de "kadınlara eşitlik tanıyıp kimselere ezdirtmedi" diyerek Atatürk'ün ruhlarına gönderirdi. Şimdi aklıma geldi: Daha çok küçük bir kızken, sokakta ayakta çiş yapan oğlanları görüp, ben niye yapamayayım diye ayakta işemeyi de denemiş, Fethiye Teyzem anlatırdı.

Annemi gömdüğümüz akşam, eve hocalar geldi, Kuran okuyup dua etmek üzere; hep 'ümmet-i Muhammet'ten bahsediyorlar; oysa aramızda Aniyet Hanım'la Hamparsum Usta da var –ki Hamparsum Usta, daha o sabah, annemin öldüğünü duyunca çamaşır makinemizin yanan bobinini sardırtsın diye verdiği ve annem, kendisi, bir de Allah'tan başka kimsenin haberdarı olmadığı yüklü bir peşinatı getirip iade etmiş ve her bayram karısı, bazen de oğulları Berç'le birlikte bizi ziyarete gelen bir Ermeni. Hocalara gidip, dedim, "Allah varsa, Müslüman olmayanların da Allah'ı, o yüzden de dualarınızı onun bütün kulları için edin; yoksa paranızı vereyim, gidin". Neyse, onlar da 'ümmet-i rabb-i âlâ' veya 'ümmet-i rabb-ül âlemin' gibi bir formül buldular da, dua faslı güzellikle tamamlandı.

Ben bayağı küçük, biz Kadıköy Bahariye'de oturur ve de doktorumuz, iğnecimiz, bakkalımız (Nazım Hikmet'in şiirinde geçen Ermeni bakkal Karabet) Hristiyan iken, her Paskalya yortusunda kırmızı soğan kabuğuyla yumurta haşlayıp (öyle yapınca yumurtanın kabuğu kırmızı, dolayısıyla kendisi de Paskalya Yumurtası olurdu), "bu da onların bayramı" diye komşularına dağıtan Aliye Hanım'ın oğluna yakışan da buydu.

Neyse, nasıl Kadir olduğumu anlatıp bitireyim. Annem bana hamileyken bir rüya görüyor. Eyüp Sultan'a gitmiş; türbeyi ziyaret ettikten sonra, camiye girip iki rekat da namaz kılayım diyor; ama kendisini camiye sokmuyorlar, "içeride Kadir'in babası namaz kılıyor" diyerek. Annem, hemen öyle vazgeçecek bir kadın değil, caminin bütün pencerelerini geziyor, kimmiş bu bütün camiyi herkese kapattıran Kadir'in babası diye. Sonunda görüyor: Tek başına namaz kılan, İzzet Bey; yani babam. Onun üzerine, ben doğunca adımı Kadir koyuyorlar.

BABAMLA SIRLARIMIZ*

"Aman evladım, içeceğin kadar doldur": Ne zaman bardağıma su koyacak olsam babamın söylediği söz. Pek ama pek şaşardım, benden hiçbir şey esirgemez de, niye suya bu kadar dikkat eder diye: Neredeyse 70 yaşında, ayaklı merdivene tırmanır çardaktaki asmadan üzüm toplayıp, sonra da onları teker teker soyar, o da yetmez her birini çakısıyla ikiye bölüp çekirdeklerini çıkartır, çatalla ağzıma öyle verirdi. Asmayı kendisi dikmiş, çardağı da kendisi kurmuştu; çakıları ise Bursa'dandı, kendi memleketi.

Geç evlenmiş, çocuğu da çok geç olmuş, tam 16 sene sonra. Pek kıymetliydim: Zengin değildik, ama Avrupa'dan gelen en yeni oyuncaklar, daha sonra da en değişik kalemler yine de ilk bizim eve girerdi. Delikanlılık çağıma girerken de, karısı annemin kızlık arkadaşı, çok zengin, banka sahibi bir ahbaplarımıza gitmiştik, orada ilk defa teybi gördük, alman malı kocaman bir Grundig: Ne yapıp edip en küçüğünden de olsa, bir teyp de

---

Oğullar ve Babaları, Ed. Ahmet Nezihi Turan-Gökhan Yavuz Demir; Paradigma Yay., İstanbul, 2010.

bana almışlardı, Sirkeci'den, Japon malı, yani ucuz; Columbia marka, ahşap kasalı, gri renk suni deri kaplı; sırf ben kimseye imrenmeyim diye.

Sultanhamam Yeşildirek'te sokaktan iki üç basamakla inilen oldukça küçük bir dükkanı vardı Gökbakan Hanı'nın altında: İzzet Manifatura Mağazası; patronu da, tezgahtarı da, temizlikçisi de kendisi. Annem ise terziydi, o da tek başına çalışırdı, evde; servet yapmak için değil, ihtiyaçtan. Yaz tatillerinde, bazen ben de giderdim babamla birlikte dükkana. Katlanır demir parmaklığın kilidini besmeleyle açar, toz kalkmasın diye ahşap kaplı zemine su serper, sonra süpürmeye başlardı dükkanı. Öğleyin dışarıdan yemek getirttiğini ancak bir iki defa hatırlıyorum; o da ben varım diye: Evden sefer tasıyla getirdiklerimizi yerdik; küçük bir ispirto ocağının üzerinde ısıtıp; ancak neredeyse hiçbir zaman evden çıkarken ki haliyle değil. Mutlaka üzerine domates, biber, kızarmış ekmek veya yoğurt gibi bir şeyler ekler, daha bir zenginleştirirdi. Akşam eve dönerken Yeni Cami'nin önünde mutlaka 'mucize' bir ilaç veya alet/araç pazarlanıyor olurdu: Sırf insanlara hizmet olsun diye hançeresini yırtarcasına bağıran bir seyyar satıcı; kendisinin çevresinde oluşan dairevî bir kalabalık. Biz de genellikle katılırdık bu kalabalığa; bazen bir-iki dakika bazen daha uzun. Ardından Galata Köprüsü, Karaköy'e doğru Kadıköy vapuruna binmek üzere. İskele o zamanlar şimdiki gibi rıhtıma değil, köprünün dubalarına bağlıydı, ama biz rıhtıma kadar uzanırdık, bana sosisli sandviç almak için: O zamanlar sosis Müslümanlar tarafından pek öyle bilinip yenilmediği için, sosisli sandviç de her yerde bulunmaz, hele oradaki kadar lezzetlisi hiçbir yerde olamazdı. Babam söylemişti, sandviççi Rum'du ve sosisini de, hardalını da kendisi imal edermiş. Annemin babama çıkıştığını hatırlıyorum "Oğla-

nın karnını niye dışarıda doyuruyorsun, nasıl olsa akşam yemeği yiyeceğiz" diye. Bunun üzerine, biz tabiî sandviçten değil, anneme doğruyu söylemekten vazgeçtik.

Babamla aramızda daha başka küçük sırlarımız da vardı/olurdu; zira babam annemden bayağı korkardı; tabiî kendisini dövecek diye değil; evde tartışma tatsızlık olmasın diye. Beni gezintiye çıkardığı pazar günlerinin birinde Kalamış vapur iskelesinden ayaklarımı suya sokmama izin vermişti; ancak, herhalde pek de müsait olmayan bir mevsimde, "Sakın ha annene söyleme" diye beni tembihleyerek. Ama aksilik bu ya, birdenbire rüzgar çıkıp çoraplarımdan bir tekini denize uçurdu: Ne söyleyecektik biz, şimdi Aliy'anıma? Tek çorapla eve dönünce anneme ne uydurduk ya da hakikati mi söyledik, onu değil ama babamın bayağı bir telaşlandığını hatırlıyorum. Bir de 1954 seçimleri öncesiydi, mahalledeki Demokrat Parti ocağına beni de götürdüydü, herhalde bir sohbet/dayanışma toplantısı vardı. Orada bağış topladılar partiye; babamı da bir şeyler verdiydi; bana da "Aman annenin haberi olmasın" diyerekten; ancak daha sonra annemin kulağına gitmiş ve de çok iyi hatırlıyorum, babamın 'ama Aliyeciğim'le başlayan tevil ve ikna diskurlarını.

Sadece evde değil, dışarıda da babamın kavga ettiğini hiç görmedim. Annemle tartıştıklarında da en sert sözü "çok rica ederim, Aliye" olurdu. En kızdığı durumlarda kullandığı ifade ise "Allah'ım bana sabır ver" anlamına gelen 'innallahimüassabirin' idi. Ağzından, değil bir küfür, 'ulan', 'yahu' veya 'be' sözünün bile çıktığını duymadım. Hatırladığım en yeis dolu hali ise, Bursa'da Pınarbaşı Mezarlığında annesiyle babasının mezarlarını birlikte arayıp da sadece büyükbabamın mezar taşını yere devrilmiş halde bulabildiğimizde, "Vaziyetimiz müsaitken ihmal ettik, yaptırmadık" diye hayıflanırken ki haliydi. Bir de her hatır-

ladığında çok ama çok üzüldüğü şey, 1950'de Demokrat Parti seçimleri kazanıp Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine Bayar'a çektiği tebrik telgrafına onun verdiği cevabı 27 Mayıs darbesinden sonra korkup yakmış olmasıydı.

Askere gidene kadar Celal Beylerin Bursa'daki manifatura mağazasında çalışmış. Ama Demokrat Partili olması bu tanışıklıktan dolayı değildi: Bizim evde hep Millî Korunma memurlarının esnafı nasıl haraca kestikleri, bayramda kurbanlarını dahi nasıl esnafa ve bu arada bize kestirttikleri, savaş yıllarında ekmek karneye bağlı iken partili memur evlerinde nasıl francala yenildiği anlatılırdı. Ölene kadar tam bir İsmet Paşa düşmanı olarak kaldı; tabiî, devlet memurları hakkında da iyi duygular beslemezdi; hele subayların "Her şeyi en iyi biz biliriz" iddiasında, buna dayanarak da üstünlük ve ayrıcalık peşinde olduklarını söylerdi. 1946'da Demokrat Parti kurucularına karıştığından bir-iki gece nezarete atılmış ve o yılın sonlarında da işini İstanbul'a nakletmiş. Ankara'dayken işleri bayağı iyiymiş; yaz aylarında Caddebostan'da yazlık kiraladıkları bile olmuş: Sandalla açılıp sahilden, Münir Nurettin'i dinlemişler kaç kez; karı-koca en unutamadıkları anılarının başında bu gelirdi, "O günler de bir günlermiş" diyerekten.

1915'te askerdeyken birliklerini Çanakkale'ye sevk etmişler, yaya olarak. Fıtığı ta o zamanlardan varmış –bereket– ölene kadar da oldu: Kazandığım ilk parayla babama aldığım ilk şey, ama onun da felç geçirip yatağa düşmeden önce taktığı en son şey de, Fransız malı (Docteur Gibaud) bir fıtık korsesi oldu, Beyoğlu'nda, Ağa Camii'ne komşu Rebul Eczanesi'nden. Hem fıtığı var, hem de o zamana göre iyi kötü tahsilli sayılır, bir iki yıl orta okula devam etmiş, kendisini yazıcı yapmışlar; yazısının güzel olduğunu görünce de o meşhur Nusret mayın gemisinin bütün

yağlı boya yazılarını kendisine yazdırtmışlar. Annem de söylerdi "babanın 'eski yazı'sı çok güzeldir" diye. Ben de 'yeni yazı'sının da çok güzel olduğunu biliyorum; ayrıca çok güzel kara kalem resim yapardı. Askerliği beş-altı yıl sürmüş; Cumhuriyet'in hemen ardından Bursa'dan Ankara'ya göçmüş, kocası askerde kaybolup kendisi dul, 3-4 yaşındaki kızı da yetim kalan Hasibe Halamı da yanına alarak. 4-5 yıl 'Selaniklilerin kürk ve manifatura mağazalarında çalışmış, Ulus'ta tezgahtar olarak, ki aradan neredeyse 50 yıl geçmesine rağmen onlar ölene kadar hiç kesmedi kendileriyle ilişkisini; hatta beni de bir kere götürdüydü onlardan birinin mezarını ziyarete, Üsküdar Bülbülderesi'ndeki Selanik Mezarlığı'na. Onca yıl askerlik, ardından Ankara'ya göç; el yanında epey bir çalıştıktan sonra kendi mağazasını açıp ev kuracak hale gelme: Ancak 40 yaşında evlenebilmiş. Annem o sıralar biçki-dikiş kursunda, kumaş almaya çıkmışlar anneannemle, halam da kardeşinin dükkanında; pek beğenmişler abla-kardeş Aliye'yi; istemişler, sonunda da ben olmuşum, ama demiştim ya, tam 16 yıl sonra; annem 34, babam ise 57 yaşındayken; yani her ikisi de çocuk yapmanın sınırlarına epey bir yaklaşmışken...

Annem Hacıdoğan'a gelin gitmiş; Hacıdoğan o zamanlar Ankara'nın merkezi; daha sonra Bahçelievler'in ilk sakinlerinden olmuşlar; 35. Sokak'ta. Bütün komşuları zamanın en yüksek bürokratları: Şurayı Devlet üyeleri, Ankara Emniyet Müdürü, Harp Okulu Komutanı vb... Bunlardan, emekli olduktan sonra İstanbul'a yerleşenleriyle ailecek görüşmeye devam ettiğimizi hatırlıyorum: Kâzım Bey'ler, Refik Yüce'ler, Kâzım Bey'in oğlu Demir Ağbi'nin Renault 4CV'si, bindiğimi hatırladığım ilk 'hususî otomobil'... Bir de Ankara'da kalıp da sadece yazları İstanbul'a gelen ahbapları vardı; bunlar arasında da Hamit Paşaların özel bir yeri. Yazlıkları Dragos'da; önce Koşuyolu'ndan Kadı-

köy'e, Kadıköy'den Haydarpaşa trene binmek için; Cevizli'de trenden indikten sonra da atlı arabayla Dragos. Yolculuk bu kadar uzun ve zahmetli olunca, ister istemez bütün bir gün süren ziyaretler, 8-10 saatlik. Paşa da babam da 65-70 yaşlarında, yemek arası hariç yerlerinden hiç kıpırdamadan 6-7 saat tavla oynarlardı, onlar bize geldiğinde bahçedeki kuyunun başında, biz gittiğimizde de onların denize bakan verandasında. Aslında babam hiç oyun meraklısı değildi; tek bildiği oyun da herhalde tavlaydı; ama onu da, Hamit Paşa hariç hiç kimseyle öyle uzun uzun oynamazdı; ama zaten İstanbul'a yerleştikten sonra edinip de ailecek gidip geldiğimiz pek fazla ahbabımız yoktu; kahveye ise hiç ama hiç gitmezdi. Bir iki kere sormuştum, niye sadece Hamit Paşa diye; "tavlayla bilardo kurnay oyunudur, paşayla oynamak bir başka" gibisinden bir cevap vermişti. Ama zaten bizim evde tavla ve bazı yılbaşı geceleri tombala hariç hiç oyun oynanmaz, hele kumar oynayanlar gerçekten lanetli yaratıklar olarak görülürdü ve çok şükür ben de tam bizim evin çocuğu olarak kumarbazlardan ve de kumarın en ikiyüzlüsü olarak borsada oynayanlardan iğrenirim: Her perşembe akşamı bizim evde kavga olmasa da tartışma çıkardı; zira babam Necip Fazıl'ın Büyük Doğu dergisini alıp getirir, annem de babama çıkışırdı "Utanmıyor musun bu kumarbaz riyakâra para vermeye, gazetesini eve sokmaya" diye.

Babamın esas gazetesi, Zafer'di, Demokrat Parti'nin yayın organı. Ankara'da basılıp İstanbul'a ancak ertesi gün geldiği halde kapandığı güne kadar –yani 27 Mayıs darbesine kadar– hiç aksatmadan aldığı. Ben hiç okumazdım Zafer'i. Babam iş dönüşü, yani akşam getirdiği için sonuçta iki gün öncesinin gazetesiydi; ancak daha önemlisi daha 10 yaşıma gelmeden Menderes'i sevmemeye, giderek kendisinden nefret etmeye başlamış-

tım: Oldukça küstah, karşısındakilere, "Siz hiçbir şeyi, en başta da benim değerimi bilmezsiniz" edasıyla davranan şımarık bir otokrattı. Yaşım küçüktü ama Ruslar Macaristan'ı işgal ettiğinde Macarlar için ağlayabilecek kadar politize/vicdanize bir çocuktum; o da, yine babam sayesinde. Her akşam saat sekizde Radyo Saati'ni dinlerdim onunla birlikte, Bölükbaşı'nın çok güzel konuştuğunu ama bir türlü oy alamadığını, Kırşehir'in ona oy verdi diye ilçe yapıldığını da bilirdim. Ayrıca Celal Dayımın karısı onun karısıyla aynı köyden akraba, dolayısıyla biz de kendisiyle –uzaktan da olsa– hısımdık vb... Zafer Gazetesi'nin yanı sıra Son Posta da gelirdi eve, her gün olmasa da haftada en az 4-5 defa. Sahibi Selim Ragıp Emeç, babamın Bursa'dan arkadaşıymış, o sıralar Demokrat Parti'den de Bursa milletvekili; ama bu gazetede bir Adnan Fuat Aral vardı ki, hem spor hem de sinema sayfasını hazırlayan/dolduran, bakın aradan en az 50 yıl geçmiş ama hâlâ hatırlıyorum, Henri Vidal veya Michèle Morgan hakkında yazdıklarını. Tabiî, Son Posta da kapandı 27 Mayıs 'devrim'iyle. Babamın yeni gazetesi artık Son Havadis'ti; ben bu gazetenin en fazla sağlık köşesini okurdum; Recep Doksat'ın hazırladığı ve de pratik/tıbbî olmaktan çok felsefî bir köşe. Bu arada Milliyet de alınırdı eve. Başlangıçta babam Peyami Safa için alırdı herhalde, ama daha sonra esas benim için alınır oldu: Spor sayfası bir taneydi. "Nereden çıkartıyorsun" diye sorarsanız belirli bir cevap veremem, ama çok iyi hatırlıyorum bizim evde Hürriyet'e 'hafif' gözüyle bakılır, o yüzden de hiç almazdık. Yeni Sabah da dönemin en büyük gazetelerinden biriydi, ama babam bu gazeteye sahibinden dolayı düşmandı; "Adam tellak, tutmuş gazete çıkartıyor" derdi. Safa Kılıçlıoğlu'nun tellak olmadığı kesindi; Galatasaray mezunuydu, işadamıydı; muhtemelen siyasî sebeplerden de dolayı babamın içine sindireme-

yip vurgulamak istediği, kendisi gazeteci olmayan bir 'tüccar'ın gazete patronu olmasıydı. Ama yine de bir süre Yeni Sabah da aldığımızı hatırlıyorum: Nezihe Araz'ın Anadolu Evliyaları'nı ücretsiz veya tenzilatlı alabilmek gibi bir saikle –ki bu kitap annemin ölene kadar başucu kitabı oldu. Babamın ise iki tane tezgâh altı kitabı vardı: Kazım Karabekir'in 'İstiklal Harbimiz...'i ile 'İskilipli Atıf Hoca Neden Asıldı?'; yıllarca eve getirmeyip 'mağaza'sında tuttu; "Zaman zaman açıp okuyorum" derdi. Kendisi için herhalde sembolik bir anlamları vardı: Demokrat Parti'nin seçimleri kazandığı 1950 14 Mayıs'ından hemen sonra, haziran başlarında basılıp yayınlanmışlardı. Bir de Kandemir'in 'Cumhuriyet Tarihinde Siyasî Cinayetler' dizisine pek meraklı idi. Kısacası, bizde okunan, sadece gazete değildi; babam muntazaman Akbaba alır, özellikle de İsmet Paşa'yı hicveden karikatürlerine bayılırdı; Hayat da ilk sayısından itibaren aldığımız bir 'mecmua'ydı, aslında Hürriyet kadar 'hafif' olmasa da, 'hafifçe'. Ancak, Hayat'tan neler öğrenmedim ki, hele Hikmet Feridun-Semiha Es'in gezi röportajlarından... Reşat Nuri, Hüseyin Rahmi başta olmak hemen bütün 'eski yazı' dönemi Türk romancılarının neredeyse külliyatları mevcuttu. Benim için ise hemen her hafta bir kitap alıp getirirdi babam; en başta da Ömer Seyfettin'in hikâyeleri. Ama Doğan Kardeş Yayınları da vardı getirdiği: 'İyi İnsan, İyi Vatandaş', hele hele Jack London'un 'Kurt Kanı'sı benim hâlâ ahlâk amentülerim. Peyami Safa'nın 'Sosyalizm'ini de yine babam alıp getirmişti, ben öyle bir şey istemeden, ama seksenine yaklaşmışken bile evladının nelere merak sardığını takip edebilen özenli bir baba olarak.

Yukarıda söylediğim gibi, İstanbul'a yerleştikten sonra ahbap olup da ailecek gidip geldiğimiz pek fazla birileri yoktu. Şehir Hatlarından emekli bir Kaptan Bey'ler vardı, evleri Bağ-

larbaşı civarında, ama onun da karısı annemin çok eskiden, yani Ankara'dan arkadaşı. Babamın ömrü boyunca bana attığı toplam iki tokattan birini de işte bu Kaptanlara gideceğimiz bir pazar günü, evden çıkmadan yemiştim. Otomatiği yandan basmalı sarı renkte bir tükenmez kalem almıştık; esnek mikadan yapılma mekanizması çok çabuk kırılıverdi. İkimiz de epey bir kafa patlattık nasıl tamir ederiz diye, ama bir yol bulamadık. Sonra babam başka bir şeylerle meşgul olmaya başladı; işte o arada, bir toplu iğneyi kullanarak kırılan parçanın yerine bir şeyler yapıp mekanizmayı yeniden çalışır hale getirdim, sonra da babama gösterip onun bana sık sık söylediği bir lafı bu defa ben ona söyledim: "Ben de seni daha zeki zannederdim" ve tokadı yedim. Öteki tokat ise, hafta içi bir yaz günü, babam işten döndükten sonraydı, annemin zorlamasıyla: Saat daha beş olmadan, yani kafama güneş geçecek bir saatte evden kaçıp bisiklete binmiştim. Ya o yaz ya da bir önceki yaz annemin müşterilerinden öğretmen Mebruke Hanım'ın oğlu güneş çarpmasından ölmüştü, hem de bir gün içinde; Kâmuran, benimle yaşıt, annesiyle bize gelince birlikte oynadığımız.

Gerçekten de babamdan topu topu iki tokat yiyebildim; zira kötü karne getirince beni dövme, daha doğrusu dövmek için kovalayıp yakalayamayınca da arkamdan terlik fırlatma işini annem üstlenmişti ve bu tören tam dokuz yıl boyunca önce neredeyse her cumartesi, daha sonra da iki cumarteside bir –yaz tatilleri hariç– aralıksız tekrarlandı. Hazırlık sınıflarında ve ortaokulda her hafta, lisede de iki haftada bir karne alırdık ve ben, bazı dersler hariç bayağı kötü bir talebeydim; lise ikide de sınıfta kaldım. Babam, zaten adam dövmeye yatkın bir insan değildi; ama öğle saatlerindeki kovalamalı-terlik fırlatmalı tören sayesinde, annemin hırsının kısmen dinip, akşam olup babam eve

gelinceye kadar da daha bir soğuması, mutlaka benim lehime işleyen bir süreç oluşturuyordu.

Mahallede babamın ahbaplık ettiği bir eczacı Fuat Bey vardı, bir de Fethi Bey Amca. Her ikisi de koyu Demokrat'tı; muhabbetleri de herhalde buradan kaynaklanıyordu; ama ailecek de görüşürdük. Fuat Bey'in kızı Feza bizim sınıftaydı; çok küçükken çocuk felci geçirmiş, tek bacağı hiç gelişmemiş; zıplayarak yürüyebilirdi; bayağı hırçın bir kızdı; ama iyi okudu, üniversiteyi bitirdi. Ben Fuat Beyi hiç sevmezdim; annem de: Çok ukalaydı; ayrıca aslında kalfa olduğunu gizleyip diplomalı olduğunu yayarmış etrafa. Fethi Bey'i ise bayağı severdim. Babamla daha önceden tanışırlardı; bizim mahalleye daha sonra taşındılar, ev alıp. Kadıköy Elektrik İdaresi'nde teknisyendi; ama evlere özel işlere de giderdi, koyu mavi Alman malı bisikletiyle; bize uğradığında da mutlaka beni bisikletinin arkasına alır, bir süre gezdirirdi. O da çok çalışkan bir adamdı; emekli olduktan sonra da hiç boş durmaz, ya evin içinde elektrikli aletlerle ya da bahçede çiçek, ağaç veya inşaatla ilişkili bir şeylerle uğraşıyor olurdu. Babam öldükten birkaç gün sonra evlerine uğramıştım; artık çok yaşlı ve yarı yatalak, o da bütün koyu Demokratlığına rağmen Ecevit'i sevmeye başlamıştı, Kıbrıs 'barış' harekatından sonra, tıpkı babam gibi. O güzel bisikletini satmıştı, "artık binemiyordum" dedi ve benim babam ölmeden bir gün önce – 1974'ün 15 Eylül'ü– motorlu bir bisiklet (Vélo Solex) aldığımı öğrenince de gitti aradı buldu, bisikleti gibi yine alman malı 'akort (balans) anahtarı'nı; "al" dedi, "hem işine yarar, hem de beni hatırlarsın". İstanbul'a bir sonraki gidişimde öğrendim, babam gibi ona da nasip olmamış, ömrünün en sonunda sevmeye başladığı Ecevit'e oy vermek. Verdiği anahtarı ise hâlâ kullanıyorum, bisikletlerimin de, motorumun da jantlarını akort

ederken, tabiî onu da babamı da rahmetle yâd edip, bütün agnostikliğime rağmen ruhlarına da mutlaka bir 'fatiha' okuyarak.

Yukarıda değinmiştim: Necip Fazıl gerçekten kumarbaz mıydı, bilmiyorum, ama bir insanın kumarbazlığı bizim için toptan dışlanmaya yeterdi; zira annem de babam da birer emekçiydi, kimsenin emeği üzerinden artı-değer elde etmeye, bunun için de kendi tekellerine alıp başkalarına işlettirtecekleri üretim araçları edinmeye, yani kapital sahibi olmaya hiç mi hiç tevessül etmeyen. Mesela, bana hiç harçlık vermediler; zira evin bütün parası ortada, üç çekmeceli 'büyük büfe'nin ikinci çekmecesinde dururdu ve bana tek söyledikleri "aman evladım, vaziyetimizi biliyorsun, ihtiyacın kadar al, lüzumsuz yere harcama" idi ve de ben ancak 20-30 sene sonra anladım "aman evladım, suyu içebileceğin kadar doldur"un lüzumsuz ve tutarsız bir nekeslik değil de, her türlü beşerî faaliyetin meşruluk temelini ihtiyaca endeksleyen bir hümanizmin, yani komünizmin "israf haramdır" temelli İslami versiyonu olduğunu. Bu arada, ancak 18-20 yaşıma geldiğimde, o da tesadüfen öğrendim evin ikinci katında balkona açılan odadaki koyu kırmızı kadife örtülü ve her nedense üzerine hiçbir şey konulmayan kare formlu küçük ceviz masanın ne işe yaradığını: Babam her cuma sabahı erkenden kalkıp sessizce Kuran okurmuş, bu masanın önüne oturup. Bir de mevlit/Kuran okunurken kesinlikle yayılmaz, dimdik otururdu: İstiklal Marşı çalınırken nasıl ki 'hazır ol'da durulur saygı gereği, dinsel olan da gerektirirdi, insanın belirli bir disiplin uygulamasını kendi kendisine. Yine garibime giderdi, ama sormadım hiç "niye" diye: Ağzından Atatürk kelimesinin çıktığını hiç duymadım; Gazi derdi, büyük bir muhabbetle, sanki bir asker arkadaşından bahsedermiş gibi –ki aslında da öyleydi, uzaktan da olsa; Çanakkale'den.

Eminim inanmış bir Müslümandı, ama onun Müslümanlığının baskısını hiçbir zaman hissetmedim: Bu konudaki tek şikayetim –tombul, tembel ve lapacı bir 'yakışıklı biçimsiz delikanlı' olarak– sevaptır diye, her bayram namazını farklı camilerde kılmak üzere bazen 4-5 kilometre yol yürümemiz olabilirdi; ama değişik muhitlerdeki hutbe ve sohbetler benim de pek hoşuma giderdi. Hele yine bir bayram sabahı ta Kadıköy'e inip İskele Camii'nde kıldığımız namaz öncesinde hoca efendinin yaptığı eleştiri yollu espri, 50 yıl sonra dahi 'bilim nedir ve niye var'ı anlarken de anlatırken de en fazla işime yarayan entelektüel malzeme. "Bazıları var", demişti hoca efendi, "Tanrı'nın varlığı konusunda, hem 'ben görmediğim, duyumlamadığım hiçbir şeyin varlığına inanmam derler hem de sütü kaynatıp da (görmedikleri mikroplar ölsün diye) içerler".

İlkokula başladığım yılın yarısına kadar oturduğumuz evin tavan arasından uzaktan da olsa eski Fenerbahçe stadı görünür, antrenmanlar seyredilebilirdi. O zamanlar Millî Lig yok, İstanbul Ligi vardı. Fener de maçlarını, bir hafta 'karşı'da deplasmanda, bir hafta da 'bizim orada' oynardı; babam da hemen her iki haftada bir beni Fener'in maçlarına götürürdü –kendisi Ankara'da iken Gençlerbirliği'ni tutarmış– ama bana hiçbir zaman şu ya da bu takımı tutmam yolunda telkinde bulunmadan. Küçük Fikret'in ve Burhan'ın jübile maçlarına da götürmüştü beni ve de ben o zamanların Lefterli, Basrili o güzel, şerefli Fenerbahçe'sini çok severdim. Ne zaman ki "Şenol, Birol, Nazmi, gol" kıvamını bulmuş Beşiktaş'ı çökertmek üzere aynı anda Şenol'la Birol'u birlikte transfer edip para imparatorluğuna esir düştüler, işte o günden beri de tuttuğum takım, Fener kimle oynuyorsa, o.

Lise 'son'da iken babam sigara içtiğimi anlamış/öğrenmiş, beni yatak odasına davet etti: "Ben de 22 sene sigara içtim; iyi

bir şey değil, hem sağlığına zarar hem de kesene; ama bırakmak sana çok zor gelecekse, yine de sen bilirsin". Kendisinin şarkı veya türkü söylediğini hiç görmedim; ama annem söylemişti pek severmiş, bir Bursa türküsü vardır "havuz başında kurna, çapkın karşımda durma" diye başlayan, işte onu. Ben de hem bu türküyü, hem de Babam-Bursalılığım temelinde "Bursalı mısın kadifeli gelin" ile "Bursa'nın ufak tefek taşları"nı ve de aralarında ne tür bir bağ kuruyor idiysem "a benim mor çiçeğim"i sadece sevmekle kalmaz, "bunlar benim şarkılarım" türünden bir duyguyla benimser sahiplenir(d)im. Zeki Müren'i –hiç değil ama– pek sevmezdi; ama babası Kaya Müren ilkokul arkadaşıymış; hatta bir kere birlikte uğramıştık Altıparmak'taki keresteci dükkanına, tabelası beyaz zemin üzerinde mavi harfli. Şarkı türkü söylemezdi; ama çok güzel zeybek oynardı, hele Harmandalı çaldığında, dizlerini yere vurarak. Evine aldığı ilk aletlerden biri de kurmalı bir gramofon olmuş, benim küçüklüğümde ise, aynısı değil ama benzerini sadece tek bir yerde gördüğüm, 10 plaklık otomatik bir pikabımız vardı ve de elliden fazla taş plak. Bir kısmının üzerindeki yazılar 'eski Türkçe'; Osmanlı marşlarından Necip Celal tangolarına, Hafız Burhan'dan Hamiyet Yüceses'e ve de birkaç keman sonatı, sırf kuş cıvıltılarını andırıyor diye: Küçüklüğünden beri kuş meraklısıymış, Ankara'dayken evde kuş besler, bahçeye de kuş kapanı kurarmış; İstanbul'a göçüp kira evine geçince, bırakmak zorunda kalmış bu hobisini. Önemli olan, babamın Batı kültürü ile doğrudan ve özel hiçbir ilişkisi olmadığı halde klasik Batı müziği plakları alıp dinlemiş olmasıydı; Batılı gibi olmak, çağdaş, modern görünmek vb... üzere değil, salt dinlemek için, yegâne referansı doğrudan doğruya ve sadece kendisi, kendi zevki olmak üzere. Aynı şekilde Müslüman, Sünnî, Türk kimliğine kendi kendisini hapsedip yabancı, Batılı,

Hristiyan olanı 'gavur işi' diyerek dışlamaksızın. Ama zaten 'gavur', babamın ağzından hiç duymadığım bir kelimeydi ve bunları yazdıkça babamın şu inceliğinin de farkına varıyorum: Bursa işgal altındayken kendisini Yeşil Karakoluna alıp gece boyunca dövmüşler; onlardan Yunanlılar diye bahsederdi; bir de Rum komşuları varmış, Kurtuluş'tan sonra bir hafta kadar evlerinde saklamışlar halamla birlikte; zira onlar için Rum başka şeydi, Yunanlı başka; gavur, kafir diye bir şey ise hiç yoktu. Bu arada şunu da çok iyi hatırlıyorum: "Dini ayrı kafir olsa, insana yapmaz bu eziyeti" türünden sözleri olan aslında çok güzel bir şarkı vardır, işte bu şarkı radyoda çalarken rahmetli anneciğim de "ne kadar ayıp şey böyle laflar etmek" demişti bana hitaben; en fazla 9-10 yaşındaydım.

O sakladıkları komşuları terlikçiymiş; Ermenilerden sonra Rumlar da gidince Bursa'dan, "hiç zanaatkar kalmadı, şimdi ne yapacağız" diye bayağı bir hayıflandıklarını anlatırdı, bayağı bir hüzünlenerek. Ama sonra ilave ederdi, belli belirsiz bir iftiharla: "Neyse biz de kabiliyetli milletmişiz, hemen öğrendik her şeyi yapmayı".

'Yapmak', yani bir şeyler imal etmek, bir şeyleri tamir etmek babamın gözünde herhalde çok değerliydi; kendisi de bir şeyler yapmadan duramazdı, ağaç aşılamaktan benim oyuncaklarım için düz yaydan zemberek imal etmeye veya kuzu bağırsağından kokoreç örmeye...; bir de bir işle uğraşan kimi görse, tanısın tanımasın "kolay gele" demeden yanından geçmezdi. 6-7 Eylül'den sonraki ilk pazar günü de beni alıp önce İstiklal Caddesine götürmüştü; oradaki dükkanı yakılıp yıkılmış, malı talan edilmiş esnaftan demek epey bir tanıdığı varmış ki "işte şu, piyasadaki en iyi ipekliyi satardı", "bu da en iyi dericiydi", "hele şunun tezgahtarlığı bir taneydi" vb... diye bana bir şeyler anla-

tırken sesi hep titredi, hep ağlamak üzereydi; daha sonra Bağlarbaşı'ndaki Ermeni mahallesindeki bir kiliseye de girdik tahrip edilmiş; ancak en utanç vericisi yine Bağlarbaşı'ndaki Hristiyan mezarlığının haliydi: Bütün mezarların taşlarını kırmış, topraklarını da boşaltmaya çalışmışlardı.

Ve de ben, ilkokula başladığımda devlet kafama nasıl bir insan modeli nakşetmeye kalkmıştı ki, bir süre sonra babamdan utanır hale gelmiştim, gece yatarken gecelik entarisi giyiyor diye. Ancak daha sonraki yıllarda, işte bu 'utanç' yaşantısı/deneyimi sayesindedir ki, Cumhuriyet modernleşmesinin, resmî ideolojinin kutsal ilke ve inkılaplarının ne menem şeyler olduğunu çözmekte bana yol gösteren en derunîsinden bir fenerle donanmış oldum. Derunî, zira merceği her ne kadar kafamda yer alsa da enerjisini daha bir derinlerden, ruhumdan, yani babamdan utanmış olmanın utancı ile utandırılmış olmanın öfkesinden alan. Ama içimde ukdedir: Yeni üniversiteye başlamıştım, Ankara'da. İşte o sıralarda Hasibe Halam ölmüş; yılbaşı tatilinden bilistifade eve döndüğümde, yeni yıla girişi mahalleden arkadaşlarımla kutladıydık, geç saatlere kadar akordeon çalıp şarkılar söyleyerek, ablasının daha kırkı bile çıkmamışken; mutlaka çok müteessir olmuştu; ama daha kötüsü, ne o gece ne de daha sonra bana, ne bir şey söyledi ne de bir imada bulundu; ama mutlaka içinde bir yerlerde saklamıştı. Ve de halam, annem onca yıl sonra hamile kalınca, şunu demiş olan insan: "Aliye, bu çocuğu hiçbir şeyle korkutmadan büyütelim"; yani ne öcü ne de iğneci...; her şeyi anlatarak, izah ederek; kısacası, daha ben bebekken beni adamdan sayarak.

KOŞUYOLU*

Annem terziydi. 1950'lerin İstanbul'u, Kadıköy Bahariye'si; sonra da Koşuyolu. Daha biz Bahariye'de, yani ben beş-altı yaşındaykenden hatırlıyorum, 'bilmem ne hanım' burnunu yaptırtmış Londra'da, diye: İlk estetik ameliyatlar. Yıllarca bana dert olmuştu, acaba o kadının kızının burnu annesinin ilk burnuna mı benzeyecek, yoksa yenisine mi?

Koşuyolu'nda, 'K' tipleri hariç hepsi üçlü blok halinde Emlak Bankası Evleri; karşı sırada ise Belediye Evleri. Onların statüsü daha bir düşük: Her şeyden önce ikili-üçlü değil, onlu bloklar; ayrıca onlar da iki katlı, ama altta bir salon, iki odalı; oysa bizimkiler üç oda ve sadece salon değil, bir de salamanje (salle à manger; yani yemek odası). Hemen alt komşumuz, Bedia'nımlar. Büyük kızı Tülay Abla, Kandilli Kız Lisesi'nde yatılı, ağır bir kız; küçüğü ise İnci Abla, ama benim 'Popuduk Tavşan'ım: Ablamabla, ama cinsellik de içeren ilk değmeler, dokunmalar 'popuduk tavşan'a; tabiî o bilmeden ya da ben öyle sanıyorum.

Üst komşumuz, Nevriy'anımlar; kocası Sadık Bey; ki ağabeyi, o sıralarda Menderes'in Münakalat Vekili Kemal Zeytinoğlu, Eskişehirli. Diyorlar ki, annesi hep yukarı doğru sıvazlarmış sırtını da yükselip bakan olmuş. Annem ve halam bir süre hevesleniyor-

---

VS, iki aylık müstakil mecmua, Mart-Nisan 2006, üçüncü sayı.

lar benim de sırtımı aynı şekilde sıvazlamaya, ama sonra vazgeçip normale dönüyorlar, adam gibi aşağı doğru. Hele ki, Kıbrıs görüşmelerine giden Menderes'in uçağı Londra'da düşüp, adamcağız da bu kazada ölünce, "aman" demişti her ikisi de, "iyi ki hemen vazgeçtik bu işten, bak adam yükseldi yükseldi ama sonunda nasıl düştü". O günlerimin en büyük problemi, Viscount'ın nasıl olup da Vaykant diye okunduğu; düşen uçağın tipi; İngiliz malı.

Sadık Bey Amca, söylenen o ki, çapkın. Başka bir kadınla da yaşıyor; haftada en fazla iki gün geliyor evine ve evinde geçirdiği gecelerin sabahında uzun uzun öksürüyor, taa bizim evden duyulacak derecede: Sadık Amca sadece kadın değil, aynı zamanda hem içki, hem de sigara düşkünü. O kadından da bir çocuğu var, Emin'in dışında.

Emin, benden iki yaş küçük. Bana 'ağabey' demesi karşılığında, Rus malı bisikletimin arkasında zaman zaman dolaştırmak üzere pazarlık yapıyoruz; ama daha ilk seferinde düşüyor; alnı yarılıyor. Annem, "o çocuk küçükken de çok havale geçirdiydi, yine öyle bir şey olmuş muvazenesini kaybetmiştir; sende kabahat yok" diyor, ama biz yine de birkaç gün büyük bir endişeyle bekliyoruz, beyin kanaması falan gibi bir şey de çıkmasın diye dua ederek ve bu arada sevgili bisikletim hemen satılıyor, 'suç aleti' addedilir ileride korkusuyla. Gerçekten de Emin, kendisine sünnetinde hediye gelecek olan o güzelim kırmızı '26 birbuçuk' bisiklete binmeyi de hiçbir zaman beceremiyor.

Türkçede nasıl okunur bilmiyorum, ama bisikletim, Kiril alfabesiyle XB3 marka; Rus malı. Üç taksitte 525 liraya alıyoruz. Üç vitesli Pejo'lar ise hem 725-750 lira civarında, hem fazla ince yapılı; üstelik tel frenli ki, fren teli her zaman kopabilir; oysa çubuk fren ömür boyu muhkem; vakıa arka freni sıkınca furşun hemen üzerindeki mafsalın arka ucu fazla öne gelip sola dön-

memi engelliyor; ama o kadar kusur kadı kızında da bulunur ve belki de NATO ülkesinde komünist bisikletine binenlere/Rusya'yı komünist sananlara yapılmış ilahî bir uyarı. Neyse biz, çok daha sağlam bir malı çok daha ucuza aldık diye bayağı seviniyoruz: 5-6 sene içinde, binilebilir durumda tek bir Rus bisikleti kalmıyor; oysa o yılların Pejo'ları, tek tük de olsa bugün hâlâ ayakta; alüminyum çamurluklu, çıkık kalçalı, jantları da Rigida.

XB3'ümle birlikte, o güne kadar en sevdiğim iki simge de çıkıyor hayatımdan; o sırada tesadüfen, ama daha sonra da o barışıklığı/özdeşleşmeyi hiçbir zaman bir daha bulamamak üzere: Ön tekerleğinin solundaki Türk ve sağındaki Fenerbahçe bayrakları; her ikisi de üçgen ve kenarları simli; ne büyük bir hevesle alıp, ne büyük bir özenle taktığımı çok iyi hatırladığım. Ne de güzel bir şey/ne de büyük bir rahatlık imiş, ortalıkta hemen bulunup alınabilir olan bir şeylerle barışıklık/özdeşleşebilmek.

Dedim ya annem terzi. Evde dikiyor; atölyesi yok ama gündelikçi de değil. O zamanlar elbise/ayakkabı gibi şeyler ancak bayramlarda alınır; daha doğrusu, elbise alınır değil, diktirilir. O yüzden de hemen her sene bayramlara bir ay-on beş gün kala işleri çoğalır, o da o süre boyunca yanına bir yardımcı alır. İlk tercihi Saliha Abla'dır; ama zorda kalırsa Ayten Abla'ya da razı olur. Saliha Abla kalfaysa, Ayten Abla çırak; hatta daha da altı. Birkaç yıl sonra da zaten, Muzaffer diye bir delikanlıya kaçtı evlendi. Muzaffer Ağbi, yakışıklı, ama alkolik derlerdi; pek bir işgüç tutturamayan. Büyüğü Suna, iki kızı oldu; sonra boşandı Muzaffer'den. Haydarpaşa Hastanesi'nde hastabakıcılık yapıyordu ve bir adamla birlikte yaşıyor derlerdi, aynı yerde çalışan.

Ayten Abla, tabiî ki benim kendi değerlendirmem değil, annemin söylediği; hem hevessiz hem de beceriksiz. Annemin yanında çalıştığı sürelerde, hele bayram iyice yaklaşmışsa gece de bizde ka-

lırdı, sabah erkenden kalkıp müşteriye dikiş yetiştirebilmek için annemle. Herhalde yine bizde kalacaktı ki, akşam yemeğinde arka bahçedeki çardağın altında, suyu mu şerbeti mi, işte bir şeyleri elinden düşürüp döktüydü hem yere, hem de kendi eteğine; hatırlıyorum, siyah tafta bir etek, parlak: Benim gözümde de dikkatsizmiş, özensizmiş gibi bir imajı vardı, muhtemelen annemin söylediklerinin de etkisiyle. Saçları da simsiyah, boyu bayağı kısa.

Ayten Abla, şimdilerde adını koyabiliyorum, kadersiz bir kızdı. Fethi Bey Amca, üvey babası, Kadıköy Elektrik İdaresi'nde çalışırken, evlerine tamirata gitmiş, annesi Hacer Hanım Teyze de işte ona o zaman vurulmuş; evlenmişler. Ama gerçekten de filinta gibi bir adam; Alman malı mavi bir bisikleti var, işe onunla gider gelir ve bize uğradığında da beni arkasına alıp mutlaka bir gezdirirdi ki, bu benim için bayramdı. 'Demokrat'tı, yani Demokrat Partili/Menderesçi; öyle denirdi o zamanlar, babamla dostluğu da esas oradan. En son 1974'te gördüm 'Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra; o da babam gibi Ecevit'i tutar olmuştu ve artık çok yaşlı, "Kadirciğim, artık binemiyordum, sattım bisikleti; al şunu hem işine yarar, hem de beni hatırlarsın" diye verdiği akort anahtarı, Alman malı. Bende de vardı aynı anahtardan iki tane; ama herhalde kötü çelikten, Hindistan malı, çentikleri bir iki kullanmada hemen deforme olmuşlardı. Fethi Bey amca çoktan öldü, ama verdiği aleti şimdi hâlâ kullanıyorum; en az elli yıllık ve sapasağlam.

Ayten Abla hep çırak, hem de kötü bir çırak olarak kaldı; ama zaten annemin de, dedim ya ilk tercihi Saliha Abla. O, iş çıktıkça gündeliğe de gider, evlere. Ayten Abla 17-18 yaşlarındaysa o zamanlar, o neredeyse 30'unda. Onu hep yeşil elbisesiyle hatırlıyorum; oldukça koyu bir yeşil. Saçları da kınalı gibi, ancak aslında doğal rengi; garip bir sarı; cildi hafif pütürlü ve

çilli; burnu, ince ve zarif değil ama oldukça düzgün. Hiçbir cinsellik duymadan tutkundum Saliha Abla'ya. Onun gelip bizde çalışması benim için bir şenlik. Türkü söylerdi dikiş dikerken: "Mardin Kapı şen olur, ley, ley..." Mardinkapı'ya giden yol üzerinde solda, dar bir dükkan, imalatçı; oradan hasır bir şapka aldıydım, fötr tipi, bu türküyü duyduktan bir on beş yıl sonra; çok sevdim/severek yıllarca taktım, yazları, özellikle de turist gezdirirken; zaten Diyarbakır'a da, Turist Rehber Kursu'ndayken Türkiye turu sırasında uğramıştık 1968'de.

Saliha Abla, ikisi kız, üçü erkek beş kardeşin en büyüğü. Anneleri Kürt, çocuklarıysa Diyarbakırlı; yani biz öyle algılardık onları. Teyze, Kürt'tü, zira Türkçesi bir değişik, 'kaba'. Kendisi 50 yaşlarında, kocası erken ölmüş. O zamanlar naylon yok; yarı şeffaf ince yağlı kağıttan torbacıklara kırmızı biber-baharat doldururdu, ücret karşılığında; Kadıköy'deki büyük bir bakkaliye için.

Teyze bize sık sık gelirdi, hele Saliha Abla'nın bizde çalıştığı dönemlerde. Askerler köyün erkeklerini bir camiye –belki de bir mağaraya– toplayıp toptan öldürmüşler, kendisinin doğup büyüdüğü yerlerde, çok zaman önce, daha buralara gelmeden. Bana tabiî çok uzak gelirdi; sanki apayrı bir dünya, hiç bilmediğim, hiç görüp tanıyamayacağım. Toplu hâlde katledilenler, tabiî ki 'bizimkiler', acısı-anısı bizimle paylaşıldığına göre: Hep birlikte yanardık hepsine.

Saliha Abla'dan sonra Cenap ve Mucip ağbiler geliyor: Her ikisi de şoför, taksici, büyük olanı hangisiydi, bilmiyorum; ama onun bir 1952 DeSoto'su var, açık mavi; diğeri de, herhalde başka birinin arabasında çalışıyor. Sünnetimde onların arabalarıyla gitmiştik, 'karşı'ya araba vapuruyla geçerek, taa Eyüp Sultan'a; ziyarete ve kurban kesmeye; anneannem, teyzemler, Ali ile Mesut (kuzenlerim) ve birkaç komşu çocuğu.

Bizimkilerin 16 sene çocukları olmamış; Ankara'daki Tacettin Sultan'dan İstanbul'da Eyüp Sultan'a kadar yıllarca türbe türbe dolaşmışlar: Annem ben 18 yaşıma gelinceye kadar her yıl kurban kestiydi Eyüp Sultan'da, doğum günlerimde.

Mucip ve Cenap ağbiler; her ikisi de kara yağız yakışıklı adamlar. Evli olanı herhalde Cenap, evi Acıbadem'de. Mucip onun küçüğü ve bekar; annesi ve diğer kardeşleriyle oturuyor, bizden az yukarıda karşıda Belediye Evlerinde. O blokun üst köşesinde başka bir Ayten Abla, iki-üç yaşlarında bir çocuğu var, kız mı oğlan mı şimdi hatırlamıyorum, kocasından boşanmış, annesiyle birlikte kalıyor. Mucip Ağbiyle ilişkileri var. Makyajsız da güzel ve –nedense o yanı en fazla aklımda kalmış– çok geniş kalçalı genç bir kadın. Derlerdi ki, niyetleri evlenmek, ama teyze de, Saliha Abla da istemiyorlar böyle bir şeyi; herhalde Ayten Abla dul olduğu için; ayrıca çocuğu da var. Saliha Ablaların en küçüğü galiba Yılmaz ya da benzeri Türkçe bir isim. "Saçları niye bu kadar kısa" diye sormuştum da "askerden yeni geldi" diyorlar, "sonra uzar"; ve işte o zaman öğreniyorum askerde insanın saçını bile kestiklerini. Onun bir büyüğü ise Sabiha Abla, beyaz tenli, kapkara saçlı endamlı bir kız. Haydarpaşa Garı'nda Danışma'da çalışıyor ve onun için de bir sevgilisi varmış derlerdi.

Saliha Abla, tam artık 'evde kaldı' denmek üzereyken evlendi; 33-34 yaşlarında. Damat, kardeşlerinin tanıdığı; o da taksici, orta boylu tıknaz, sarışın denecek kadar da açık tenli kırmızı yanaklı; İzmirliymiş. Beyaz çizgili lacivert bir takım giymişti nikâhta. Çocukları olsun çok istediler, hatırlıyorum. Saliha Abla iki kere ölü doğum yaptı: belki de biraz yaşından. Bir üçüncüyü de denediler; doğumda çocuk yine ölmüş, ama bu defa Saliha Abla da öldü bebeğiyle birlikte.

KOŞUYOLU II*

Melahat Pepemehmetoğlu ressamdı; evvelki ay öldü, 88 yaşında. 4-5 kişisel sergisi olduydu; 5-6 da karma sergiye katıldı. Genç kızlığında resim yaparmış; sonra iki kız çocuk büyüttü; yine de resmi hiçbir zaman tam olarak hiç bırakmadan. Ancak resme iyice sarılması, 1980'lerin sonunda kocası –paşazade, Galatasaray mezunu, ama Fenerbahçeli; akordiyondan gitara bir sürü enstrüman çalabilen ve de rakıyı kesinlikle susuz içen Velid Eniştem– ölünce oldu, taa 65 yaşında. Son iki yıldır gözleri hemen hemen hiç görmüyordu, ama daha da bir ısrarlılaşmıştı sevdiklerinin kahve falına 'bakmak'ta: Sanki körlüğe bir meydan okuma. Ama ressamlığın özü de, bakıp da göremediklerini/göremediklerimizi dile/görülür hâle getirmek galiba.

'Hala' derdim kendisine; ama gerçek halam annesiydi; Hasib'anım. O taa 1960'larda gitti, yine seksenlerinde. Üniversiteye yeni başlamıştım, Ankara'da. Koşuyolu'ndaki evimizin kapısından annemle babam beni uğurlarken, üst katta merdivenlerin ucunda göründü: "Bana 'allasmarladık' demeyecek misin?"... Tabiî, yukarı çıktım, öpüştük; meğerse son vedalaşmamızmış.

---

* ... *VS Dergisi*, ikinci sayı, 2006.

Kocası İstiklâl Savaşında şehit düşmüş, o da kızıyla beraber babamın yanında yaşamaya başlamış. 1920'lerin sonunda Bursa'dan Ankara'ya göç etmişler. Sonra babam annemle evlenmiş; 16 yıl çocukları olmamış. Halam hep, "Şu Aliye ile İzzet'in bir çocukları olsun, onu hiç korkutmadan büyüteceğim" dermiş, "öcüden, iğneciden vs...". İlkokula bile gitmemiş; ama sonradan 'eski yazı'yı sökmüş, kendi gayretiyle: Reşat Nuri'den Hüseyin Rahmi'ye hep o bana okudu, babamın kitaplarından, ben daha ilkokula bile gitmezken. 'Radyo Tiyatrosu' en büyük tutkusuydu, 'Arkası Yarın' ise günlük rutini; tabiî hep benimle birlikte.

Annemin idolü Münir Nurettin iken, o Yesari Asım Arsoy'u severdi; hatta âşıktı o davudî sesine. Herhalde onun bir bestesiydi ki, bana da "Gam çekme güzel, n'olsa Bahar'ın sonu Yaz'dır..."ı öğretmişti; sandalyenin üstüne çıkıp söylerdim, gelen misafirler, eğer benim de sevdiğim insanlar idiyse: Müzik kulağımı pek beğenirlerdi.

Yesari Asım tutkunluğu, aynı zamanda annemle arasındaki ezelî-ebedî çekişmenin en dolaylısından bir tezahürüydü de; sonuçta gelin-görümceydiler. Ama işte ikisi arasındaki bu ezelî-ebedî maçın da bayağı payı vardır, evin benim için eğlenceli ve heyecanlı bir mekan/ortam olmasında. Daha ileriki yıllarda, gider anneme "Halam senin için şunu şunu dedi" der, bunun üzerine ikisi kavgaya tutuşur ve halam, "Aliye, vallahi ben böyle bir laf etmedim, bu oğlan uydurmuş" diye yemin billah ederken, ben de "Evet Hasib'anım haklı, ben uydurdum" diye araya girince annem de bu sefer "Olsun" derdi, "şimdi söylemiş olmasan da, bunlar benim için her zaman sarfedebileceğin laflar". Bu, benim en sevdiğim ve her defasında da tutan aile içi oyunumdu. Bir defa da, ilkokul bir veya iki, sınıfta bir kızın kalemi kaybolmuş, ben de kalemi sanki ben çalmış veya alıp saklamış gibi

yapmıştım, tabiî öyle olmadığı hâlde. Oyunum tutmuş, başta öğretmenimiz, herkes benden şüphelenmiş, ama doğrudan doğruya bir şey söyleyemedikleri/yapamadıkları için de, onlar gerildikçe gerilirken ben de pek bir eylenmiştim: Ne adilik değil mi?

Yesari Asım'ın yüzü çiçek bozuğuymuş, Necip Celal ise kör. Bizimkiler Ankara'dan gelip yazlık kiraladıkları yıllarda, Suadiye'den sandalla denize açılıp, sahilde bir yerlerde sahneye çıkan/kon-ser veren Münir Nurettin'i dinlerlermiş: Aileyi, evi benim için büyülü kılan efsaneler.

Halamın komşularımız hakkındaki kanaatleri/duyguları da, taban tabana olmasa da çoğu zaman zıttı anneminkilerle. Mesela Sabahattin Bey'i pek sevmezdi, annemin tersine. Sabahattin Beyler, aynı kuyuyu paylaştığımız bahçe komşumuz. O zamanlar Bağdat'a da sefer yapan Belçikalı Wagons-Lits'de (Yataklı Vagonlar) çalışırdı ve bize Irak'tan ilk kırılmaz bardak ve kahvaltı tabaklarını getirmişti ta 1950'lerin ortalarında –tabiî Duralex marka ve o bardakların hepsi çoktan kırıldı, ama altı tabaktan dördü hâlâ sağ, tam elli yıl ve o günden bugüne altı farklı eve ve İstanbul'dan Ankara'ya taşındıktan sonra– ve de halam kesinlikle inanmamıştı camın kırılmaz olabileceğine. Belki bu konudaki inadında, o sıralar gerçekten de çok az evde bulunan bir alet olarak buzdolabının hemen buzluğunun altına sürülen ve yenisini gerçekten de hiçbir zaman tekrar bulamadığımız cam meyvalığı elinden düşürüp kırmış olmanın da ezikliğiyle – ki bu olay, annemle her çatıştıklarında tekrar tekrar hatırlanır, en azından ima edilirdi mutlaka. İyiydi, kötüydü ama bizim evdeki hemen her nesnenin bir hikayesi vardı; her biri tarihsel bir referans oluştururdu.

Daha Bahariye'de otururken, yani ben daha 5-6 yaşlarındayken akşamüstüleri beni gezmeye çıkartırdı halam ve oradaki

Rum Kilisesinin duvarından etrafı seyreden kadınlarla mutlaka beş-on dakika sohbet ederdi: 'Gavur', Tanrıyı tanımaz, ona küfreden demekti; oysa onlar da Tanrı'ya hem inanır, hem de tapınırlardı; yani 'biz'den hiçbir farkları yoktu ve 'gavur' lafını hak etmiyorlardı. Rumca sayı saymayı da işte bu duvar üstü sohbetler sırasında, o Rum kadınlardan öğrenmiştim. Daha sonraki yıllardan ise şunu hatırlıyorum: Çok güzel bir 'Türk' klasik müziği parçası; "Dini ayrı kâfir olsa, etmezdi bana bu eziyeti (rahm'eder feryadıma)" mealinde sözleri var; annem "Ne terbiyesiz bir şarkı, insanlara kâfir diyor" diye tepki göstermişti; tabiî, kendisi her cuma sabahı okuduğu Yasin'i "Bana altın bilezik kazandırdı" diyerek ustası Madam Yerçenik'in de ruhuna gönderen bir emekçi/terzi.

Bahçedeki asmayı babam dikmişti, çardağı da yapan yine o; sandalyeye çıkıp üzümleri toplayan, üstelik yetmişli yaşlarında, Bursa malı çakısıyla tek tek üzümleri soyduktan sonra ikiye bölüp çekirdeklerini çıkartan, benim yemem için -yukarıda sözünü ettiğim- Duralex tabaklara yerleştiren de: Benim için hiçbir şeyden kaçınmaz, ama "aman evladım, bardağına ancak içebileceğin kadar su koy" demekten de vazgeçmezdi -bana o günlerde, neredeyse kendisinin cimri olduğunu düşündürtecek şekilde. Oysa, son 10-15 senedir anlıyorum ki, derdi sudan tasarruf etmek değil, 'ihtiyaca göre'liği hayata geçirmekmiş. Zaten bana harçlık da hiç vermedilerdi: Para ortadaydı ve tek yaptıkları, "aman evladım vaziyetimizi biliyorsun, ihtiyacından fazla para alma/masraf etme" demek olmuştu.

1953 yılı gelince okula başladım, önce Bahariye İlkokulu'nda. 10 Kasım günü Atatürk'ü Etnografya Müzesi'nden Anıt-Kabir'e naklediyorlardı ve bizi okuldan değil ama okulda serbest bırakmışlardı ve ilk tokadı o gün yedim, töreni izledikle-

ri radyonun etrafında koşuşup çok gürültü yapıyoruz diye, daha 7 yaşımı bile bitirmemişken, hem de başöğretmenden. Neyse o yılın sonunda Koşuyolu'na taşındık: Okul, İbrahimağa'ya doğru neredeyse bir kilometre kadar uzaktaydı, ama öğretmenim Mukaddes Hanım da bizim neredeyse birebir karşı komşumuz: Tam üç sene onun elinden tutarak gidip geldim okula.

Mukaddes Öğretmen'im çok güzeldi, dolu dolu al yanakları ve yemyeşil gözleri vardı, Bursalıydı ve herkesten kıskanırdım öğretmenimi; tabiî en başta da kocası İsmail Bey'den. İsmail Bey, ortaokul matematik hocası; sonraları bir araba aldıydı: Tevatür bu ya, öğrencilerine özel ders verirmiş ve o zamanlar böyle şeyler ayıplanır, ancak kulağa fısıldanarak söylenebilirdi. Açık mavi bir araba, mahallemizdeki ilklerden; markası Wosvagen, yani Alman malı, Hitler'den teşvikli/destekli; bir de, Mukaddes Hanım bizleri mezun ettikten tam beş sene sonra beyninde ur çıkıp iki üç ay içinde ölünce, bu İsmail Bey, hiç mi hiç beklemeyip hemen evlenmişti kendisinden çok daha genç bir kızla.

Bir de Mehmet Hotiç'ten kıskanırdım Mukaddes Öğretmenimi. Mehmet Hotiç, hani şu ünlü kundura firmasının kurucusu Salih Bey'in en büyük oğlu. Üçüncü sınıftayken katıldı aramıza. Babası mahallenin yegane havuzlu ve en lüks evini almıştı; hem sarışın, hem benden daha uzun boylu, hem de neredeyse benim kadar zeki, ancak en önemlisi, sınıftaki iki Gülsen'den rugan kemeriyle 'parlayan'ı tarafından bana tercih edilen oğlan: Okulun merdivenlerinde hayalarına tekme atmıştım –amcamın kızı Muzaffer 'Halamın kocası, edebiyat hocası ve bugün bile hâlâ en sevdiğim kitapları taa o günlerde bana getirip tanıtmış– Fikret Eniştemin sünnet hediyesi Sornana marka saatime vurdu bahanesiyle; az daha bayılıyordu ve de ben sadece masum adilikler değil, hainlik de yapabiliyordum...

İşte o yıllarda, iki ev aşağımıza bir Ermeni aile taşınmıştı; oğulları Vartan, benden bir iki yaş küçük. Kara kaşlı, kara gözlü bir oğlan, hani şu 'karabiber' tabir ettiklerinden; saçları da hafif kıvırcık ve tabiî kapkara. Bizim eve gelirdi oynamaya; halam, hiç unutmuyorum ve ta o zaman bile utanmıştım hafiften: Demişti ki çocuğa "bak ben de, Kadir de bir şey anlamıyoruz senin isminden, haydi gel sana Vatan diyelim". Al sana işte 'Türk asimilasyonizmi'nin en mükemmelinden bir örneği/tezahürü/kanıtı, bazı geç-modern Kürtlerin gözünde. Oysa halamın derdi Vartan'ı asimile etmek falan değil, sadece, geç mi geç doğmuş sevgili Kadir'ine anlaşılabilir bir dünya kurmak/içinde bulunduğu dünyayı anlaşılabilir kılmak; işte, o kadar.

BAHARİYE CEVİZLİK YA DA KARABET AMCA'DAN YETO'YA

Vartan, Ermeni olduğunu bildiğim ilk Ermeni'ydi; yoksa tanıdığım ilk Ermeni değil. Karabet (Garabed) amcam vardı, Bahariye Cevizlik'ten: Ermeni olduğunu bilmesem de ilk Ermenim, bir de kendisine 'amca' dediğim belki ilk amca. Bakkal Karabet, hani şu Nazım Hikmet'in şiirinde geçen "Işıkları yanan, babasının Kürt dağlarında kesildiğini unutmamış" Ermeni bakkal. Sokullu ve Tevfik Bey sokaklarının kesiştiği noktada. Ben daha 4-5 yaşındayım; dükkanına her gittiğimizde benimle şakacıktan boks yapan iri kemikli, etine dolgun, bayağı esmer, hep mavi üstlüklü bakkal amca. Dükkanındaki buzdolabı bizim evdekinin aynısı, ev tipi, Frigidaire marka. O yıllarda (ellilerin başı) buzdolabının adı da zaten firijder, her ev bir yana her bakkalda bile buzdolabı, Türkçede de buzdolabı kelimesi yok. Türkiye'ye gelen ilk buzdolabı markalarından Frigidaire cins isim haline gelmiş, ilk kağıt mendilimiz Selpak'ın da on yıllar boyu cins isim olarak kullanılması misali, Anadolu'da pek çok yerde Ford'un kamyon ve otobüs anlamında kullanıldığı gibi. O bakkaldan esas hatırladığımsa parlak kâğıda sarılmış balık biçimindeki küçük çikolatalar, her birinin içinden otomobil fotoğrafı çıkan: O resimlerden hâlâ hatırladığım 1950-51 model Austin.

Rahmetli Hrant'ın söylediği bir söz vardı: "Çocukların milliyeti olmaz". Ben de şöyle tamamlayım: Çocuklar milliyet bilmez ki, Kadir de kendisinin Türk, Karabet Amca'sının da Ermeni olduğunu bilsin.

Nazım Hikmet'in hapisten çıktıktan sonra bir süre yanında kaldığı annesi de bakkal Karabet ve bizimle aynı sokakta otururdu: Bakkalın karşı sırasında ve sokağın öteki ucundan önceki üçüncü ev. Açık tenli ve kırmızı tayyörlü güzel bir kadın olarak Münevver Hanım'ı yanında küçücük sarı bir oğlanla, yani Memed'le birlikte gördüğümü çok iyi hatırlıyorum, o evden çıkarken; aradan en az 65 yıl geçmiş olsa da. Nazım Hikmet'in annesi de, sırtında koyu kahverengi hırkası, kamburunu çıkartıp tırıs tırıs yürüyen oldukça zayıf yaşlı bir kadın.

Bu mahalleden ilkokula başlamamın üçüncü ayında taşındık, Koşuyolu'nda taksitle satın aldığımız Emlak Bankası evine. Orada da bize en fazla bir kilometre mesafedeki Altunizade Altınyurt Kulübüne gidip gelirken Nazım Hikmet'in ilk karısı Piraye Hanım'ı ve onun (Nazım Hikmet'in de üvey) oğlu Memet Fuat'ı da tanıdım, altmışlı yılların ikinci yarısında.

Altınyurt Kulübünde bir piyes sahneye konulacak, ben de rahmetli Tevfik Gelenbe'nin yardımcısı olarak oyunda rol alan çocuklara prova yaptırtıyordum: Masanın etrafından şöyle ve şu hızla dolaş, şu repliği şurada değil de şurada söyle vb...

Memet Ağabey, salonun arkasından bizim yaptıklarımızı bir süre izlemiş; sonra yanıma geldi ve dedi ki, bu oyuncular kim olduklarını bilmiyorlar, önce onlara oyunda kim olduklarını, yani nasıl bir karakteri canlandıracaklarını anlatacaksın ki, onlar da neyi ne zaman hangi onda söyleyeceklerini kendileri akıl edebilsinler. Bu sözlerin ne kadar değerli olduğunu aşağı yukarı bir 20 yıl sonra çok ama çok iyi anladım.

Erkan Akın (şimdi artık çoktan rahmetli), Gazi Üniversitesi'nde hocaydı; ama hukuk okuduğu yıllarda Yılmaz Güney'e asistanlık etmiş, daha sonraki yıllarda da tiyatroyla ilişkisini hiç kesmemişti. Öğrencilerle birlikte Jean Anouilh'un bir piyesini sahneye koyacaktı; bana da bir rol verdi. Sahnede canlandıracağım karakteri o kadar iyi tahlil edip bana anlatmıştı ki, ezberlemem gereken repliklerden biri beni müthiş şaşırttı, bu adam böyle bir şey söyleyemez, bizim salak çevirmen, Fransızca orijinali şöyle olan bir sözü böyle çevirmiştir herhalde dedim. Piyesin Fransızca orijinali bulduk ve ortaya çıktı ki, Erkan'ın bana anlattığı karakterin özelliklerinden kalkarak, Anouilh'un yazdığı cümlenin Fransızcasının birebir aynısını tahmin etmişim.

Herhalde 1979 yılıydı; AİTİA'ya asistan olarak girmiş, Sokullu Mehmet Paşa'ya yerleşmiş, yani artık çoktan Ankaralıydım. İstanbul'a ilk defa gitmiştim kendi arabamla. Daha önce yaşadığım bende anıları olan yerleri bir bir gezeyim dedim; tabiî bu arada Tevfik Bey Sokağına da gittim, Bakkal Karabet'in dükkanı hâlâ eski yerinde duruyor ve açıktı. Dükkana girdim, Karabet Amcam yine aynı mavi üstlüklü; aradan neredeyse 30 yıl geçmiş, o yüzden anne-babamın adını nasıl olsa hatırlamaz diye, o zamanlar oturduğumuz evi tarif ederek kendimi tanıtmaya çalıştım: Yahu demişti, lafı niye uzatıyorsun, sen İzzet Bey'in oğlusun. 2-3 sene sonra tekrar uğrayayım dedim Karabet Amcama: Dükkanda tadilat vardı, Sokullu Sokağına bakan tarafına da bir kapı açmaya çalışıyorlardı. Dükkanı yeni devraldıklarını söylediler: Ermeni bakkal Karabet ölmüştü. Güle güle uyusun, Allah (varsa) rahmet eylesin.

Saint-Joseph'te ortaokula başladıktan sonra çok sayıda Ermeni sınıf arkadaşım oldu; ama sınıf/okul dışında da arkadaşlık ettiğim esas olarak bir tek Arşak (Kuyumcuyan) vardı, daha ilk sınıfta, yani Hazırlık 1'de. O da ben de öğle yemeklerimizi evden getirirdik, işte o yemekleri yerken arkadaş olmuştuk. Evleri

de bize çok uzak değildi, Bağlarbaşı'nda, Kuzguncuk'a doğru inen yol üzerinde, sağda. Evin alt katında şarap imal ediyorlardı, kendileri içmek için: Çok şaşırmıştım. Ancak Arşak ertesi yıl Saint-Joseph'i bıraktı; bir daha da görüşemedik. Hazırlık'tan bir de Aram'ı hatırlarım, Aram Boynuinceoğlu. Beyaz çizgili mavi bir takımı vardı ve ilk sömestr boyunca her hafta çoğu kez birinci, olmadı ikinci, en kötü durumda da üçüncü olurdu.

Saint-Joseph'te hazırlık ve ortaokulda her hafta, lisede ise iki haftada bir karne verilirdi. Aram'la aşağı yukarı 35 yıl sonra bir eski mezunlar yemeğinde buluşup 3-4 saat sohbet ettik: O ilk aylardaki başarısının sırrı, meğerse ilkokuldayken yaz tatillerinde ana-babasının kendisini gönderdiği kilisenin papazının bunlara Fransızca dersi vermesinde gizliymiş. Aram, onca yıl sonra kendisinin mavi takımını hatırlatmama da bayağı şaşırmış ve "ben hâlâ maviyi çok severim" demişti, 15-20 yıl oluyor.

Karabet Amca'nın yanı sıra kendisini en çok hatırlarken, Ermeniliğini neredeyse hiç hatırlamadığım bir başka Ermeni ise Yervant Papazyan'dır. Aslında Yervant mı yoksa Yetvart mı onu bile bilmiyorum, daha doğrusu hiç merak etmedim; zira o bizim Yeto idi. Önce Lise 2 Fen'de, daha sonra da lise 2 Edebiyat ve lise 3 Edebiyat'ta aynı sırada tam üç yıl hep birlikte oturduk. Oysa bizim okulda sınıf sorumlusu Fransız/Katolik frerler/papazlar, iki kişiyi aynı sırada değil üç yıl, bir sömestr bile birlikte oturtmazlar, iki üç ayda bir yer değiştirtirlerdi, herhalde sınıf içinde gruplaşma, çeteleşme ve ayrışmalar/kamplaşmalar olmasın diye.

Yeto da ben de Fen sınıfını tercih etmiştik; ancak o sene ikimiz de sınıfta kaldık: Saint-Joseph'te dört dersten ikmale (bütünlemeye) kalınca doğrudan sınıfta kalınırdı. Ertesi yıl, "herhalde Fen'i beceremeyeceğiz" diyerek Edebiyat sınıfına geçtik, aynı durumdaki birçok arkadaşımızla birlikte; hocalar bizi yine yan yana

oturttular. Neyse o sene bir iki dersten ikmale kalıp zar zor da olsa lise üçe geçtik. Ancak inanılmaz şey, o sene de yan yana oturtulduk, Yervant'la. Ve sene sonunda ikimiz de yine zar zor liseyi bitirdik; hele ben zar zordan da öte, şans eseri: Her sene olduğu üzere, tabiî yine Kimya'dan da ikmale kalmış ve ikmal sınavında da yine kalmıştım; kutlu/mutlu bir tesadüf mü, yoksa Allah'ın lütfu mu dersiniz, işte tam o yıl (1967) ilk defa benim durumumdaki sefil öğrenciler için 'tek ders sınavı' diye bir şey icat ettiler de. Ancak, Saint-Joseph Fransız Erkek Lisesi'nde tam 9 yılını geçirmiş bir erkek için pek onur verici sayılamayacak bir şekilde. O yıl, Fransızca öğretim veren liselerin son sınıflarında Kimya dersinden ikmalde de kalan tek erkek öğrenci olduğum için, tek ders sınavına kendi lisemde değil, Notre-Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nde, hocasıyla öğrencisiyle herkesin karşı cinsten olduğu bir ortamda girmek zorunda kaldığım sınav sonucunda.

Ben Ankara'ya gittim, Hacettepe'de psikoloji okuyacağım diye: On altı sene sonra olmuş ve yirmi yaşına gelmişken bile ayakkabısını annesinin, kravatını ise babasının bağladığı bir tek çocuk olarak kendi kendime yetmeyi öğrenmeliydim; yani evden uzakta okumak kendi bilinçli tercihimdi. Yervant ise İİTİA'ya yazıldı. Ben yaz tatillerinde İstanbul'a döndüğümde birkaç kere buluştuk. Son gördüğümde yeni evlenmişti, Akademi'den sınıf arkadaşı bir kızla, o da Kadıköylü ve de Ermeni: Okula gidip gelirken vapurda tanışıp sevmişler birbirlerini. Kayınpederinin bir beyaz eşya mağazası vardı Surp Takavor Kilisesi'nin arkasındaki sokağın başından hemen bir dükkan sonra. Ertesi yaz İstanbul'a döndüğümde gittim sordum Yetolar nasıllar, nasıl görürüm diye: Karı koca Fransa'ya göç etmişler, o ilkbahar: Tehcir, illaki silah zoruyla gerçekleşir diye bir şey yoktu.

Yervant'la üç yıl boyunca, değil kavga etmek veya birbirimizle kızışıp küsüşmek, aramızda bir tek tartışma bile olmadı.

Evleri Bahariye'de, okula bayağı yakındı: Birkaç kez birbirimizin evlerine de gittik geldik. Babası ölmüştü; ağabeyi Ara ve anneleri birlikte yaşıyorlardı. Herkesin yerini her üç ayda, bilemediniz her sömestrde bir değiştirirken bizi tam üç yıl aynı sırada oturtmaları, herhalde bir Ermeni'yle bir türkü kardeşten de öte en mükemmelinden iki dosta dönüştürmeye yönelik bir cilve-i rabbanîydi: Son 8-10 yıl öncesine kadar, ciddî ciddî böyle düşündüm, hem de onlarca yıllık ortaokul, lise ve üniversite hocalık deneyimim olmasına rağmen. Neyse sonra ayıktım: Nasıl ki derin devlet vardı, derin mektep diye de bir şey olmalıydı.

Yeto ile tam üç yıl aynı sırada oturtulmamız, rabbanî bir mucizenin sonucu değil, doğrudan doğruya, stratejik bir derin mektep operasyonuydu. Orta son ve lise birden itibaren hemen herkesin kulağına gelmiş bir efsane vardı: Yervant 'sözlü'de bile kopya çeker. Sözlüde nasıl kopya çekilir; böyle bir şey gerçekten mümkün müdür? Tabiî ki değil; ama olsun, bizimle birlikte herhalde hocalarımız da inanmıştı böyle bir şeye; ayrıca şöyle bir efsane daha dolaşırdı ortalarda, o da Yeto'nun ağabeyi Ara'nın da Saint-Joseph'i en uzun sürede, 11 ya da 12 yılda bitiren öğrenci olduğu. Neyse, çok muhtemelen bu çifte efsanenin gölgesinde, Yeto'yu sınav kağıdı üzerinde kopya çekilmeye değer bir şeyler bulunabilecek en son öğrencilerden biri olarak benim yanıma oturtup üç yıl orada tutmuşlardı.

Yervant da, ben de 33-34 kişilik sınıfın en sonuncuları hiçbir zaman olmadık; ama sınıfta 28-27.den daha iyi bir derece tuttturmamız da çok nadir oldu; yani bu üç yıl içinde, ne Yervant kendi kopyasını hazırladı ne de ben üzerinden kopya çekilecek bir sınav kağıdı verebildim. Sevgili Yervant inşallah hayatta, torun torba sahibi ve makul sayıda 'haycık'ın ('Ermeni bebesi' anlamında benim türettiğim Armeno-Türk bileşik kelime) dedesidir.

CEVİZLİK'TEN KADIKÖY'E

Bizim oturduğumuz ev Karabet'in dükkanının karşı sırasında Kuşdili'ne doğru 100-150 metre aşağıdaydı. İki yanında oldukça dar, ama arkasında bayağı geniş bir bahçesi ve müştemilatı bulunan altı kagir, üstü ahşap, konak denilebilecek büyüklükte iki katlı bir binaydı. Eve sol taraftaki bahçeden girilirdi. Sağ tarafakinin ise önü duvarla kapalıydı ve babam orada küçük bir kümes kurmuş, birkaç tavukla bir horoz beslerdi. Oradaki tavuklardan kızıla çalan kahverengi tüylüsünü, ne münasebetse, ben küçük teyzem Süheyla'nın henüz yeni evlenmiş olduğu Mustafa Enişteme benzetirdim.

Alt katta evin sahibesi 'haminne' otururdu. Bayağı yaşlı dul bir kadındı. 'Haminne' herhalde hanımannenin kısaltılmışıydı ve sadece ben değil, hem bizimkiler hem de komşular onu böyle çağırırdı.

'Ak Arap' olduğu söylenirdi. 'Ak Arap'; yani siyahî, zenci olmayan Arap; zira Arap Türkçede zenci, en azından çok koyu tenli anlamına gelir, Arap kökenli ve/veya Arabistan menşeli, ama beyaz tenli olanlara da 'ak Arap' denirdi. Tüyleri siyah, hele bir de kıvırcıksa, bütün köpeklerin adı da 'Arap' olurdu kendili-

ğinden, isterse bir sahibi olup da kendisine herhangi başka bir ad koymuş olsun.

Haminne, buğday falan da değil, bayağı açık tenliydi. Evin alt katında otururdu, tek başına. Oğlu İhsan Gürsan Ziraî Donatım Kurumu genel müdürüydü; 1960'lı yıllarda önce Ticaret, sonra da Maliye Bakanı olacaktı. İki-üç ayda bir annesini ziyarete gelirdi. Aralarında en fazla 1-2 yaş fark olan iki kızı da Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde yatılı okur, hafta sonlarını baba-annelerinin, yani benim haminnemin yanında geçirirler ve mutlaka bize de uğrarlardı, beni sevmek için.

Ben, kızların küçüğünü çok severdim; adı Çağla'ydı; çok canlı, deli dolu bir abla. Ablası ise daha bir ağır ve hatırladığım kadarıyla yüzü hafif dolgun ve çok muntazam hatlı bir kızdı; adı da galiba Betül: Benim için şenlik-şölendi bizim kata çıkmaları.

İhsan Bey'in bir doktor arkadaşı da vardı; kendisi İstanbul'da değilken de arada bir haminneyi ziyarete gelen: Peugeot 203 bir arabası vardı koyu kahverengi, karşı kaldırıma park ettiği; ama kesinlikle evlerin önüne değil, Karabet'in dükkanıyla karşımızdaki evlerin arasında uzanan bahçenin duvarı hizasına: O, ne kadar medenî ve saygılı bir adam, ben de ne kadar dikkatli bir çocukmuşum.

O günlerin Kadıköy'ünden hatırladığım, üç "hususî otomobil" daha vardı. Onların sahipleri de doktordu: Biri, evi Bahariye Caddesi üzerinde, Süreyya Sinemasını Moda'ya doğru az geçince Köçeoğlu Hamamı üstünde olan bir operatördü; adını bilmezdim, ama otomobili 1940'lı yılların Amerikan otomobillerine özgü açık mavi renkte 1947 model bir Plymouth'du.

Kulak-burun-boğaz mütehassısı Ali Haydar Bey'in 1949 model kül rengi Opel Kapitan'ı ise Moda Caddesi üzerinden

Kadıköy'e inerken, yolun sağında bahçe içindeki üç katlı kâgir bir binanın önünde kaldırımın üzerinde dururdu, hem de diklemesine; yani kaldırım bayağı genişti.

Aynı cadde üzerinde, ama karşı sırada ve 20-30 metre aşağıda çocuk doktoru Sezai Bey'in siyah Citroën'i (1934'ten 1956'-ya kadar üretilen klasik model) dururdu, doktorun muayenehanesinin bulunduğu binanın, ön duvarı yıkılmış, zeminine beton atılmış yan bahçesinde; yani sevgili Kadıköy'ün, otopark uğruna yok edilmiş ilk yeşil alanlarından birinde.

100-150 metre aşağıda soldaki sokaktan İskele'ye doğru inmeye başlayınca bu sokakla kesişen ikinci sokağın köşesinde Surp Takavor Ermeni Kilisesi vardı, onun önünde de hemen her zaman görebileceğiniz, 1951-52 model metalik siyah boyalı, nikelajları da her zaman pırıl pırıl Dodge marka bir cenaze arabası, Hristiyanlar için.

Müslüman cenazelerini taşıyan arabalar ise her ikisi de 1947 model ve türbe yeşiline uygun olsun diye kirli ve mat yeşile boyanmış, hal binasının rıhtıma bakan cephesinde duran bir Plymouth ile bir Dodge.

Musevîler için de bir cenaze arabası var mıydı, bilmiyorum. Ancak böyle bir araç olsaydı, büyük ihtimalle Yeldeğirmeni'ndeki havranın, ya önünde ya arkasında, en azından yakınlarında bir yerde duruyor olurdu ve ben de onu mutlaka görmüş olurdum. Zira Yeldeğirmeni'ne çok sık olmasa da zaman zaman giderdik ve o semte gittiğimizde, annemin hem müşterisi hem de ahbabı Sabire Hanımlarla Hasibe Halamın kızı Melahat Halama mutlaka uğrardık.

Melahat Halamlar meşhur İtalyan Apartmanında, Sabire Hanımlar ise Kadıköy merkeze daha yakın bir sokakta otururlar

ve bu iki mekanın birinden diğerine gitmek için Rıhtım'a inen paralel iki sokak arasında kestirme bir geçit olarak havranın avlusunu kullanırdık.

O günlerin Kadıköy'ünde iki 'imdad-ı sıhhiye', yani cankurtaran arabası vardı; hani Özal görgüsüzlüğünün ürünü olarak artık ambülans demeye alıştırıldığımız: O zamanlardaki adıyla 'kaptıkaçtı'dan bozma bir Studebaker ile günümüzdeki adıyla 'steyşın'dan bozma bir Skoda. Benim favorilerim ise itfaiye arabalarıydı; hepsi kıpkırmızı, ön cephesi itibariyle hal binasının sağındaki garajlarında bekleyen. Arozözün markası Dennis, diğer arabaların neredeyse hepsi ise kamyondan bozma, Bedford marka, Dennis gibi İngiliz malı ve belki bir iki tane de Ford...

Oturduğumuz evin arka bahçesi bayağı büyüktü demiştim ya, gerçekten de az buz değil arka sokağa, Hasırcıbaşı Sokağına kadar uzanırdı. Bizim bahçeye bitişik iki katlı ahşap bir bina vardı o sokakta ve bir gün yangın çıktı o evde. Alevler söndürüldükten epey bir sonra, akşamüstüne doğru annem, halam ve ben yanan evi görmeye gittik. Çevredeki insanlar, "İtfaiyenin suyu yetmedi, yoksa bu kadar yanmazdı bu ev" diyorlardı. İşte o zaman, daha beş, en fazla da altı yaşında, üstelik de kızların-kadınların ayakta işeyebilmelerine imkan veren tanrısal donanımdan yoksun olduklarını bile bilmeyen bir çocuk olarak hemen bir proje üretmiştim, halkımızın selameti için: Her sokak köşesinde bir depo kurulacak ve o sokağın/mahallenin sakinleri belirli aralıklarla gelip çişlerini buraya yapacaklardı, itfaiyenin suyu tükendiği anda devreye sokulacak bir yedek kaynak oluşturmak üzere; bu düzeneğin adı ise 'etli itfaiye' olacaktı.

'Haminne'nin konağının arka bahçesindeki müştemilat ise, tek katlı ahşap ve en fazla üç odalı bir sundurma. Orada 'Bekçi Bekir Efendi'ler otururdu. Bekir Efendi'nin iki oğlu vardı. Kü-

çüğünün adı Muhsin'di. Muhsin Ağabey ziraat fakültesinden mezun olmuş muydu, yoksa son sınıfta mıydı, evlendi. Düğünü evlerinde yapıldı, üzerinde mavi bir kostüm vardı ve imam nikahı denilen şeye ilk o zaman şahit oldum. Daha 5-6 yaşlarımda olmama rağmen pek bir tuhafıma gitmişti imamın böyle bir işe karışması: İmamın yeri camiydi.

İmamın yeri camiydi; zira annemle halam beni birçok defa teraviye götürmüşlerdi, Ramazan'da, Yoğurtçu Parkı'nın az yukarısında Bakla Tarlası'nın bir ucunda yeni inşa edilmiş Şifa Camiinde. Yine orada bir teravih sonrası sakal-ı şerifi de öpmüştüm, daha doğrusu bana da öptürtmüşlerdi şeffaf bir enjektör içindeki bir kılı.

Annemle halam bayağı dindarlardı; kandil akşamları radyodan yapılan naklen mevlit yayınlarını abdest alıp başlarını örterek huşu içinde dinlerlerdi. Mevlidin bir bölümü vardı ki, üç-dört dakikalık, o bölümde ayağa kalkar ve de her nedense hıçkırıklara boğulurlardı.

Bekçi Bekir Efendi'nin diğer oğlu ise, üniversiteye gitmiş miydi gitmemiş miydi, bilmiyorum, daha doğrusu hatırlamıyorum; ama Saint-Joseph'te okumuştu; yani özel ve de yeryüzünün herhalde en iyilerinden bir lisede: Fransız'ın papazı bile sonuçta bir Aydınlanma çocuğuydu ve bütün Hristiyanlığına, Katolikliğine ve de papazlığına rağmen 'tanrı' kelimesini telaffuz etti miydi, hemen her defasında hafifçe gülümseyerek "s'il existe"i, yani "eğer varsa"yı da ilave etmeden edemeyen hocaların lisesi. Ve eski bir konağın müştemilatında oturan bir mahalle bekçisinin bir çocuğu ziraat mühendisi olurken bir diğeri de işte böyle bir lisede okuyabilmişti ki, bu noktada belirleyici olan Bekir Efendi'nin sınıfsal konumundan çok 'kır-köy-taşra'da değil 'kent-büyük kent-Kadıköy'de yaşıyor olmasıydı.

Yıllar yıllar sonra bu olgunun en fazla farkında olanlardan birinin de İsmet İnönü olduğunu tespit edip, Beşevler'i 4. Cadde'ye bağlayan sokakta tesadüfen karşılaşıp yaptığımız ayaküstü sohbette büyük bir heyecanla bana anlatan da Doğan Ergun Hocam olmuştu 1970'li yıllarda.

Haminne'nin konağına gelen müstakbel bakan, tek kendi oğlu İhsan Gürsan değildi; çok yıllar sonra Demirel'in Millî Eğitim Bakanlığını yapacak olan Orhan Cemal Fersoy da ayda en az bir iki defa gelip bizde kalırdı hafta sonları. Babamın Bursa'dan bir çocukluk-gençlik arkadaşının oğluydu. İstanbul Hukuk'ta okuyordu, sonra mezun oldu.

Orhan Ağabey sarışın, açık renk gözlü ve çok yakışıklıydı. Bizim evin karşı sırasında, 5-10 metre daha aşağıda üç katlı ve üst katı balkonlu bir evde Philips'in o zamanki Türkiye genel müdürü Halim(?) Beyler otururdu; iyi Fransızca bildiği için bu mevkiye geldiği konuşulurdu bizim evde. Çok güzel, daha doğrusu bana çok güzel gelen bir kızları vardı: Belma Abla. Herhalde annemin aracılığıyla Orhan Ağbi ile Belma Abla nişanlandılar; nişan töreninde kocaman bir çelenk önünde çekilmiş ve içinde benim de bulunduğum bir fotoğraf bizde hâlâ durur. Ama olmadı; bir süre sonra nişan bozuldu, ayrıldılar.

Halim Beylerinkinden bir aşağıdaki, bahçe içindeki küçük ahşap evde ise Vatman Cemal Efendiler otururdu. Halim Bey ve Cemal Efendi: Müdürsen 'bey', vatman veya bekçiysen 'efendi'; yani toplumsal itibar farkı. Vatman (tramvay sürücüsü) Cemal Efendi'nin karısı ile annem demek birbirlerini severlerdi ki, biz Koşuyolu'na taşındıktan sonra da birbirlerine gidip gelmeye devam ettiler, iki ev üstlerinde oturan Fikriye Hanım'la birlikte. Oğulları Mehmet benim yaşıtım ve arkadaşımdı; benden bayağı daha bir zayıf, duvarların-ağaçların üzerinden inmeyen; günü-

müzdeki tabiriyle hiperaktif, Fikriye Hanım'a "bu çocuğun kıçında kurt var, kurtlu peynir" dedirten cinsten.

Bir bayram günü ben de Mehmet'e özenip karşı sıradaki duvarın üzerinde yürümeye kalkmış, ama bu işi beceremeyip düşmüş ve dizimi yaralamıştım, hem de üzerimde ilk defa giydiğim kısa pantolonlu açık yeşil tvit takımım varken, bayramlık.

Biz Koşuyolu'na taşındıktan sonra gidip gelmeye devam ettiğimiz insanlardan biri de 'Hatçe Hoc'anım'dı, Haydarpaşa Lisesi'nde matematik öğretmeni; uzunca boylu, mevzun vücutlu; ama vücut hatlarını göstermeyen giysileri tercih ettiğini –belki de bir erkek lisesinde, hem de azgın olarak bilinen erkeklerin lisesinde ders veriyor olmanın da etkisiyle– çok sonraları keşfettiğim. Ve de Haydarpaşa'nın bu şöhreti, altı boş bir tevatür kesinlikle değildi: Biz (Saint-Joseph) bunları voleybol veya basketbolda hemen her defasında yener, mevcudu binleri aşan bu necip bilim yuvasının zarif çocukları da, hazırlık sınıfları, ortaokulu ve lisesiyle birlikte epi topu 700 mevcutlu okulumuzu basmaya gelirlerdi, neredeyse hiç sektirmeden.

İlkokulu bitireceğime yakın "Bu çocuğu mutlaka frerlerde (Saint-Joseph'te) okutun" diye anneme –hem de bayağı ısrarla– telkinde bulunduğunu çok iyi hatırlıyorum". Bir ara yine Haydarpaşa Lise'sinde hoca bir arkadaşını da getirmişti, anneme elbise diktirmek için ve annem de ben de işte o hoca hanımdan öğrenmiştik asimetrik kelimesini; dahası annem, pek bir hayret etmişti bu kadın niye asimetrik bir yaka istiyor diye.

Hatice Hanım, 35-40 yaşlarında, hiç evlenmemiş ve de Saint-Joseph'in üzerinde bulunduğu şimdiki adıyla Hasan Esat Işık Caddesi'ne paralel ikinci sokakta, bir apartmanın zemin katında tek başına otururdu –ki oğlu da benim sınıf arkadaşım ve bizden mezundur.

Aynı sokakta, iki-üç bina daha yukarıda, annemin bir ahbabı daha vardı, İran asıllı ama doğma büyüme İstanbullu; kocası da öyle. Evde kendilerinden Acem diye bahsedilir; ancak kendilerinin yanında değil Acem, acemi kelimesini bile kullanmaktan özenle kaçınılırdı. Ve annemin de halamın da beni bu konuda uyardıklarını hatırlıyorum.

Siyah bir arabaları vardı; iki kapılı, oldukça küçük boyutlu. Ancak görünümü çok aristokratikti: Hatlarının sadeliğinden, karoserinde insanlarda izlenim yaratmaya yönelik hiçbir atraksiyona yer verilmiş olmamasından kaynaklanan bir soyluluk. Markası Mayflower'dı; yani 'Mayısçiçeği'; çok yıllar sonra öğrendim ki, o çok ünlü Triumph Firmasının bir ürünüymüş.

Sunar Sinemasının işletmecisiydi kocası: Sunar Sineması, Doğancılar'da, sadece Üsküdar'ın değil, bütün İstanbul'un, hem en güzel hem de en kalitelilerinden biriydi, gösterdiği filmler itibariyle de.

Annemin bir 'Acemler'i daha vardı, hemen bir üst sokakta, yine Saint-Joseph'in caddesine paralel: Üç katlı kagir bir bina, üst katının cephesi boydan boya balkon. Bahçe katında Totoş otururdu: Gerçek adı neydi, bilmiyorum, belki annem bile bilmezdi. Ne kocası vardı, ne de çocukları: Ya hiç evlenmemişti, ya da dul. Ceviz rengi mobilyaları olduğunu hatırlıyorum. Güzel döşenmiş bir ev, ama bayağı bir loş; zira açıldığı bahçe bakımlı, bol çiçekli olsa da sokak seviyesinin en az bir-bir buçuk metre altında. Yukarıdaki iki kat ise Leman(?) Hanımların evi: Leman Hanım, saçlarına kır düşmeye başlamış kırk-elli yaşlarında bir kadın, kız kardeşi Ruhsar Abla'yla birlikte oturuyor; kocası ve çocukları var mıydı, o konuda hiçbir şey hatırlamıyorum. Totoş da, herhalde elli yaş civarında, ama bayağı bakımlı, giyimi özenli, höt höt konuşan baskın bir karakter.

Totoş'un Koşuyolu'nda kendi evimize taşındığımızda getirdiği hediye de ailecek hepimizin en sevdiği eşyalardan biri, belki de en başta geleni olduydu yıllar boyu; eve temizliğe gelen ve ruhuna şeytan girmiş hain bir yaratık olarak hafızamda hâlâ capcanlı duran kızın elinden –bence, güya– kazara düşürüp paramparça ettiği ana kadar: Siyaha yakın koyu kahverengi kesme camdan yapılmış bir şeker kâsesi.

Okula birlikte başladık Mehmet'le, Bahariye İlkokulunda, aynı sınıf ve aynı sırada yan yana. Soyadının Tozkoparan olduğunu da işte o sıralar öğrendim; şu vesileyle: Dedim ya, Mehmet duvar ve ağaç tepelerinde dolaşan fazla hareketli bir çocuktu ve de sınıfta herhalde bir yaramazlık yapmıştı ki, öğretmen Mehmet'e, "Soyadın demek ki boşuna tozkoparan değilmiş" gibisinden bir laf ettiydi; işte, o zaman.

Aradan 65 yıl geçti; ama hâlâ çözemediğim bir şey var: Mehmet'le bizim evin arka bahçesinde bir köşeye çekilip Belma Abla hakkında hayaller kurduğumuz olmuştu. Ne gibi hayallerdi, hatırlamıyorum; ama kadınların ayakta çiş yapamadıklarını ve neden yapamayacaklarını dahi bilmeyen iki erkek çocuğu olarak, hayallerimizin cinsel bir içeriği olamayacağı açıktı; öyleyse neydi bu hayallerimiz? Bilemiyorum; ama hatırladıkça da hem merak hem de hayret ediyorum. Ya da bu vesileyle büyük bir laf edeyim: Erotizm, cinselliğe indirgenemeyecek bir olgudur.

Mehmet'in babası vatmandı dedim ya, o yıllarda Kadıköy'de esas yolcu taşım aracı tramvaydı. Moda'ya da tramvay işlerdi; Fenerbahçe, Bostancı, şimdiki adı Hasanpaşa olan Gazhane, Üsküdar ve Kısıklı'ya olduğu gibi. Moda tramvayı Kadıköy Vapur İskelesi önünden Altıyol'a kadar ana hattan gider, orada sağa Bahariye Caddesine sapar ve bu caddeyi Moda İlkokuluna kadar boydan boya kat ettikten sonra tekrar sağa sapıp bir ara

yol üzerinden Moda Caddesine kavuşur ve Moda Vapur İskelesine kadar inerdi.

Moda tramvayları, gerek Anadolu yakasında gerekse Avrupa yakasındaki başka hiçbir hatta çalışmayan, bütün diğer tramvaylardan farklı olarak önünde ve arkasında sahanlığı olmayıp vagonun ortasındaki çift taraflı sürmeli kapıdan inilip binilen, vatman mahallinin de yolcu kabini içinde bulunduğu tramvaylardı.

Bize en yakın durak, Karabet'in dükkanından sağa yukarı doğru dönünce başlayan Sokullu Sokağının Bahariye Caddesine ulaştığı noktada bulunan Cevizlik'ti ki, bu aynı zamanda semtin de adıydı.

Caddenin karşısına geçip Kadıköy'e doğru yolunuza devam edersiniz, az ileride sağda, Rum Kilisesi vardı; ancak kiliseye varmadan, hemen sokağın köşesinde bir veya iki at arabası dururdu, müşteri bekleyen. Bunlar bir bakıma o günlerin taksisiydi; ama ne bildiğimiz fayton, ne de basit at arabaları. İki yanı ve önleri kapalı, arkalarındaki bir kapıdan, bir iki basamak çıkılarak binilen, içlerinde birbirlerine diklemesine yerleştirilmiş ve her biri iki-üç kişinin oturabileceği iki sıra bulunan at-çekişli binek arabaları.

Cevizlik'te otururken birlikte oynadığım sadece 'tozkoparan' Mehmet değildi. Başak vardı, yine benimle yaşıt ve bahçe komşumuz 'Kaptan'ın torunu. Onun da üç tekerlekli, pedalları ön tekerlekten bir bisikleti vardı; her ikimizin de bisikletlerimizle birlikte çekilmiş fotoğraflarımız hâlâ duruyor bizde. Kaptanın karısı hayatta mıydı, ölmüş müydü bilmiyorum; ama 'kaptan' Başak'ın anası-babasıyla, yani oğlu ve geliniyle birlikte otururdu.

Annem ile halam, ne kadar tanırlardı bilmiyorum; ama Kaptan'ın gelinini tembel bulup hafiften kınadıklarını çok iyi hatır-

lıyorum: Kaptanın evinin önüne her gün öğleye doğru evlere hazır yemek servisi yapan bir araba gelirdi; bu ise demekti ki, gelin hanım yemek yapmazdı.

Başak'ın annesinin yemek yapmıyor olması beni ilgilendirmezdi; ama eve yemek getiren arabanın 1947-48 model kırmızı bir Austin steyşın olduğunu çok iyi hatırlıyorum.

İlahî bir tesadüf mü değil mi, bilmiyorum, ama şimdilerde üç yüz elli-dört yüz parçayı bulmuş olan model araba koleksiyonumun ilk parçası da yine 1947-48 model ve de kırmızı bir Austin oldu, altmış beş yıl sonra, zemberekli mekanizması hâlâ çalışan ve plastikten gövdesi en ufak deformasyon göstermemiş olan.

Altıyol'dan sağa sapıp Bahariye Caddesi'ne girdik miydi, önce umumî tuvaletler vardı; hemen sonra ise bir sokak açılırdı cadde üzerine Kadıköy'ün göbeğinden taa oralara kadar uzanan; sokağı geçtiğinizdeki ilk binanın alt katında, bir iki basamakla inilen bir dükkandan almıştık işte bu Austin'i: Elektrik malzemeleri satan gayrimüslim bir esnaftı.

Oradaki umumî tuvaletleri çok ama çok iyi hatırlıyor olmam, hiç de boşuna değil: Gerek kadın gerekse erkek bölümüne aynı kişi bakardı bu tuvaletlerin; çöpçü üniformalı orta yaşlı, ince hatlı, açık tenli, saçları hafif ağarmış ufak tefek bir kadın. Annemle bir gün Altıyol'dan Cevizlik'e doğru çıkarken bu kadın hakkında, hem acıyan hem de herhalde küçümseyen bir şeyler söylemişim ki, annem beni o güne kadar hiç rastlamadığım şekilde terslediydi: O kadın, belki de en şereflisiydi kadınların, kadınıyla erkeğiyle hemen hiç kimsenin yapmak istemeyeceği bir işi yapıp alnının teriyle kazanıyordu ekmeğini.

Mehmet ve Başak'tan başka kendisiyle oyun oynadığımızı hatırladığım bir yaşıtım daha vardı ki, o da Okşan'dı. Okşan'lar

Celile Hanım'ınkinden bir sonraki, yani Tevfik Bey Sokağında sondan bir önceki evde otururlardı. Annemle halam, Okşan'ın annesiyle ahbaptı; zaman zaman karşılıklı olarak gidip gelirlerdi, tabiî beni de yanlarında götürerek.

Okşan'ın herhalde iki ağabeyi vardı ve onlardan biri yine 1948 veya 1950 model bir araba satın almıştı, taksi olarak işletmek üzere: 1948-50 model, açık yeşil bir Austin. Ancak arabanın, ya bir yedek parça sorunu vardı ya da idarî bir aksilik çıkmıştı, işte o yüzden araba aylar aylar boyu evlerinin karşısındaki bahçede atıl vaziyette beklemişti: Okşanlara her gittiğimizde, işte bu arabanın içine girip oynardık. Okşan ne kadar severdi duran bir arabanın içinde şoförlük oynamayı, onu bilemiyorum; ama bu benim için hâlâ unutamadığım müthiş bir zevkti.

Birçok yıl sonra, şu da zaman zaman aklıma gelir olmuştu: Kızlarının adını Okşan koymuşlardı; ama kızlarını okşayanlara anında düşman kesilecekleri de neredeyse kesindi.

Austinli, iki anım daha var: Ben herhalde 11-12 yaşlarındaydım; yani 1950'li yılların sonları. Fethiye Teyzem ve biri benden iki yaş büyük (Ali), diğeri de iki yaş küçük (Mesut) oğullarıyla birlikte Çubuk Barajı'na gitmiştik. Çok uzun değil, ama bayağı dik bir yokuştan çıkılınca (çok kaliteli olduğunun yıllar sonra farkına varacağım) bir restoran ve bir çay bahçesi vardı. Bir taksiye bindik oraya gitmek için: Yine bir Austin.

Kırklı yılların ikinci yarısından neredeyse yetmişli yıllara kadar, gerek Amerikan gerekse Avrupa arabalarının (lüks tiplerinin dışında) tümünde vites kolu yerden değil direksiyondan, dolayısıyla ön koltuk, şoförün sağına iki kişinin daha oturmasına imkan verecek şekilde yekpare olurdu; yani bu küçük Austin'e beş kişi rahatlıkla binmiştik. Ancak yokuşun sonlarına

gelmiştik ki, araba istop etti: Su kaynatmıştı. Sizlere fazla bir şey ifade etmeyebilir, ama insanın kullandığı arabanın su kaynatması, şoförü için, kendi çocuğunun veya bir yakınının zorda kalınca altına kaçırması gibi onur kılıcı bir olaydı; zira kaynayan su, radyatör kapağından akıp arabanın altına yayılırdı. Bizim Austinci de herhalde benim gibi düşünüyordu ki, Austin'inin ayıbını şu ya da bu derecede örtmek için, biz istop eden arabadan inince yukarı yürümek için, gerçekten de bayağı kilolu olan beni, annemi ve de Mesut'u görünce, "ama sizler de bayağı şişmanmışsınız" gibilerinden bir laf etmişti.

Austin merkezli diğer anım ise, daha da eski ve Bursa-Orhaneli yolu üzerinden.

Anadolu'da 'Ford' kelimesi kamyon ve otobüs anlamında neredeyse bir 'cins isim' haline gelmişse de, o yıllarda yollarda en fazla görülen kamyon ve otobüsler aslında Austin markaydı. Austin otobüslerin hepsi kamyondan bozmaydı. Çoğu Düzce yapımı; tahta bavullar gibi, kıvrım yerleri 90 derece köşeli, saça bombe verecek güçte presleri bulunmayan atölyelerde imal edildikleri için.

Otobüs ya da kamyon Austinlerin hepsi, kaputun önü 10-15 santim açık kalacak şekilde yol alırdı, hatta bazılarında kaput tümden çıkartılıp yerine bir branda bezi örtülmüş vaziyette, motor hararet yapmasın diye: Binek arabası ya da kamyon, Austinlerin hepsinde bir soğutma sorunu vardı.

Kaputu hafif açık bir Austin otobüsle Bursa'dan Orhaneli'ne gidiyorduk annemle; şoför mola verdi bir tesiste; tesis dediğim de önünde bahçesi olan irice bir kahvehane: Adı çay ve ihtiyaç molasıydı, ama esas ihtiyaç, otobüsün su soğutma ihtiyacıydı; zira motordan hafiften dumanlar çıkmaya başlamıştı bile. Belki

60 yıldan bile daha eskidir, ama hiç unutmadım: Otobüsten inen yolculardan biri, aralanmış kaputun her bir yanından sızan dumanları görünce, "Bak, garibim makinayı bile hararet basmış" demişti, gerçekten acıyıp üzülerek, sanki otobüs de canlı bir varlıkmış gibi.

Bu, bana, pek bir safça, ama aynı ölçüde de insanca ve sevimli gelmişti. Adam sonuçta köylü, en fazlasından da kasabalı biriydi. Ancak bundan 45-50 yıl sonra her arabanın bir ruhu, dolayısıyla da iyi veya kötü bir huyu olduğunu ciddî ciddî savunan birini de tanıyacaktım Tandoğan'la Beşevler arasında bir yerde, Ankaragüçlü Bektaş'ın Meyhanesi'nde. Kendisi tahsilsiz, belki okuma-yazması bile olmayan saf biri değil, ODTÜ'nün ilk mezunlarından, İtalya'da Fiat'ın araştırma-geliştirme merkezinde 10 yıl kadar çalışmış bir elektro-mekanik profesörüydü, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nde: Önder Hoca.

BURSA 'ÖZ HAYAT' OTELİ

Orhaneli, Bursa'nın bir ilçesi; merkezi ise o zamanlar en fazla üç bin nüfuslu bir kasaba. Babamın en küçük kardeşi Remziye Halamın kocası Mehmet Ali Eniştem orada adliyede baş kâtip, herkes ona 'baş efendi' diyor ve hâkimin kasabada olmadığı zamanlarda duruşmalara o giriyor, mahkeme başkanı olarak. Biz ise, yani annemle ben her sene Bursa'ya gidiyoruz, bazen 15 bazen de 21 günlüğüne, annemin romatizmaları için kaplıcalara; hatırladığım kadarıyla iki yıl hariç hep aynı yere, Öz Hayat Oteline, Çekirge'den Bursa merkeze doğru inen yolun üzerinde sol kolda; hemen arkasında ise I. Murat Camii ve Türbesi. Otel, orta kısmında bir çatı katı da olan iki katlı, yatay olarak uzunca bir bina. Ön bahçesi caddeye hafif yukarıdan bakıyor; sık olmasa da ağaçlık ve birçok masası var. Arka bahçede ise, yine birkaç masa, bir de içinde otel müşterilerinin kendi yemeklerini hazırlayıp pişirebilecekleri 6-7 tezgâh bulunan tek katlı küçük bir eklenti yapı, herkesin kendi gaz ya da ispirto ocağını getirdiği: O zamanlar Bursa'da havagazı veya doğalgaz yok.

Otelde öyle birkaç günlüğüne gelmiş hiç kimse yok; bir hafta kalanlar da var, ama genellikle iki veya üç haftalık romatizma

kürleri için gelen insanlar. Böylesi bir sürede insanlar birbirlerini tanıma fırsatı buluyorlar, yeni dostluklar kuruluyor, ertesi yıl için randevulaşılıyor, aynı tarihlerde yeniden gelmek üzere; bu arada kız da beğeniliyor, yeni evliliklerin tohumu atılıyor, hiçbir şey olmazsa aynı mutfakta yan yana yemek yaparken kadınlar birbirlerinden yeni çeşitler öğreniyorlar.

İlk 'ali nazik'i orada yiyorum, Mevlude Abladan; annem de orada öğreniyor nasıl yapılacağını. Mevlude Abla Fethiye Teyzemin görümcesinin kızı; kocası Ömer Abi, Antep'in zenginlerinden, boya fabrikası var. O zamanlar 9-10 yaşlarındaki kızlarının adını hatırlamıyorum, ama iki de oğulları var, ben yaşlarda: Metin ile Çetin. Daha sonraki yıllarda birinin hukuk, diğerinin de iktisat okuduğunu biliyorum, üniversitede. Dedim ya, Ömer Abi bayağı bir zengin; 7-8 yıl sonra İstanbul'a geldiklerinde altında yepyeni pırıl pırıl bir Chevrolet İmpala, 1964 model, altı yeşil üstü beyaz ve de bagajında Anteplinin olmazsa olmazı bir piknik mangal takımı.

Mevlude Ablalar Bursa'ya, ne bizim gibi her yıl ne de teyzemler kadar sık geliyorlar; ama gelecekleri zaman da, bizim ve teyzemlerin orada olduğumuz günlere denk düşürüyorlar: Öz Hayat Oteli, farklı şehirlerde yaşayan hısım akrabanın da buluşma yeri. Bir de Ali Paker'ler var, hemen her sene aynı tarihlerde otelde buluştuğumuz; Ali Paker, Adapazarı'nın en büyük manifaturacılarından biri. Kızı Rukiye Abla o yıllarda hukukta okuyor ve birkaç günlüğüne ana-babasının yanına geliyor, daha sonra Adapazarı'na dönmek üzere: Gri döpiyesiyle hatırlıyorum bu ablayı; bizlere epey mesafeli ve de mesafeliliği ölçüsünde ulaşılmaz ve muamma dolu. Başka bir abla daha var, aynı yıllardan, uzaktan uzağa büyülenmiş gibi izlediğim; İzmirli, açık kestane saçlı, janjanlı siyah tafta eteğini hatırlıyorum; tafta, bir

yere değdiğinde, hatta ona bile gerek yok içindeki vücut az biraz kıvrıldığında bile, ses çıkartan, hışırdayan.

O güne kadar İzmir'i hiç görmemiştim, ama o abla benim için İzmir'di, hareketli, kıvrak, her hareketinde şen, canlı sesler çıkartan. Arna birkaç yıl sonra, İstanbul Cihangir'de bir cinayet işlendi, Levantenlerin oturduğu bir apartmanda. Noel İlyas Şoriş, daha 21-22 yaşlarında, üst katlarda oturan, kendisi de çok genç evli kadını, Joslin'i boğazını keserek öldürmüştü, tecavüzde bulunmak üzere. Ve bu cani, kendisini savunmak için de değil, halini anlatmak üzere hâkime konuşurken şöyle bir şey söylemişti: "Bana ait hiçbir etek hışırtısı olmamıştı". Ana-babası ölmüş, iki ablasıyla birlikte oturuyordu ve de ablaları İstiklal Caddesinin Tünel'e doğru kıvrılan ucundaki 'Kitab-ı Mukaddes' Kitabevinde çalışıyorlardı, gönüllü olarak: Bu iki rahibe kılıklı kadının zavallı caniyi nasıl bir baskı içinde yetiştirip tuttuklarını tahmin edebiliyorum ve de 'etek hışırtısı' lafı üzerinden, hep o İzmirli ablayı hatırlıyorum: O da, benim sahip olmayı hiç mi hiç düşünmeseydim de, 'etek hışırtısı' neyse, tam tamına oydu.

Daha sonraki yıllarda iki abla daha tanıdım o otelde: Gülten ve Yıldız ablalar. Fethiye Teyzem de, en büyükten bir küçük oğlu Oktay Abimin başını bağlama derdinde. Her bir yanda kız arıyor. Ben hemen bir mektup yazdım teyzeme, çok güzel iki kız var diye. Biri İstanbullu, diğeri de Adapazarı'ndan. Biz İstanbul'a dönünce, teyzemler hemen geldiler, Gülten Ablayı görmeye; hep birlikte gittik, Fatih Çarşamba'daki evlerine. Pek bir beğendiler Seyfettin Bey'in ve Zahide Hanım'ın biricik evladını. Seyfettin Amcanın bir arabası da vardı, 1948 model Nash, sadece Nash'ın değil, Amerikan otomobil sanayiinin bütün tarihi boyunca ürettiği en güzel ve ileri otomobillerden biri; ben

koyu mavi diye hatırlıyordum; birkaç ay önce telefonda konuşurken yengem düzeltti; meğerse siyahmış.

Gülten Abla'yı istediler Oktay Abime; şimdi iki oğulları var, Mehmet ile Ahmet, neredeyse elli yaşlarında.

Yıldız Ablayı da pek beğenmiş ve sevmiştim. Cevizlik'te otururken gidip geldiğimiz bir Münir Beyler vardı, babamın arkadaşı, muhasebeci, Rum kilisesinin altındaki sokakta, köşedeki evde oturan. Onların da bir oğulları vardı evlenme çağına gelmiş. Münir Beyin karısı, annem ve ben bir gün gittik, Adapazarı'na, burunlu bir otobüsle, kız görmeye, Yıldız Ablaların evine; ama bir süre önce sözlemişlerdi kızlarını, bir tütün eksperiyle. Yıldız Abla, kısa süre sonra onunla evlendi; ama birkaç yıl sonra duyduk ki o yeni evlendiği kocası ölmüş, kanserden, daha çok genç yaşta: Kader, hayat işte.

ORHANELİ VE REMZİYE HALAMLAR

Orhaneli, en fazla üç bin nüfuslu bir ilçe merkezi, Bursa'ya hiç de uzak olmayan; kara yolundan. Ancak, o zamanki yol bugünkünden aşağı yukarı 10 kilometre daha uzun, 65-70 kilometre; ancak bu yolu, özellikle de Austin için zor kılan, çevredeki köyleri ve bazı maden ocaklarını şehre bağlayabilmek için Uludağ'ın eteklerinden dolaşırken çok sayıda yamaçla da karşılaşan bir güzergâh izlemesi: Gidişte de gelişte de hem bayağı virajlı, hem de inişli çıkışlı zor bir yol. Ama bu, Austin'in gelirken de giderken de su kaynatmanın sınırlarına gelmesini meşrulaştıracak bir şey değil; zira Orhaneli'nin bir otobüsü daha var ki, kaputundan hiç de öyle dumanlar falan çıkartmıyor. Hacı'nın Ford'u, 1946 model; yani bindiğimiz Austin'den en az 4-5 yaş daha yaşlı ve kasası da onunki gibi kamyon şasisi üzerine oturtulmuş bir otobüs; ama Orhaneli'de herkes onu tercih ederdi. Bursa'ya bir gün biri, ertesi gün de diğeri gittiği için, herkese Hacı'nın Ford'una binmek nasip olmuyordu.

Hacı, aynı zamanda kasabanın merkezindeki kahvehanenin de işletmecisiydi; Adliye'nin de içinde bulunduğu kaymakamlık binasının önündeki meydanlık alana bakan. Dediklerine göre,

Orhaneli'nin tek buzdolabı da oradaydı. Çocuk halimle, görmeye gitmiştim bu 'tek' buzdolabını: Electrolux marka, İsveç malı; elektrikle değil gaz yağıyla çalışan.

Orhaneli'nde o zamanlar gündüzleri elektrik yok. Bütün kasabanın tek elektrik kaynağı, gün batımına doğru çalıştırılan mazotlu bir jeneratör; o da akşamın belirli bir saatine kadar. Zaten gece boyu devrede kalsa, kasabada sağırlar ve komadaki hastalar hariç hiç kimse uyuyamaz; o kadar gürültülü ki.

Halamların evinde de, Çekoslovak malı olduğunu hatırladığım Berec marka, yassı pillerden oluşturulmuş bir bateri var, araba aküsü boyutlarında; eniştem kurmuş radyo dinleyebilmek için; zira az elektrik harcayan transistorlu radyoların Türkiye'ye, hele Orhaneli'ne gelmesine daha en az on beş yıl var: Devir henüz lambalı radyolar devri, kendileri zaten kocaman, ama kendilerini besleyecek bateriler de en az kendileri kadar iri.

Sabahları ne zaman götürüyorlar, onu bilmiyorum, ama akşam üstleri, kasabanın öbür ucunda otlamaya giden büyükbaş hayvanlar, ana cadde üzerinden geçip Bursa yolunun başlarındaki ağıllarına gidiyorlar; halam da bu sürü içinden bir buzağıyı adeta evlat edinmiş, üstelik kendisine bir ad da koymuş: Eda. Sürü geçerken halam zaten tek katlı olan evinin penceresini açıyor, elinde Eda'ya verilecek yiyecek bir şeyler; Eda da kendisini çağırmadan, hemen kendiliğinden geliyor, başını sevdiriyor ve halamın verdiklerinin bir kısmını yiyip bir kısmını da ağzına alıp gidiyor.

Remziye Halamla eniştemin hiç çocukları olmamış; onlar da bize gelirdi İstanbul'a 5-6 gün kalmak üzere, 2-3 yılda bir. Bizimkiler Ankara'dan göç etmeden önce de gelirlermiş ve eniştem Orhaneli'ne tayin edilmeden önce Bursa Hapishanesinde başgardiyanmış, Nazım Hikmet'in orada mahpus olduğu yıllarda. Onun kurduğu atölyede yapılmış ceviz kakmalı bir tavla var hâlâ

kullandığımız, enişteminhediye getirdiği. İstanbul'daki 30-35 yılda hiç mi hiç yıpranmayıp, Ankara'ya getirmemin hemen ikinci üçüncü ayında, en az yirmi otuz noktasından çatlayıp parçalanmaya başlayan; Ankara havasının Bursa ve İstanbul'unkinin çok daha kuru olmasından. Neyse, Siteler'den bir dolgu macunu bulup çatlakları doldurup, üstlerini de verniklemiştim de kurtuldu bu güzel ve her bakımdan çok değerli tavla, dağılıp yok olmaktan.

Annem, küçük en küçük kardeşi Süheyla Teyzemin kocası Mustafa Eniştemi biraz ebleh ve köylü, Fethiye Teyzemin kocası Mahmut Eniştemi de bayağı bir paragöz bulur, Mehmet Ali Enişteme konusunda ise kafasında bir türlü çözemediği bir husus vardı: Bizimkilerin çok istedikleri halde bir türlü çocukları olmamış on altı yıl boyunca, 1947'de ben doğuncaya kadar. İşte bu çocuk hasreti içinde, 1942 Erbaa Depreminde anası babası ölmüş bir kız çocuğunu evlatlık almışlar; Münevver Ablam, daha 7-8 yaşlarında. Ancak, anladığım kadarıyla, Remziye Halamların bize geldikleri bir seferinde annem, Münevver Ablamı sofraya oturtmamış, hizmet etsin diye, bir bakıma kendisine hizmetçi muamelesi çekerek; ama belki de kendisini evin artık 13-14 yaşına gelmiş genç kızı olarak görerek; tabiî ki tam olarak bilemiyorum. İşte o zaman Mehmet Ali Enişteme çok sert bir tavır koymuş; bu kız bizimle birlikte sofraya oturmazsa, ben de sofradan kalkıyorum, sizin tek lokma ekmeğinizi bile ağzıma koymam diyerek. Annemse eniştemin bu tavrına hiç anlam verememiş, kız çocuğu işte tabiî kalkıp hizmet edecek düşüncesi içinde, enişteme hep garipsemişti; kendisi çok çalışkan ve çalışan, emeğe/çalışmaya çok değer veren, insanların, ama özellikle de kadın-erkek eşitliğinin neredeyse militan bir savunucusu olup, bizleri eşit hale getirdiği diyerek Atatürk'ü hep sevgi ve rahmetle anıp ne zaman ki ölülerine bir dua okur, o duayı onun da ruhuna göndermeyi kesinlikle ihmal etmeyen bir kadın olduğu halde.

Eniştem, 60'ların ortasına doğru emekli oldu; emekli ikramiyesiyle Üsküdar Çiçekçi'de bir apartmanın giriş katından küçük bir daire satın alıp oraya yerleştiler, baba tarafından akrabalarım Şahsene Halam, onun kızı Muhsine Halam ve yine onun oğlu Nurettin Dayımların her üçüne de neredeyse eşit, 100-200 metre mesafede. O günlerin Çiçekçi'sinden en fazla aklımda kalan, eniştemlerin evlerinin bulunduğu sağdaki dar ve kısa sokağa sapmadan en fazla 20-30 metre önce yan yana dikilmiş iki apartmanın adlarıydı; Biri Hüdaverdi, diğeri de Çalışal apartmanları; adeta, lise psikoloji hocamız rahmetli Monsieur Larroumets'nin bize zar zor anlattığı, hatta bazılarımızın hiçbir zaman tam olarak anlayamadığı 'association d'idées par contraste', yani 'zıtlık üzerinden çağrışım' olgusuna örnek olsunlar diye Allah tarafından gönderilmiş iki apartman; sınıfın en kötü öğrencilerinden biri olarak benim bile neredeyse 60 yıl sonra hâlâ hatırladığıma bakılırsa.

İstanbul'a yerleştikten sonra Remziye Halam kendisini dine verdi –annemin tabiriyle sapıttı. Bir ara eve kapanıp 50 bin mi 100 bin mi tespih çekmeye giriştiğini hatırlıyorum. Karısı böyle sapıtmışken, eniştem de çok istediği bir şeyi gerçekleştirdi: Doğduğu, ancak Balkan Savaşları sırasında daha 8-10 yaşında bir çocukken anası-babasıyla birlikte terk edip Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldığı memleketi Priştine'ye gitti ve orada birkaç hafta kalıp, galiba bazı akrabalarını da buldu. Oradan döndükten sonra ise pek fazla yaşamadı, bir süre Haydarpaşa Numune Hastanesinde yattıktan sonra orada öldü –ki ben de orada doğmuşum. Hatırladığım kadarıyla prostat kanseri olmuştu; ziyaretine son gittiğimde, "aman" demişti, "sıkıştığında, sakın çişini tutma". Ben zaten pek tutmazdım; hele ondan sonra hiç tutmadım; ama tutsak da tutmasak da prostat belası, belirli bir yaştan sonra hemen hemen bütün erkekler için mukadderdi.

HACETTEPE'DEKİ HOCALARIM

Ankara'ya Hacettepe'de psikoloji okumak için gelmiştim; şimdi de hâlâ öyle midir, bilmiyorum; ama o zamanlar psikoloji, sosyoloji ve sosyal çalışma bölümleri ilk iki yıl ortak bir program izlerler, derslerin farklılaşması üçüncü sınıftan itibaren başlardı; ve ben, bu iki yılda, hem sosyolojiyi çok daha fazla sevdim hem de o bölümden çok iyi bir arkadaş edindim: Fuat Akbaş. Dernek seçimlerinden öğrenci eylemlerine hep yan yana olduk; işte onun da telkiniyle kaydımı sosyoloji bölümüne aktardım, üçüncü yılın başında. Buradaki beş yıllık bir programdı, mezuniyet tezini de zorunlu kılan.

Fuatların evinde çok doyurdu karnımı, annesi Pembe Teyze; onlarda kaldığım da çok oldu. Son günlerinde bayağı hastaydı, hatta hastaneye son muayenesine ben götürmüştüm arabamla; çok hislenmişti. Evde, hasta yatağında ölürken de başında ikimiz vardık, Fuat'la: Güle güle uyusun.

Fuatların evi Abidinpaşa'daydı, bahçe içinde. Daha sonra babası Mustafa Amca oraya dört katlı bir apartman yaptıracaktı.

Gündüz vakti mutlaka kapatırdı şalterden merdiven elektriğini. Öldüğünde, tabutunu dördüncü kattan indirmek bayağı bir zor olduydu; ama merdiven ışıklarını açmıştık: Yaşasaydı bize herhalde kızardı.

Fikir Kulübü'ne de birlikte kaydolmuştuk Fuat, Ömer Zafer ve ben; yurttan oda arkadaşım, 26, 27 ve 28 numaralı üyeler olarak, binlerce öğrencisi olan Hacettepe'de. Daha sonra Kulübün yönetim kuruluna da seçildik. Ancak bir-iki sene içinde Fikir Kulübü neredeyse tümüyle Millî Demokratik Devrimcilerin egemenliği altına girdi ve 'ordumuzun devrimci geleneği'nin güvencesi altına 'ordu-gençlik ele ele' devrim diye 'asker-sivil aydın bürokrat kesim'in yapacağı darbeye/müdahaleye bel bağlayıp sosyalizmden en fazla uzaklaştıkları bir momentte fikir kulübünün başına bir de sosyalist sıfatı eklenince, ben istifa ettim kulüpten: Ben de sosyalisttim, ama 'fikir'in başına ister sosyalist olsun, isterse anarşist, Atatürkçü veya İslami diye bir sıfat konuldu muydu, artık orada tefekkür olmazdı; yani düşünüp fikir üretmek peşinen hadım edilmiş olurdu.

Çok iyi ve çok sevdiğim hocalarım oldu Hacettepe'de.

Önce Necati Öner Hoca'mı biraz anlatayım...

12 Mart'tan sonraydı. Benim çok sevdiğim Tuncer Tuğcu; bilim felsefesi hocamız. Muhtıra'dan sonra, en az iki üç hafta çantamızda pijamalarımızla gezdik, Tuncer Hoca'yla, biz solcuları tutuklayacaklar diye. Hoca da ben de TİP'e daha yakın ve de 'Millî Demokratik Devrim'ciler ve Maocuların aksine, bu muhtıranın anti-feodal ve anti-emperyalist ilerici bir müdahale değil, en ilkelinden bir faşist darbe olduğunun farkındaydık. Ancak baktık ki bize bir şey yapmıyorlar, hükmümüzü verdik: Bu faşistler, "gerçek solcu kimdir?", onu bile bilmiyorlardı.

Fakat muhtıradan bir iki ay sonra, kendisini Hacettepe'ye aldırtan sınıf arkadaşı Kuçuradi'nin teşebbüsü üzerine ve de Doğramacı'nın iradesiyle üniversiteden atıldı ve bu süreçte bir ADAM, üniversite senatosunda yumruğunu masaya vurup "fikriyatından ötürü üniversiteye adam alınmazdı, ama yine fikriyatından ötürü üniversiteden adam atılmaz da" dedi ve bu adam Necati Öner, kendisine destek verenler ise sadece, her ikisi de rahmetli Selahattin Ertürk ve Suud Kemal Yetkin idi. Ama çok önemli bir nokta var ki, Tuncer Hoca, daha önce de belirttiğimiz gibi sosyalist, Necati Hoca ise, Erzurum'dan senatör adayı gösterilecek kadar MHP'li idi.

Selahattin Hoca eğitimbilimci idi. Yakışıklı adamdı, yaşlandıkça daha yakışıklılaştı, dalgalı saçları beyazlaştı, ama neredeyse hiç dökülmedi; çapkın olduğu da söylenirdi. 1940'lı yıllarda Turancılığa da yakın imiş; ama 12 Mart'a gelene kadar hiçbir hocamızın yapmadığı bir şeyi yaptığı için, "işte ne olacak faşist" dendi kendisi için: Selahattin Hoca, kendisi ders anlatırken amfinin kapısını çalma zahmetine katlanmak bir yana, en sert biçimde açmayı marifet sayıp hocanın suratına bile bakmadan "arkadaşlar şimdi forum var, gelin" diyen 'devrimci (tabiî millî demokratik?)' arkadaşlara "Oğlum ben şimdi burada ders yapıyorum, lütfen dışarı" deme cesaretini gösteren benim gördüğüm tek hocaydı.

Hoca, insanın ancak dille düşünebileceğini, o yüzden de insanın her şeyden önce dil üzerinde düşünmesi gerektiğini bilip herkese öğretmeye çalışan biriydi. 1970'li yılların başında Türkçedeki ilk okuduğum testleri hazırlayan kişi de kendisi oldu; ben bu testin her iki versiyonunda da iki-üç ay arayla hem tam not alan, üstelik bunu test için verilen sınav süresinden de önce bitirerek başaran tek kişi olmuştum. Güzel hocam, 12 Mart'tan

sonra, üniversiteyi basıp dersliklerden, amfilerden öğrenci toplayan polislere de "Memur bey, burada ben ders yapıyorum, işinizi dışarıda görün" diyebilen nadir hocalardan biri, belki de tek hoca oldu ve tabiî bu sefer de adı 'komünist, anarşist ve de hatta Maoist'e çıktı: Güle güle uyusun.

Suud Kemal Yetkin ise sanat tarihçisiydi; ama anlattığı esas olarak sanat felsefesiydi. Başta Doğramacı olmak üzere o dönem (1968-1971 12 Mart arası) 'devrimcilik'i tekeline almış ve bir yandan 'ordu-gençlik el ele' gerçekleştirilecek 'millî demokratik' darbeyi beklerken ana meşguliyetlerinden başta geleni TİP'e yakın 'sosyal faşist' ve de 'oportünist' –dedikleri– 'sosyalist devrim'cilerin toplantılarını basıp bizleri dövmek olan 'millî demokratik devrim'cilere şirin görünme yarışına katılmadığı için 'futbolcu' olarak küçümsenirdi.

Lise, hatta ortaokul yıllarımdan beri sol kulağımın sağ kulağımdan 1-2 milim aşağıda, sol bacağımın da sağ bacağıma göre 1-1,5 santim uzun olduğunu bilirdim; ama bu münferit gerçeklikleri zaman ve mekanla sınırlı tezahürlerinin ötesinde yer alan bir önerme haline getirmeyi, yani felsefî bilgiye dönüştürmeyi becerememiştim –ki Suud Kemal Hoca, yıllar sonra Gurvitch'ten öğreneceğim felsefî bilgi tanımına birebir uyar şekilde ifade eden ilk ve tek hocam oldu: Simetri, insanın doğada algıladığı bir gerçeklik değil, kendi zihninde üretip gerçekliğe uygulama peşine düştüğü bir tasavvurdu.

Hoca ne güzel anlatmış ve ben de ne güzel anlamışım ki, "Ey tanrı ya da tabiat, senin bizden esirgediğin simetrinin peşine düşecek değilim, sen vermediysen/vermiyorsan ben de hiç istemiyorum" deyip bıyığımın bir tarafını tümüyle kazıyıp en 3-5 ay öyle gezmiştim: Allah, bazı kullarından sadece simetriyi değil, akıl-fikri de esirgeyebiliyordu.

Tuncer Hoca ise bize bilim felsefesi anlatmıştı ve çok önemli olarak şunu öğretmişti, Galileo üzerinden: Galileo'nun buluşları insanlığın tümü için çok önemlidir, ama bilim felsefesi açısından değerli olan yanı, duyumsal verilerden kalkılarak bilimsel bilgi üretilemeyeceğini göstermiş olmasıdır.

En başta gelenlerinden biri 12 Mart'ta üniversiteden atılması olmak üzere Tuncer Ağbi'nin ömrü pek çok talihsizlik ve aksiliklerle dopdolu geçti: Mesela, dişçi dolgu yapmak için dişini oyarken, elindeki matkap kayıp yanağını delmişti. Ancak hocanın başına gelen talihsizliklerin hepsi kendisinden tümüyle bağımsız değildi. İstanbul'daki üniversite öğrenciliği yıllarında bir arkadaşlarının babasının kendilerine bıraktığı bir evde kalıyorlar; evde çok sayıda saksı var, tabiî içlerinde de bitkiler, çiçekler. Bu genç üniversitelilerin yaratıcı zekâsı, insan idrarının da bir nevi sıvı gübre olduğu yolunda bir yargı üretiyor ve bu akıllılar bu yargıya uygun davranışta bulunuyorlar. Sonuç, aradan daha bir hafta geçmeden gariban bitkilerin hepsi yanıp kuruyor.

Tuncer Hoca'nın başına gelen en son talihsizlikte ise, kendinin kesinlikle hiçbir dahli yok: Ankara Karşıyaka Mezarlığında Hocamızı gömeceğiz; kendisi için kazılan mezar bayağı dik bir yamaçta, tam o noktaya ulaşmak üzereyiz ki, Hocanın tabutu omuzlarımızdan kayıp en az üç dört metre aşağıya savruluyor...

Bir de Şükrü Elçin Hoca vardı; Türkçe dersine giren; sağcı, belki de Tuncer, Doğan, Ahmet Taner, Oya vb... hocalarımızın okuldan uzaklaştırılmasına sevinenlerden. O da artık çoktandır rahmetli. Ve bize (belki de bir tek bana) çok önemli bir şey öğretmişti: Bir dili o dil yapan, o dildeki sözcüklerin etnik kökeni değil, sözdizimi, yani sentaksıdır.

Devrimciliği/sosyalistliği, 'imkân' yerine 'olanak', 'ihtiyaç' yerine de 'gereksinim' demeye indirgeyip, 'ordu-gençlik el ele'

devrim yapacağını sanan arkadaşlarımız, hocayı hemen faşist ilan ettilerdi. Hoca 'faşist'ti ya da değildi, ama hocanın faşistliğini, böyle bir şeyden yakalayanlara 'Allah akıl fikir versin'di: Vermedi; ya yoktu ya da bize dost değildi.

Hacettepe'deki hocalarımdan bahsetmişken benim için en fazla belirleyici olmuş hocamı da anmalıyım: Bana sosyolojiyi, beni de sosyolojiye kazandıran Doğan Ergun Hocam. Şöyle söyleyeyim de içim rahat etsin: Sosyologluğumun da, sosyalistliğimin de ortak temelini oluşturan "la société, c'est le travail (toplum emektir, çalışmadır, iştir; yani ancak üretilirse varlık kazanan, dolayısıyla varlıksal temeli emek olan bir gerçekliktir)"ı bize öğreten Doğan Ergun Hocama çok selam olsun; Allah (varsa) kendisine uzun ömürler versin; hatta Allahlığını gösterip kendisini hiç öldürmesin.

BURIDAN'IN EŞEĞİNİN URFA SEYAHATİ

Üniversiteyi bitirdikten bir yıl kadar sonra Urfa'ya gidip üç gün kalmış, oradan Ankara'ya dönerken de önce Kilis'e, sonra da Antep'e uğramış, ilk alinazik'imi yıllar önce elinden yediğim Mevlude Ablalara misafir olmuştum, bir günlüğüne. Beni çok güzel ağırlamışlar, en büyük oğulları Metin de bana bütün Antep'i gezdirmişti.

Urfa'ya gitmem tam da bana yakışan tuhaf bir hikâyeydi. Mezuniyetten sonra önüme bir sürü iş kapısı açılmıştı: İstanbul'daki komşumuz Hamparsum Usta'nın bir yakınının yeni kurduğu bir turizm şirketinde müdürlük; hem üniversite mezunuydum, hem de resmî profesyonel turist rehberi sertifikam vardı ve de iki yabancı dil biliyordum, Fransızca ve İngilizce. Aslında girdiğim bütün sınavların sonuçları itibariyle İngilizceyi hem de çok iyi derecede biliyormuşum gibi görünse de, aslında İngilizceyi kendi içinden bilmeyip, Fransızcam sayesinde çözüp söktüğümü biliyorum; yani benim İngilizcem Fransızcamın bir by-product'ı ve de yüce Marx "maymun anatomisinden kalkarak insan anatomisini çözemezsiniz, ama insan anatomisinden kal-

karak maymun anatomisini kolaylıkla çözebilirsiniz" derken ne kadar haklı: Burada İngilizce maymun anatomisi iken, Fransızca da insan anatomisi.

Annem de bir iş ayarlamıştı, İş Bankası genel müdür yardımcılığı da yapmış bir aile dostumuz aracılığıyla, ki onların oğlu Taylan Abi de benden 4-5 yaş büyük Saint-Joseph mezunuydu: Kambiyo servisine doğrudan şef yardımcısı olarak girebilecektim.

Bunların yanı sıra bir özel liseye sosyoloji-felsefe, bir ortaokula da Fransızca öğretmeni, TRT'ye de haber çevirmeni olarak girme imkanım vardı. Ayrıca, müstakil profesyonel turist rehberi olarak da çalışabiliyordum. Ancak benim istediğim üniversitede kalmaktı, sosyoloji veya felsefe bölümünde; ama 12 Mart olmuş ve beni asistan olarak alabilecek bütün hocalarım atılmış, felsefe bölümünde de beni "senin çok güzel bir kafan var" diye öven Kuçuradi'nin tavrı da 180 derece değişmişti. Oruç ile karısı Zeynep'i aldı asistan olarak; 12 Eylül'ün ardından Oruç'la da araları herhalde bozulmuş, en azından soğumuş olacak ki, Oruç ayrıldı üniversiteden.

Oruç, evlerine gidip geldiğim bir arkadaşımdı. 1969 Ağustos'u; Rusların, üstelik de sosyalizm adına Çekoslovakya'yı işgal etmelerinin birinci yıl dönümü ve ben bu alçaklığı protesto etmek üzere Hacettepe Öğrenci Birliğinde bir basın toplantısı düzenlemeye girişiyorum. Birbirleriyle uzun süredir kanlı bıçaklı olan Millî Demokratik Devrim'cilerle Sosyalist Devrim'ciler ilk ve son defa bir araya geliyorlar, beni dövmek için; tabiî onlar da devrimcilik ve sosyalizm adına. Odada benimle birlikte bir tek Koşar Hız var, bizim sınıftan. Ben de çaresiz, okulu terk ediyorum ve doğruca Oruçlara gidiyorum: Demek ki, o korku, öfke ve yeis karmaşası içinde en çok onu kendime yakın hissediyorum. Aradan neredeyse 50 yıl geçmiş; ama unutmuyorum o günü.

Oruç'un annesi çok zarif bir kadın, romanları da olan bir yazar. Oruç'un bir de kardeşi var: Fatih. O da Kolejli, Oruç ve diğer ağabeyleri gibi; ama daha henüz talebe, lisede; güler yüzlü, sevecen ve çok yakışıklı bir delikanlı adayı; yabancı sigara bulmanın çok zor olduğu o günlerde kendisi buldukça bana da getiriyor: Benson & Hedges, kahverengi ambalajlı.

O günlerin Ankara'sında Kolej denince anlaşılan Ankara Koleji; birkaç yıl önce Yükseliş, Yenişehir kolejleri gibi birkaç özel lise daha açılmış olsa da. Kolejlilerin farklı bir havası var; ama sanıldığı gibi İngilizceyi çok iyi bildikleri falan yok, en azından hepsinin: Hacettepe'de birçok kolejli tanıdım İngilizceden muafiyet alamayan, ben Saint-Josephli İngilizcesiyle muafiyet almışken, üstelik de muafiyet değil seviye tespit sınavına girerek. Bu bakımdan Galatasaraylıları hatırlatıyorlar bana; en başta kendileri, neredeyse herkes, onların da çok iyi Fransızca bildiklerini sanır ya...

Küçük teyzemin oğlu da koleje gidiyor; ama Yükseliş Kolejine. Babası maliye bakanlığında şef, yani devlet memuru; oğlunu, özellikle İngilizce öğrensin diye paralı okula gönderiyor; tabiî bazen bayağı bir zorlanıyor; Allahtan oğlu çok becerikli de babasının imdadına yetişiyor: Başta, tanıdık esnaf, –bir keresinde ben de dahil– eşten dosttan ödünç para bulup babasına faizle veriyor. Babasına bunu yapan başkalarına neler yapmaz ki: Bana da bir gün gelip dediydi ki "Teyzem kirli çıkın, yastık altında bayağı bir parası vardır; gel seni kaçırmış gibi yapıp, kendisinden fidye isteyelim": AKP'nin Yeni Türkiye'si, ne yerden bitti ne de gökten indi; sadece Ömerlerimiz çoğaldı/insanlarımız Ömerleşti, tabiî kalıp kıran-tabu yıkan Özal'ın devrimci önderliğinde.

Hatırlıyorum, Oruç da Fatih de zaman zaman kekelerlerdi ve de benim bir Necat Aşkın'ım vardır ki, işte o kekemelerin

şahıdır: Hep kekeledi, hâlâ da kekeliyor. Bir keresinde kekemeliğini babasının baskıcılığına bağlamıştı ki, mutlaka haklıydı. Saint-Joseph'te Hazırlık sınıfına başlayalı daha bir ay bile olmamıştı ki, babası okula gelmişti, elinde tipik bir muhasebeci çantası, meşinden, hocamız Muhiddin Sakarya'yı görmeye. Efendim, oğlunun adı Necat'mış; ama okulda Nejat diye telaffuz ediliyormuş; işte onu şikâyet etmeye: Böyle bir baba, adamı kekeme de ederdi, daha başka her şey de.

İkimiz de daha Hazırlık'tayız; bir cumartesi öğleden sonra Necat'la birlikte Hale Sineması na gittik. Hale Sineması Kadıköy'ün herhalde en eski sineması, daha önceki adı Apollon'muş ve rahmetli Münir Nurettin de ilk konserini orada vermiş; daha sonra bu sinemayı yıkıp yerine yeni bir bina inşa edip adını da Reks olarak değiştireceklerdi. Filmin başlamasına epey bir vakit vardı ki, biz sinemanın yan sokağındaki muhallebiciye oturduk; ben boza istedim kendime; Necat ise kesinlikle boza içmezmiş, fermante içecek ya, alkol varmış içinde, haramınış. 12-13 yaşındaki çocuğun kafasını neyle doldurup hayat karşısında nasıl peşinen hadım etmiş, çok muhtemelen babası.

O cumartesi gününden en az bir 40 yıl sonra duyup öğrenecektim malumatfuruş kelimesini, Ahmet Çiğdem'den; hem de kendi kendisi için kullandığında ve hemen Necat'ı hatırlıyorum, tanıdığım en malumatfuruş olarak. Ancak onun malumatfuruşluğu biraz farklı; dağarcığındaki malumatı ortaya sererken bilgiçlik taslayıp üstünlük kurmak gibi bir derdi yok; kendisi için farklı bir kelime kullanmak gerek: Malumatkolik veya malumatoman. Ben kendisine "ayaklı ansiklopedi oldun, ama adam olamadın" diye takılırdım. Son gördüğümde de yine pek çok dergiye aboneydi, ağırlıkla Fransızca olmak üzere. Çok ve her şeyi okurdu; ama kafasında bir problem var da onu çözmek ya da

başkalarının problemlerini çözmelerine katkıda bulunmak üzere değil, sırf malumat sahibi olmak üzere. Espri mi yapıyordu yoksa ciddî miydi bilemiyorum, ama birkaç dergiden kendisine gelen teklifleri "ben kekemeyim, o yüzden yazdıklarım da akıcı olmaz" diyerek reddettiğini söylemişti: Necat, ya şaka yapıyordu, yoksa kendisi bizatihi bir şakaydı, tanrının bize yaptığı. Ve pozitivist kelimesini de işte o cumartesi, işte o muhallebicide Necat'ın ağzından duymuştum: "Sen" demişti, "tam bir pozitivistsin". Okulda, ortadan bir konuşmada demişim ki, "Kürtleri niye zorluyoruz ki, ayrılmak istiyorlarsa ayrılsınlar". Pozitivist kelimesini ne kadar yerli yerinde kullanıyordu, o tabiî ki tartışılır; ama bakar mısınız 12-13 yaşındaki iki çocuk neleri konuşuyor, hangi kelimeleri kullanıyor: İşte size Kadıköy, daha da özellikli olarak Saint-Joseph mucizesi.

Necat, boza bile içmeyen bir Müslümandı, ama evlerinde kaldığımda mutfaktaki masada yediğimiz akşam yemeğini unutmuyorum: Ben rakımı içerken karısı şarabını açmış, kendisi de su mu, kola mı, ayran mı işte bir şeyler içiyordu. Sonuçta Necat bir Kadıköylü ve Saint-Josephliydi; epey bir geç yaşta evlendiği Servet Hanım ise çok çalışkan ve dümdüz bir gazeteci-dergiciydi ve bayağı genç yaşta ayrıldı bu dünyadan beş-altı yıl önce.

Bozayı biz ailecek pek severdik; hatta halam evde boza yapardı. Kadıköy Çarşı'dan Altıyol'a çıkarken sağ kolda Ali Sinan Bozacısı vardı; oradan her geçtiğimizde mutlaka birer bardak içerdik. Boza çok yoğun bir içecek, dolayısıyla bardağın içinde ihmal edilmeyecek miktarda içilemeden kalır, evde olsa işaret parmağımızla sıyırırdık, ama dışarıda bunu yapmaya utanır ve parasını verdiğimiz bozanın önemli bir bölümünü bardakta bırakmamız her defasında bana bayağı bir dert olurdu. O günlerden neredeyse 60 yıl sonra, masterda bir talebem oldu; Halil İb-

rahim, polis akademisinde atıcılık hocası, baba tarafım gibi Bursalı ve boza sever, o söyledi bardak içinde kalan bozayı ufak bir çay kaşığıyla sıyırdığını ve de ben pek bir üzüldüm niye bunu ne babam ne de ben onca yıl nasıl olup da akıl edememişiz diye.

Çekoslovakya'nın işgalinin birinci yıl dönümünde Rusları kınayacaktım; ama olmamış, ben de Oruçlara gitmiştim ya; aslında işgalden önce de bir bildiri yayınlayıp Rusları ikaz etmiştik, profesyonel turist rehber kursundan arkadaşım Kayıhan'la birlikte.

Yüzden fazla tanıdığımıza imzalatmıştık o bildiriyi; ilk nüshasını Sovyetler Birliği, noterden tasdikli kopyasını da Çekoslovak Büyükelçiliğine teslim etmek üzere: Orijinalini Fransızca olarak ben kaleme almıştım, ama Türkçe ve İngilizce çevirileriyle birlikte; kapitalizmin yapısı gereği zaten emperyalist olduğunu, ancak sosyalizm adına emperyalizme soyunmanın yeryüzünün en büyük soysuzluğu olacağını vurgulayan.

Kayıhan epey bir yıl sonra, aynı kurstan arkadaşımız Remziye'yle evlendi; nikah şahidi de ben oldum. Remziye, hem zeki ve becerikli hem de çok vefalı bir kızdı: Bana üç defa iş buldu/işe soktu. İlk olarak Tunus sefaretine, sonra Tevfik Fikret Lisesi'ne, en son olarak da Fransız Kültür'e. Beni ilk işlerimden birine, Yenişehir Koleji'ne sokan biri daha vardı ki, o da bizim sınıftan Ahmet'in babasıydı. Amca Millî Eğitim Bakanlığı'ndan emekliydi; daha sonra İstanbul'da Tarhan Koleji'nde müdürlük yapmıştı; nüfuzlu bir adamdı ve gerek Ahmet'in, gerekse Remziye'nin (kızlık) soyadları aynıydı: Yurdakul. Oysa aralarında değil akrabalık hemşerilik bağı bile yoktu: Ahmet'in ailesi Ankara'nın asırlık yerlisiydi, Remziyelerse kökten Sivaslı. Ahmet Remziye'yle hiç karşılaşmadı; ama Kayıhan'ı tanıdı. İkisi de İstanbul'da ayrı ayrı yerlerde askerlik yaparken bir cumartesi gü-

nü Taksim'de bir telefon kulübesi önünde tanışıp Çiçek Pasajı'na içmeye gidiyorlar ve oradaki sohbet sırasında ikisinin de benim arkadaşım olduğu ortaya çıkıyor; ama aralarında kalıcı bir ilişki kurulmuyor, askerlikleri bitip Ankara'ya döndükten sonra da birbirlerini aramıyorlar. Ancak esas ilginç olanı bundan sonra: Kayıhan Remziye'yle, Ahmet de Seniha'yla herhalde aynı yıl evlendiler, çocukları da en fazla birkaç arayla doğdu ve her ikisi de yine birbirinden habersiz hemen hemen aynı adı koydular oğullarına: Ahmet, Mehmet Onur; Kayıhan ise Muhammet Onur. 1967'de kendisini ilk tanıdığımda anarşist olduğunu söyleyen –son yıllarda da Ulusalcı olduğu rivayet edilen– Kayıhan o günlerde pek bir müslümanlaşmıştı; işte o yüzden Mehmet değil de Muhammet Onur.

Kayıhan pek bir müslümanlaşmıştı, ama Ramazan'da dahi değil oruç tutmak, rakısından bile vazgeçmiyordu. Oruç tutmuyordu, zira 'seferî'ydi: Swissair'in müdürü olarak her gün Esenboğa'ya gittiğinden: Ankara-Esenboğa arası 40-45 kilometre, 'seferî' sayılmanın şartı ise bulunduğun yerden kalkıp 30 kilometre uzaklıktaki bir yere gitmekti. Tamam, 'seferî'liğin ölçütü 30 kilometreydi; ama deve kervanıyla yolculuk ediyor olma durumunda; yani Peygamber zamanında, Arabistan'da. Deve kervanlarının günde ortalama 30 kilometre yol alabiliyor olmaları, aslında ne peygamber zamanına, ne de Arabistan'a mahsustu: Anadolu'daki kervansarayların hepsi de birbirlerine aşağı yukarı 30 kilometre mesafededirler.

Sevgili Kayıhan 'seferî'liğini ciddî ciddî öne sürerken, tabiî ki hınzırlık ediyordu; ama başkalarına değil, kendi kendisine; zaten hiç kimseye hınzırlık edemeyecek kadar gönlü bol, eli de açık bir insandı. Sokullu Mehmet Paşa'da inşaattan bir eve girecektik annemle, 40-45 bin liralık bir peşinatla; ama 5-6 bin lira-

lık bir eksiğimiz vardı. Kayıhan'ın yanında da konuşuldu bu. O gece bizde yatıp sabah erkenden çıkıp gittikten bir süre sonra annem salondaki bir sehpanın örtüsünün altında, yanlış hatırlamıyorsam tam 6 bin beş yüz lira buldu: Kayıhan bırakmıştı.

Evet, mezuniyetten sonra işsiz kalma gibi bir derdim yoktu, ama ben de Buridan'ın eşeği durumundaydım: Bir sürü iş olanağı vardı önümde, ama bunlardan herhangi birini diğerlerine tercih etmem için de hiçbir sebep yoktu. Tam bir "Buridan'ın eşeği"ydim o günlerde; "Buridan'ın eşeği", hani şu, hem aç hem aynı derecede susuzken kendisinden eşit uzaklıktaki iki yere konulmuş olan su ile saman balyası arasında bir türlü karar veremeyip hem açlık hem de susuzluktan ölen eşek. İşte böyle bir durumdayken, "bari" dedim "kendisine tümüyle yabancı olduğum, kendisiyle hiçbir aşinalığım bulunmayan bir yerlere, kısacası gitmeyi o güne kadar hiç düşünmediğim, gitmeyi en son düşüneceğim bir yerlere gideyim de, belki kendi kendimle araya bir mesafe koyup kafamdaki kilitlenmeyi aşarım". Ancak bu sefer de yeni bir açmazla karşılaşacaktım. Şöyle ki, gitmeyi en son aklıma getireceğim yer neresi olabilir diye düşünürken, aklıma gelen her yer, aslında demek ki aklıma en son değil, tam tersine ilk gelen yerler demekti. Neyse bu açmazla da epey bir cebelleştikten sonra Urfa Harran'a gitmeye karar verdim.

Urfa'ya varınca, herhangi bir yere yerleşmeden, ilk işim Bozova'ya gitmek oldu; bizim sınıftan Leyla'nın ağabeyi orada savcıydı. Kendisiyle Çanakkale'de tanışmıştık, Leyla'yı bizim Erdoğan'a istemeye gidildiğinde.

Erdoğan, istatistik bölümünde okuyordu, ama Öğrenci Derneği seçimlerine giren Özgür Grup'tandı; en yakın arkadaşlarımızdan biri. Sivaslıydı ve saçları iyice dökük; biz de kendisini 'kel' diye çağırırdık; kelliğiyle o kadar barışık ve de 'kel' diye

çağrılmaya o kadar alışık ki: Değil bizim okul içinde, Kızılay'da bile 'kel' diye bir ses duysa hemen "efendim" diyecek derecede. Ama bizim Leyla'yla çıkmaya başladıktan sonra, oğlana bir haller oldu, 'kel' diye çağırınca kesinlikle cevap vermemeye başladı: Meğerse Leyla tembih etmiş, 'kel' denilince kesinlikle cevap verme diye, biz bunu tabiî epey bir süre sonra öğrendik.

Çanakkale'ye Leylalara toplu halde giderken ben şu alçaklığı da yapmıştım: Saçlarımı usturalatmıştım, Leyla'nın yakınlarına şu lafı söylemeyi planlayarak: "Evet sizin damat adayının saçları iyice dökük; ama bakın beterin de beteri var". Çanakkale'den İstanbul'a dönerken grup halinde, aramıza Leylaların akrabası bir karı-koca ve 4-5 yaşındaki çocukları da katılmış ve oğlanı benim yanıma oturtmuşlardı otobüste, tabiî pencere tarafına ve de ben bütün yolculuk boyunca başka bir pisliğimi devreye soktum. Çocukcağız, hayvanları iyi kötü tanıyordu ve pencereden, yol kenarında koyunları görünce "aaa bak, koyun" dediğinde, ben hiç utanmadan "ne koyunu, onlar at" diyerek oğlanın kafasını alt-üst ediyordum –ki bu da, aslında düpedüz çocuk istismarıydı ve de bunu ne ilk defa ne de sadece o çocukcağıza yapıyordum: Koşuyolu'ndaki evimizin alt katındaki kiracıların oğlu Levent de, ki o da 4-5 yaşında, diyelim kediye kedi dedi, ona da "yok yanlış biliyorsun, o köpek" deme ya da zavallı çocuk 1'den 10'a kadar saymayı öğrenmişken 4'ten sonra 5 değil de 6'nın geldiğini söyleme rezilliklerini yaptığımı hatırlıyorum.

Urfa'ya varınca direk Bozova'ya gittim; ama savcı bey izindeymiş: Gittiğim minibüsle geri döndüm Urfa'ya. Kirli beyaz bir Ford Transit; şoförünün adı da Mehmet, benden dört-beş yaş küçük. Diğer yolcuları indirdikten sonra, "Urfa'nın en görülecek yeri burasıdır" deyip beni Balıklı Göl'e götürdü, sonra da Altay Oteline yerleştirdi, "Sen ancak burada rahat edersin" diye-

rek, Bozova gidiş dönüş ücretinin dışında tek kuruş almadı bütün ısrarıma rağmen; "Sen bizim misafirimizsin, olur mu öyle şey" diyordu.

Altay Oteli, şehrin o tarihteki en büyük oteli, üç katlı kâgir bir bina; en az 5-6 katlı olacak yeni bir otel ise inşa halindeymiş.

Akşam yemeğine, herhalde otelden tavsiye ettiler, şehir girişinde, anayol üzerinden dereye bakan bir lokantaya gittim, yürüyerek: Bundan 45 yıl önce, hem Urfa en fazla 160-165 bin nüfuslu bir şehir hem de ben 25 yaşında bir genç. Lokantanın terası da var, ama bomboş; zira hava çok sıcak. Herkes içeride, içerisi bayağı serin, o güne kadar görmediğim kadar büyük kanatlara sahip bir tavan vantilatörü sayesinde; beyaz bir vantilatör, havayı serinlettiği kadar, rengiyle insanın içini de aydınlatıyor. Yanımdaki masada 6-7 kişilik bir Fransız grup var. Hepsi masaya servis edilen ayranın ne olduğunu keşfetmeye çalışırken aralarından genç bir kadın, Türkiye hakkında herhalde biraz bilgili, "bu" diyor "ekşi/ekşitilmiş süt": Ayrana hiç bu gözle bakmamıştım, ama kadın aslında haklı; sadece aradaki yoğurtlaştırma safhasını atlıyor.

Yemeğimi bitirip lokantadan çıktığımda anlıyorum, alıştığımdan farklı bir coğrafyada bulunduğumun: Yürüyecek durumda değilim, vantilatörsüz bir Urfa'da. Lokantanın az ötesinde bekleyen beyaz bir taksiye biniyorum, otele gitmek için ve bu benim Murat 124'le ilk tanışmam: Piyasaya çıkalı bir yıl kadar olmuş, ama ne Ankara'da ne de İstanbul'da taksi olarak kullanılmıyorlar; taksi piyasasına hâlâ çok daha büyük Amerikan arabaları hâkim.

Diğer yerli üretim Renault 12'yle tanışmam da, birkaç ay sonra asistanlık sınavı için gittiğim Diyarbakır'da olacaktı. Sına-

va girdiğim yere herhalde epey yakındı ve de şöhreti Türkiye çapında bayağı yaygındı ki, sınav sonrası Diyarbakır Rakı Fabrikasını görmeye gittim; işte oradan şehre dönmek üzere ilk kez bir Renault 12'ye bindim. Yolcu kabini açısından Murat 124 çok daha konforlu ve aydınlıktı. Yıllar sonra şunu da görecektim, Murat 124'ün bagajı, koskoca 6 silindirli Mercedes 219'-umun bagajına sığmayan motorlu bisikletimi rahatlıkla alabilecek bir dizayna sahipti.

Ertesi gündü herhalde, otelden şehrin merkezine doğru giderken ana cadde üzerinde, sağda bir emlakçının camekânında bir ilan gördüm, koca koca harflerle yazılmış: Sat(ı)lık köy. Süheyla Teyzem de 'satılık' değil satlık derdi, ama ilk defa yazılı olarak 'satlık'a rastlıyordum ve de satılık olan herhangi bir arsa veya ev/daire değil, doğrudan doğruya bir köydü.

Urfa'dan Harran'a gittiğimde de yine epey bir şaşıracaktım: Yeryüzünün ilk üniversite kenti, 20-30 kubbe evin bulunduğu, en fazla birkaç yüz nüfuslu bir Arap köyüydü; ama benim oraların yabancısı olduğumu anlayıp yanıma gelen ve köyü bana gezdiren 11-12 yaşlarındaki aydınlık suratlı oğlan çocuğu, kusursuz bir İstanbul Türkçesi konuşuyordu. Türkçeyi okulda öğrenmiş, öğretmeni de İstanbullu imiş. Benim de İstanbullu olduğumu öğrenince, öğretmenimi mutlaka tanırsın, o da sizin oradan, Beykozlu demişti. Evet, İstanbul'un yamyamlar tarafından istila edilip şehir olmaktan çıkartılmasına daha 30-35 yıl vardı; ama o günlerde bile en az iki milyon insanın yaşadığı bir yer, Beykoz da merkeze en uzak semti/ilçesiydi: Nasıl tanıyabilirdim ki o güzel çocuğun öğretmenini. Kendisi, belki Urfa merkezi bile görmemişti. Adresini aldım ve Ankara'ya dönünce Turizm Bakanlığının bastırdığı tanıtım broşürlerinden ne kadar alabildiysem hepsini gönderdim, arkadaşlarına da dağıtsın diye.

Harran'dan Urfa'ya dönüşüm de yine beyaz bir Murat 124 ile oldu; onlara da para teklif ettim arabadan inerken; hakaret kabul ettiler bu teklifi, neredeyse döveceklerdi.

Bir gün daha kaldım Urfa'da, buralara gelmişken dedim bir de Kilis'e uğrayım. Kilis'ten Phillips marka portatif bir kasetçalar, bir İbelo çakmak, bir de Rigi otomatik saat aldım; otomatik saat, kurmaya gerek kalmadan, bileğini oynattıkça, kolunu salladıkça kendiliğinden kurulan saat. Aldığım pilli teyple, ya 1975 ya da 1976 1 Mayıs konserini kaydetmiştim, Ankara Çağdaş Sahne'de Timur Selçuk'un da katıldığı; hatta konser sırasında elektrikler kesilmişti 5-10 dakikalığına, hem de Timur Selçuk piyanonun başına geçip 1 Mayıs Marşi'nı söylemeye başlamışken. Kilis'ten aldığım İbelo çakmak ise bir 10 yıl kadar sonra, Kızılay Sümer Sokaktaki evimde, masaya dökülmüş üç-beş gramlık rakı, sibop lastiğini erittiği için bir anda gazı boşalıp bir daha kullanılamaz hale geldi: Birkaç lira daha ucuz diye, alt kısmında metal muhafaza olmayan cinsinden almıştım. Bu olaydan en az bir 20-25 yıl sonra, Gazi Üniversitesi lisansta talebem olmuş ve benden nasıl 100 aldığına hâlâ hayret eden ve de şimdi artık profesör olmuş Türker Topalhan, altı metal muhafazalı bir İbelo getirdi bana. Dedesinin çakmağıymış, arızalıymış, bunun kıymetini en iyi sen bilirsin, benim elimde ziyan olmasın diyerek. Sıradan çakmakların beşinin bir milyona satıldığı bir tarihte, bu çakmağı 40 milyon vererek tamir ettirdim, Ulus İşhanı'nın arka sokağa bakan bir çakmakçıya; Türker'in jesti çok zarifti, sağ olsun ve o çakmağı hâlâ kullanıyorum.

Kilis'ten aldığım otomatik saat ise çok büyük bir kazık attı: Bir bayram, Bursa'da buluşmuştum annemle, tabiî yine Öz Hayat Otelinde ve Ankara'ya dönüyordum. Otobüs Eskişehir'de mola verdi, ben de garajlardaki bir kahvede çay içmeye gittim;

otobüs, ben döndüğümde çoktan kalkmıştı; meğerse 'otomatik Rigi'm o arada durmuş, ben de geç kalmışım. Beni bir sonraki otobüse bindirmek bir yana, yeni bir bilet alınamı istediler, normal fiyatın en az iki katına: Bayram dönüşü talep çokmuş.

Liberalizm buydu işte; yani fırsatçılık, insanların ihtiyaçlarını sonuna kadar istismar etmek, bunun için de her bir yolu kullanıp insanları muhtaç hale getirmek. Futboldaki 'libero' da, liberalle aynı kökten: Kendine özgü bir mevkii olmayan; Türkçesi, ipini koparmış.

Yine bir bayramda, annemle Bursa'da birkaç günlüğüne buluşup sonra da Ankara'ya dönüşüme ilişkin bir anım daha var ki, mutlaka anlatmalıyım. Otobüste yanıma 19-20 yaşlarında bir oğlan düşmüştü. Ankara'ya askerlikle ilgili bir işini halletmeye gidiyormuş. Bir kaportacıda çalışıyormuş; ustasından şikâyet etti; bizleri her fırsatta dövüyor diye. Tarih, 12 Eylül öncesi; yani Türkiye henüz faşizm tarafından esir alınıp kolu kanadı kırık, insanları da alçakların maymunu haline getirilmemiş. Dedim, "Sizlerle ilgilenen bir sendika ya da bu rezilliğe müdahale edecek devrimci ağabeyler yok mu hiç yakınınız veya çevrenizde?". Oğlan "Var olmasına var, ama onlara bulaşmaya hiç gerek yok; ben şimdi nişanlıyım, askerlik dönüşü evleneceğim, kayın babam da bana dükkan açacak, işte o zaman millet görecek, çırak nasıl dövülür" diye cevap verdiydi.

AYAKKABI TEKİ PEŞİNDE BEYKOZ'A UZANAN SEYAHAT

Harran'da köyünü bana gezdiren çocuğa, "Beykoz bizim eve çok uzak" demiştim; ama Beykoz'un uzaklığını etimle kemiğimle hissetmem 5-6 yıl sonra olacaktı. 1970'lerin ikinci yarısı olsa gerek, babam ölmüş, ancak annem sağ ve bayram tatilinde İstanbul'a gideceğim, annemin yanına. Bayramdan birkaç gün önce, Kızılay'da Yeni Karamürsel'in hemen yanındaki Sümerbank Mağazasına girdim öylesine, dolaşıyorum ne var ne yok, bir bakayım diye. Ve Beykoz Kundura çıkartmış, tabanı lastik, üstü suni deri bir ayakkabı, 44-45 liraya; emsalleri 60-70 lira. Hemen almaya kalkıyorum; ama cebimdeki para yetmiyor ve tam o sırada bir de bakıyorum ki, Atilla Bökü ile artık Bökü olmuş Semin Fersan da orada.

Semin, Hacettepe'den sınıf arkadaşım; Atilla ise, o zamanlar nişanlılar, biz sınıf erkeklerinin sevdiği yegâne damat: Sınıftaki kızların erkek arkadaşı, sözlüsü veya nişanlısı, hemen hepsine düşman olmasak da soğuk bakıyoruz: Mahallenin namusu meselesi; ama bu oğlanlar arasında Atilla'nın yeri başka. Belki de öyle havalı falan olmamasından ya da CHP gençlik kollarında

çalışıyor olmasından; tam bilemiyorum. Neyse, Atilla galiba 3-4 liralık takviyede bulunuyor ve ben o ayakkabıyı satın alıyorum.

Önümüzde bayram tatili var ya, İstanbul'a gidiyorum ve bayram sabahı da namaza. Tabii ki o zamanlarda da inançsızım; ama babam sağ iken yaptığımız gibi, bayram namazı sonrası eve cami çıkışı satın aldığımız taze simitle dönüp kahvaltıyı o simitle yapmak; anacığıma, kocası ölmüş olsa da ocağın hâlâ tütmekte olduğunu hissettirmek için.

Annem öldükten sonra da ilk bayramda abdestimi alıp camiye gidiyorum, Sokullu Mehmet Paşa'da; dönüşte anamla babamla tekrar beraber olabilmek için, hayalen de olsa. Ama alçak imam, cemaate hakaret ediyor, "Ramazan boyu oruç tutmaz, sonra da bayram namazına gelirsiniz, bre imansızlar" mealinde laflar ediyor ve de ben bu haddini bilmez pisliği protesto edip camiyi terk ediyorum; ancak anacığımın hatırı için namaza niyetlenmişim; hemen arabama atlayıp Dikmen Merkez Camiine yetişiyorum, son bayram namazımı kılmak üzere, 1981'de.

Atilla'nın takviyesiyle satın alabildiğim ayakkabımla maceram İstanbul'da, Koşuyolu'nda bayram namazı çıkışında başlıyor. Eve döndüğümde bakıyorum ki, ilk o gün giydiğim bayramlık ayakkabımın lastik tabanı simsiyahken koyu kırmızı olmuş. Hemen camiye geri dönüyorum: Ayakkabılarımızı karıştırdığımız arkadaş da olayın farkına varmış ve cami imamına adresini yazıp bırakmış: Hemen o adrese gidiyorum; bizim mahalleden Zeynep Kamil Hastanesi civarına uzanan dar yol üzerinde, bahçe içinde bir ev. Her ikimiz de kendi ayakkabılarımıza kavuşup pek bir seviniyoruz; bayramlaşıp ayrılıyoruz.

Bayram tatili bitiyor ve ben Ankara'ya dönüyorum. Henüz daha 12 Eylül olmamış, Özal memleketimize pislemeye, vata-

nımızı kirletmeye, ayağımızın altından çekip çalmaya, kısacası bu ülkede yaşayan insanlara hainlik etmeye başlamamış: Ankara-İstanbul hattı başta, bütün demiryolu katarlarına eklenmiş bir yük vagonu, yani furgon var insanların işini, hayatını kolaylaştırmak üzere. İstanbul'a giderken de, oradan Ankara'ya dönerken de evden gara motorlu bisikletimle gidiyor, orada furgona yüklüyor, gideceğim yere varınca da furgondan alıp eve onunla gidebiliyordum: Özal'ın başbakan olduktan sonra yaptığı ilk işlerden biri, bizleri işte bu güzellikten mahrum etmek oldu, yolcu katarlarından furgonu kaldırarak.

Motorlu bisikletimi trenden alıp Bahçeli'deki evime dönüyorum, bayramlık ayakkabılarım dahil İstanbul'dan getirdiğim birkaç şeyi gidona astığım fileye koyarak: File, zira o günlerde Özal'la birlikte diğer bir pislik kaynağı olarak naylon poşetler de henüz ortada yok. Eve vardığımda, bir de bakıyorum, o yepyeni ayakkabılarımın teki yok: Yolda düşmüştü herhalde. Hemen Gar'a döndüm, ama hep yolun solundan, eve gelirken izlediğim hizadan giderek. Ama bulamadım ayakkabımın tekini.

Ben kendim mi düşündüm, yoksa biri mi akıl verdi, hemen ertesi gün Hergele Meydanına gittim, elimde ayakkabımın teki, çiftini bulurum diye: Şimdi hâlâ öyle midir, orada beyaz eşya veya mobilyadan erkek çorabına her şeyin ikinci eli bulunurdu. Ayakkabı teki aradığımı görünce, önce birkaç esnaf benimle dalgasını geçti; ama aralarından biri benim de aklıma yatan bir tavsiyede bulundu: Aradığım ayakkabı tekini bulsam bulsam imal edildiği yerde, yani Beykoz Kundura Fabrikasında bulabilirdim. İstanbul'a ilk gittiğimde atladım Solexime ve tuttum en az 30 kilometrelik Beykoz yolunu. Oysa Vélo Solex, motorlu bir bisiklet, en fazla 8-10 kilometrelik mesafeler için tasarımlanmış. Neyse, motoru devreye bir sokup bir çıkartıp pedala

abanarak vardım fabrikaya. Kapıdaki memur çok iyi davrandı bana, ama bayağı acıyarak: "Kardeş" dedi, "O kadar yol gelmişsin, ama bizde ayakkabı tek olarak üretilmez".

Bahçelievler'den Ankara Garı'na, oradan Hergele Meydanına, sonunda da ta Beykoz'a uzanan ayakkabı teki arama maceram hüsranla bitmişti. Kendime bir küfredip bir gülerek eve dönüyordum ki, tam Küçüksu Köprüsü üzerinde baktım, Solex'imin yakıt deposu yerinden kopmuş, boşlukta sallanıyor, kendisini motor blokuna bağlayan plastik hortumun ucunda: 35-40 kilometre yol kat edince üç vidası da gevşeyip düşmüştü. Solex'im pedalla da giderdi, ama eve varmaya en az 15 kilometre yolum, daha da önemlisi çıkılacak epey bir yokuşum vardı: Deponun üst tarafındaki iki vidanın yerine ince ağaç dalları sıkıştırıp yola devam ettim, sonunda eve vardım; ama hayatımın en gerilimli yolculuğunu yaşamıştım.

Sümerbank Mağazasında param çıkışmayınca üstünü tamamlayan Atilla'yı bir daha hiç göremeyecektim; sadece bir kere telefonda konuşacaktık en az bir 25 sene sonra; ben Ankara'ya yerleşirken onlar da İstanbul'a taşınmışlar ve iki oğulları olmuştu. Semin'i ise o telefon görüşmesinden birkaç yıl sonra Ankara'da gördüm. Atilla kansere yakalanmış ve birkaç ay içinde ölmüştü. Semin de Ankara'da oğullarının yanına taşınmış ve benim de katılacağım bir panelin afişini görünce, sırf beni görmek için Çankaya Belediyesinin Kennedy Caddesindeki Çağdaş Sanatlar Merkezi'ne gelmişti, oğlunun o zamanki kız arkadaşının kolunda: Çok bitkin, nefes darlığı çekiyor, iki basamak merdiveni bile kendi başına çıkamıyordu. Panelden sonra evine davet etti beni, bayağı yakındaymış. Ama ben arabamı oldukça kötü bir yere park etmiştim; yani Seminlere gidersem, ne uzun süre ne de rahat oturabilecektim. Dedim, bizim sınıfın kızlarını

da toplayım da uzun uzun ve rahat rahat oturalım. Ama kısa bir süre sonra, mide fıtığım patlama noktasına geldi ve ameliyat olma zorunda kaldım ve de artık kışın tam ortasındaydık. Hele dedim bahar bir gelsin de sınıfın kızlarıyla Semin'i bir araya getireyim. Mayıs'ın hemen ilk haftası Semin'i aradım, hep birlikte buluşalım diye; ama telefonu cevap vermedi, panele beni izlemeye kolunda geldiği kızdan öğrendim ki, çok değil birkaç hafta önce, Nisan başında Semincik göç etmiş Atilla'sının yanına.

BAHÇELİ – EMEK*

Bahçelievler: Annem bana orada hamile kalmış; evimiz/evleri 35. Sokaktaymış, 1946'da. O yıl İstanbul'a göçmüşler; ama ağızlarında hep Bahçeli efsaneleri: Köpeğini kocasının makam arabasında taşıtan Genelkurmay Başkanı karısı; Şura-ı Devlet üyesi Kazım Bey'in karısı Pakize Hanım; anladığım kadarıyla biraz diktatörümsü bir kadın... Oğulları Demir Ağabey; koyu yeşil bir Renault 4CV'si vardı, hatırladığım kadarıyla hiç mi hiç memnun olmadığı, yedek parçasını bulamadığından: Yıl 1950'lerin başı.

Annemlerin komşusu Ankara Emniyet Müdürü Şinasi Beyler. Yine komşulardan Hamit Paşalar, Harp Okulu eski komutanı; oğlu, galiba gümrüklerde basit bir memur. Hep şaşar kalırdım; niye babası generalken oğlu epey daha altta bir yerde diye. Kızları ise iyi bir evlilik yapmış; kocası, bir yerin genel mü-

* Bu yazının ilk versiyonu merhum Özcan Özgün'ün çıkarttığı *Karalama Dergisi*'nde yayımlanmıştır. *Karalama Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2007, s. 2, sayı 7, Özcan Özgün, Bahçelievler ve çocukluğum. Cangızbay, Kadir, 2014, Ocak, "Bahçeli-Emek". *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi* (Ankara'nın Semtleri Özel Sayısı), ed. Orçun İmga, sayı 11, ss. 194-201.

dürü; evleri Şişli'de, misafirliğe gittiğim ilk parkeli ev. Galiba masondu; kızları Sema, Şişli Terakki'de okuyor; masmavi gözlü, Marina Vlady'ye benzetirdi anneannesi –ki çok zarif bir hanım, Fransızca falan bilen.

Sokağın en dibinde, iki katlı evler; hepsi bahçeli. Sokağın sonunu okul getirir. Okulun bahçe duvarı sizi sağa sapmaya zorlar; sonra yine sola sapın; karşıda sağda Süreyya Aydemir'in evi, orta boy bir bahçenin ortasında, iki katlı: Annem terzi; Aydemir'in kız kardeşleri de, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun akrabaları da, hepsi annemin müşterisiymiş 1940'lı yıllarda.

Rauf Orbay'ın kız kardeşleri de aynı sokakta otururlarmış. Süreyya Aydemir'in evini merkez alıp sola gidin, Emek 4. Caddeye, sağa giderseniz de Bahçeli Migros'un biraz altına çıkarsınız, Postane'nin hemen soluna. Sokak caddeye kavuştuğunda sağda Postane, solda da Balkanerler Market, tabiî 1980'li-90'lı yıllarda; şimdi Soykan var yerinde.

Balkanerler Market, 7. Cadde'deki Gima'dan belki daha küçük; ama şimdiki süpermarketlere daha bir benzeyen: O günlere (1980'li yıllar) göre çok büyük bir mağaza. Çeşidi bol; Nesquick'i de ilk orada genç bir kız tanıtmıştı, karımla bana: Ne lezzetli geldiydi her ikimize de. Bir de –ya Fransız malı ya da Fransa'dan sertifikalı– bir su filtre aleti bulup almıştım oradan, iki tane. Aktif karbonlu; belki bir on yıl kullandık, hem evde hem de tatile gidince kaldığımız her otelde, ayrıca şişe suyu parası vermeyelim diye; bir de hâlâ çok iyi çalışan turuncu renkte elektrikli bir cezve; yine oradan aldığım, çok düşük bir fiyata, en az bir yirmi yıl önce.

Şimdiki Postane'nin hemen arkasında geniş bir boşluk ve de bir baraka: Karbüratörcü Necdet. Sadece Bahçeli'de değil, İskitler'de bile adresi her bir yanda yazılı, yağlı boya ve de elle. İn-

sanların Büyük Sanayi'den, Yeni Sanayi'den geldikleri ünlü tamirci; bundan 35 yıl kadar önce. Emekli astsubay; öyle hazır parça değiştirenlerden değil; kendisi parça imal eden, benzinden tasarruf için karbüratörün memelerini küçülten; kızı da ODTÜ sosyolojideydi o zamanlar; sonra bir burs kazanıp Norveç'e gitmişti; şimdi de galiba hâlâ oralarda.

Necdet Usta'ya atölyelik eden barakanın beş-altı yıl öncesine kadar Tigem'in bulunduğu köşeye bakan tarafında 1950'li yıllardan kalma bir Renault-4CV: Yıllarca bekledi hiç yerinden kalkmadan; arkadan motorlu, bir bakıma Volkswagen taklidi; ama hava değil su soğutmalı; açık yeşil. Necdet Usta o arabayı çalışır hâle getirecek parçaları –benim bildiğim– hiçbir zaman bulamadı. Aslında bütün o alan tam bir Bahçeli efsanesi: Renkli Sinema; 1950'lerin sonunda inşa edilip, birkaç yıl sonra da yanıp tümden yıkılan.

Benim Ankara'ya –Hacettepe'de okumaya– geldiğim yıllar, 1960'ların sonu: Emek'te de bir sinema vardı, 8. Cadde'de Ziraat Bankası Lojmanlarının üstünde, Yıldız Sineması, Yeşiltepe Blokları'na bir parsel kala, yani 100-150 metre mesafede; sonraları düğün salonu olarak kullanıldı. Hemen altında, sokağın caddeyle birleştiği köşede ise Yıldız Taksi Durağı, Ankara'nın en eskilerinden: Şimdi artık LPG'li sarı arabaları var sadece; ama eski yıllardan en iyi hatırladığım altı yeşil üstü beyaz bir '58 De Soto, bir de altı sarı üstü ise yine beyaz bir '57 Ford; sahibinin adı da galiba İbrahim.

Yeşiltepe Blokları, o zamanlar Ankara'sının en modern binaları, adeta gökdelen; ama şehrin de sınırı. Konya Yolu o zamanlar da bu blokların tam paralelinde ve oralardan ne zaman geçtiysem, altı koyu kırmızı üstü beyaz bir Ford Anglia hep park halinde: Rusların da İngiliz patenti altında Moskoviç diye imal

ettikleri, o zamanlara göre küçük bir araba; herhalde yedek parça bekliyordu.

Dedim ya, Yeşiltepe Blokları şehrin bittiği yer, Emek dolmuşları da ancak birden fazla müşteri varsa oraya kadar gider, yoksa çok daha aşağıdan, Ziraat Bankası'na bile varmadan geri dönerlerdi. Emek dolmuşları, onlar da zaten birkaç tane; '64 Chevrolet'ler Emek'e pek rağbet etmez; en fazla arka tekerlekleri içe doğru eğik ve çoğu açık yeşil Skoda'lar, neredeyse sıfır süspansiyonlu; ama aklımda en iyi kalanı 1940'lı yıllardan siyah bir Mercedes, steyşın tipi, galiba ambülanstan bozma, bagaj yerine arkasında iner kalkar nikelaj kaplı bir ızgara.

Emek dedikleri yer, esas olarak şimdiki 8. Cadde'nin taa en başlarında, solda içeride kalan İsrail Evleri. İsrailli mimarlar mı tasarımlamışlarmış ne; ama hâlâ en güzel evlerdir. Turist Rehber Kursu'ndan Remziyelerin evi de oradaydı; bir de, herhalde Ahmet Kurtaran'larınki; çünkü '48 model lacivert bir Chrysler'i park ederken görmüştüm kendisini, yine hemen oralarda.

Ahmet Kurtaran, Modern Folk Üçlüsü'nden; Hacettepe'de dişçilik öğrencisi ve o zamanlar fakülte değil, Dişçilik Yüksek Okulu öğrenci temsilcisi. Tevatür o ki, 1968'deki ilk boykotu başlattığımızda Doğramacı'ya telefon edip de haber veren o. Çok zarif bir adamdı; yıllar sonra 7. Cadde'de Hosta'yı yukarı doğru geçince köşede bir balıkçı vardı, orada karşılaşmış beş-on dakika sohbet etmiştik.

Aslında Hosta oldukça yenidir, tabiî biz 'eski'lere göre. Daha önce onun yerinde Kokteyl vardı; cadde tarafında bir verandası olan tek katlı bir restoran; içinde de bir barı; Ankara'nın en eski ve en seçkinlerinden; garsonları en az kırk elli yaşlarında, görgülü; hatta birisinin oğlu vardı, hatırlıyorum, ODTÜ'nün en iyi bölümlerinden birinde talebe. 1976'da 4 aylığına askerliğimi

yaparken Mamak Muhabere Okulu'nda, evimiz de 35. Sokak'ta Şişman'ın Pastanesi'nin hemen öte köşesinde, pazar günü akşam üstü yola çıkmadan motorlu bisikletimle (önden çekişli Vélo Solex) Mamak'taki garnizona (Muhabere Okulu) doğru, Kokteyl'e uğrayıp bir duble rakı içmek, en büyük zevk.

Şişman'ın Pastanesi, 6. ile 4. caddelerin kesiştiği köşede. Bahçesine iki üç basamak merdivenle inilir; ağaçlarla çevrili. Cumartesi-pazar, özellikle Harbiyelilerin ve sevgili-öncesi çiftlerin belki de en tercih ettiği yer. Ben de, gece bir yerlerde içip geldiğimde bayılırdım dondurmalı baklavasını yemeye, eve girmeden önce.

Şişman'dan 6. Cadde'ye dönünce ilk binanın altında üç dükkan vardı ki, ortadaki 'Günün Berberi' İbrahim: Uzun burunlu, kel kafalı, ben yaşlarda bir Laz; yani o zamanlar 27-28'inde. Babam yatalak, Azeri Turşucu'nun karşısındaki berberi getirmiştik bir kere tıraş etsin diye 2-3 misli bir para istemişti eve geldim diye. İbrahim ise, para almamakta ısrar etmişti, hasta-yatalak ihtiyara iyilik etmek sevaptır diyerekten. Sonra bir oğlu oldu: Barış. Herhalde Ecevit'in Kıbrıs Harekatı'ndan bayağı etkilenmişti, o günlerde, hemen hepimiz gibi. Ama Barış'ın genzinde müzmin bir ur; her yıl alınmayı gerektiriyor; ileriki yıllarda İngiltere'ye de gitti, elinde ne var ne yok hepsini satıp oğlunu tedavi ettirebilmek için; ama Barış'çık iyileşemedi öldü, İbrahim de kahretti, geri dönmedi, oralarda kaldı.

İşte o yıllarda tanıdım, 68. ile 76. sokakların kesiştiği köşedeki bisiklet tamircisini. O sıralar 77. Sokağın adı var, sanı yok; üzerinde ancak iki-üç, bilemediniz beş ev; en irisi üç katlı, sonrası ise Konya Yoluna kadar yarı tarla yarı bataklık. Yolun öte yanı, şimdi Beştepe dedikleri yer; Hitit höyüğüymüş diye hâlâ dokunmazlar, dolma bir tepelik; Ankara moto-kros yarışmaları orada yapılırdı ve en büyük seyircisi de Bahçeli-Emek gençleri.

Höyüğün üst tarafından bir sokak geçer ve sadece gecekondular. Daha sonra yapılan ilk iki-üç modern binadan birinde ise –ki bayağı özenli ve kocaman bahçeli– Güneydoğulu ve rivayet o ki 'dinci' bir ağa iki-üç karısı ve beş-on çocuğuyla birlikte otururdu.

Köşedeki tamirci, hâlâ duran üç katlı bir apartmanın zemin katında ve orası şimdi artık oto galerisi. O zamanlar, yani bundan 30-35 sene önce, 50-60 yaşlarında biri, şişmanca; saat dört buçuk-beşten sonra dükkanının dibine tezgahını kurup rakıya başlar, tamirat için gelenlere de "Oğlum, alet edevat ortada; kendin yapabiliyorsan yap" deyip, biz zorda kalınca yerinden kalkmamak şartıyla yol gösteren, sonra da kesinlikle para kabul etmeyen güzel insan: 1984'te 77. Sokaktan ev alıp oralara yerleştiğimde ölmüştü ve dükkanın yeni sahibi "Ooho, cesedini bile kurtlar yiyip bitirmiştir" gibisinden bir lâf edince –ki, onu da epeydir tanırdım 4. Cadde'den– kendisine bir daha selam bile vermedim/veremedim.

77. Sokak; toplam 8-10 araba ki, bunlardan ikisi zaten benim: Bir -56 Mercedes-219, 1977'de aldığım; bir de 77 Citroën Club, hava soğutmalı, o yıl evlenirken almıştım. Mercedesimi, kıyamamıştım satmaya. Kapının önünde durur ve ben her akşam eve gelince mutlaka hafifçe çarpıp da yanaşırdım yeni arabamla hemen arkasına: Küfür, dayak ya da ceza yeme riski olmadan gidip bir arabaya çarpabilmek; ne büyük zevk. Ama eski araba 'beslemek' masraflı iş; ayrıca, araba kullanılmadıkça eskir, arıza çıkartır: Ertesi yıl sattım; 330 bin liraya ve üstüne 40-50 bin lira borçlanıp bir video cihazı aldıydım; ki, o sıralarda Ankara'nın en zengin çeşide sahip video-kaset dükkanları da bizim 7. ve 4. caddelerde. Bu iki caddenin, şimdiki Millî Kütüphane karşısına çıkan iki ucu arasında ise o günlerin en güzel sineması Arı: Artık ya can çekişiyor ya da can vermiş, altındaki sımsıcak pastaneyle birlikte.

O sinemada seyretmiştik Hisseli Harikalar Kumpanyası'nı, bir cumartesi; Yıldız, Cengiz ve ben. Uğur Mumcu'yu da görmüştük, yıllar sonra bombayla parçalanacak Renault-12'sine binerken, temsilden sonra. Şimdi üçümüz de profesörüz; ama daha bir sürü güzel insanıyla birlikte Uğur Mumcu'sunu da koruyamamış, katillerini bile ortaya çıkartamamış, daha doğrusu çıkartmamış, gizlemiş, korumuş bir rejimde. Yok edilmek bir yana, tut bir de profesör ol: Ne şeref ama değil mi?

Muammer Aksoy'u da yine Bahçeli'de katlettilerdi, şimdiki BİM'in hizasında; evi oradaydı; hukuk profesörü ve Türk Hukuk Kurumu Başkanı. Değil bulunamamışları, bulunup yargılanmış, ama adeta ulusal kahraman, çabucak salıverilmiş katilleriyle bir arada yaşamaya mahkûm bir Türkiye: Ne hukuk ama, değil mi? Ve de TİP'li 7 genç, telle boğularak öldürüldülerdi, yine aynı caddeye çıkan bir sokaktaki bekâr evlerinde, 1978'de: Son, içeride kalan katillerini de AKP çıkarttı, bilmem kaçıncı Yargı Paketi'yle, geçen sene.

7. Cadde'den troleybüs geçerdi, şimdiki petrol istasyonu –o zamanlar sadece caddenin değil, kentin de sonu– hizasından U dönüşü yapmak üzere; sessiz, egzozsuz, elektrik motorlu. Alman malı MAN'lar başka semtlere işlerken Bahçeli'ninkiler sadece Amerikan malı General Electric'ti, hatları bayağı bir köşeli; Ankara'nın ilk troleybüsleri, 1940'ların sonundan; MAN'lar ise 1955 model. MAN'ın otobüsleri de vardı, Etlik-Ayvalı hattında çalışan, dizel motorlu, sanduka gibi gövdenin içinde, önde, şoförün hemen sağında; derler ki dayanıksız çıktılar.

Ve de Bahçeli'nin kızları. En bakımlı; Hacettepe'nin –ki, o zamanlar Hacettepe Üniversitesi gerçek Hacettepe'deydi, Beytepe'de değil– en çok İngiliz Filolojisi, Psikoloji ya da Diyetisyenlik gibi bölümlerinde; çoğu Deneme Lisesi, bir kısmı da

TED (Ankara Koleji) mezunu. TED'liler, İngilizceyi bilmeseler de, 'biliyorum' zannetmenin güveni içinde, havalı: Ne güzeldiler; ama en güzelleri herhalde Psikolojideki Hülya'ydı –ki şimdiki Galatasaraylılar Lokali'nin hemen altındaki fotoğrafçı, onun kocaman bir portresini vitrinine koymuştu, Ankara'nın tam göbeğinde; dediğim, bundan taa 40 yıl önce.

Hülyaların Vauxhall bir arabaları da vardı galiba; koyu lacivert, 1956 model. Vauxhall, General Motors'un İngiltere şubesi, şimdilerde artık Opel'in oradaki adı. Oysa o zamanlar kendi modellerini üretirdi; mesela, o modeline kadar pencere kolu bulunmaz, camları üzerlerine monte edilmiş dikdörtgen biçimindeki bir kulpla indirilip kaldırılırdı.

1974'ün başlarında bir cumartesi, Kızılay-Bahçeli Troleybüsünde Milliyet okuyorum. Cumhuriyet'e küsmüşüm: Niyazi Berkes, o sıralar, bir gezi yapmış Mısır'a ve izlenimlerini tefrika ederken gazetede, oranın aydınlarıyla nasıl uzun uzun ve de hararetle tartıştıklarını anlatmıştı, "Türk müziğini acaba biz mi belâ etmişiz Arap Dünyası'nın başına, yoksa onlar mı bizim başımıza" diye; tabiî, ben de pek bir içerlemiştim bu kepazeliğe.

Gazetede Ankara İktisadi İdari İlimler Akademisinin bir ilanı; sosyoloji ve sosyal bilimler metodolojisi dallarına birer asistan alınacakmış: Beşevler'de hemen indim; müracaat edeyim diye; hangi belgeleri getireceğimi söylediler. O sıralar 68. Sokakta oturuyorum; Foto Akın'a gittim, Yeşiltepe Blokları'nın hemen karşısında, Bahçeli yönünde, şimdiki Emek Camii'nin önünden geçen sokağın baştan ikinci dükkanı: Mezuniyet fotoğrafımı orada çektirmiştim; onu çoğaltırdım; daha sonra nikah, doçentlik ve kızımın ilk yaş fotoğrafları; hepsi hep orada çekildi... Foto Akın, son dört-beş senedir, artık ana (8.) caddede, eski Münih Pastanesi'ni yukarı doğru biraz geçince, Yeşim

Pastanesi ile Edessa Kebapçı'sının karşısında: Edessa'nın açılışına İbrahim Tatlıses de geldiydi, bundan 10-15 sene önce.

AİTİA'ya çok namuslu bir imtihanla girdim. Coşkun San, en son, Siyasal Bilgiler'de profesördü; emekli oldu. Sınavı o yaptıydı; genç, yakışıklı –ki hâlâ da öyledir: Asistan sandıydım kendisini. Sonuçları sormaya gittiğimde, merdivende rastladım; "Aa, Cangızbay sen misin" dedi; "Bir tek senin kağıdın işe yarar". Mülâkat falan yapmadan hemen aldı beni; dallardan hangisineydi, aradan neredeyse 40 yıl geçmiş, artık hatırlamıyorum bile. Rivayet o ki, birkaç torpil talebi de olmuş; ama daha sonra yakından tanıdım, Coşkun 'Abi', değil kendisi adaletsizlik yapmak, yapılması karşısında bile suskun kalacak en son adamdır. Ancak onunki kuru, ruhsuz bir adaletperestlik de değildi: Kaç kere tanık oldum, bir tek kendi dersini veremediği için mezun olamayacak öğrencileri gidip Öğrenci İşleri'nden öğrenip, çocuğun ruhu bile duymadan geçirdiğine.

İdealimdeki işe girmiştim; ama kısa süre sonra okul, daha doğrusu bütün Beşevler, faşistlerin egemenliği altına girdi: MHP'nin genel merkezi de zaten 3. ile 4. caddeler arasındaydı ve oralarda hemen herkes evini satmaya kalktı; fiyatlar çok düştü.

Herhalde ya 1975 ya da 1976 yılıydı ki faşistler boykot yaptılar; okula kimse girmesin istiyorlar; üstelik de sınav döneminde: Daha başkaları da vardı, ama en iyi hatırladığım İsmail Bulmuş, Sinan Mutlu ve ben okulun kapısında bekler, öğrencilerin boykotçulara rağmen içeri girmesini sağlamaya çalışırdık. Ama karlı bir gün, sınavlar fiilen iptal; biz de, daha yeni asistanlar, hepimiz sınav gözetmeni, hep birlikte gittik Beşevler'de, şimdi sıra sıra eczanelerin bulunduğu yerdeki, girişi dar ama içeri doğru bayağı uzanan bir meyhaneye; MHP'lisi, Solcusu en

az beş arkadaş/asistan. Hepimize birden soruşturma açılmıştı ve ne de güzel dayanışmıştık.

Bir de 7. Cadde üzerinde ünlü bir düğün salonu vardı: Akalın; dayımın kızı da orada evlendiydi. Onun hemen arkasında da salaş bir meyhane; şimdiki, o, geceleri saz falan çalınıp fasıl geçilen Kumkapı özentisi yerin yerinde: Gündüzleri kapalı oluyor; sohbetsiz/muhabbetsiz bir âlem; eğlenmenin/eğlencenin gündelikten/olağandan kopartılması. Oysa 4. Cadde'deki Café Mutlu, 20 yılı çoktan aştı; ama tavrını tarzını hiç değiştirmedi, iç dekorasyonuyla çok fazla oynanmış olsa da; Ali Ağabey'in yeri. Bir de, onu yukarı doğru geçin, 71. Sokak'tan aşağı inip 8. Cadde'ye varın, bir on yıl öncesine kadar Yapı Kredi, şimdilerde de Hosta şubesi olan yerin hemen sağında bir Öteki vardı –ki 1984'te açmıştı Vedat (Yeniçeri), kayınbiraderi Ahmet'le birlikte. Ankara'nın belki de en güzel meyve salatasını orada yiyebilirdiniz, likörlü, üstelik en uygun fiyata; nişanlıyken karımla epey bir sık giderdik. Yalçın Küçük de gelirdi bazen, Vedat'ın arkadaşı; tabiî, yaz kış hep o meşhur kırmızı kaşkoluyla.

Öteki'nin hemen sağında ise Paris Kitapevi; ama aslında kitapevinden ziyade kırtasiyeci; sahibi de emekli bir Fransızca öğretmeni: On beş-yirmi yıl kadar önce oğlu tasfiye ederken dükkanı, oradan artık bulunması epey zor, hatta imkansız Waterman ve Pelikan marka kalemler almıştım, bayağı uygun fiyata.

Ve ben, 40 yılı aştı, hep Emek'te Bahçeli'deyim; kızım var on yaşlarında (şimdi artık neredeyse 20), o da buralarda büyümeye çalışıyor ve bence hakikaten yine de en güzel, bizim 'Emek-Bahçeli' hâlâ.

BEKTAŞ'IN LOKANTASINDA

Kızım artık büyümeye falan çalışmıyor; zira büyüyüp üniversiteyi de bitirdi; avukatlık stajını yapıyor. Önder Hocayla tanıştığımı söylediğim Bektaş'ın meyhanesi kapandı, bir iki yıl sonra da Bektaş öldü, bir 23 Nisan günü; ben de, neredeyse 4 yıl olacak, emekli oldum; ama Bektaş'ın mekanı benim için unutulmaz; aşağı yukarı bir 30 yıl gittim oraya, neredeyse her gün ve kimleri kimleri tanımadım ki orada.

Bektaş'ın lokantası Beşevler'den Tandoğan'a giderken Ankara Üniversitesi Rektörlüğünün tam karşısına düşen benzinliğin arkasındaki cepte, orta boy bir dükkandı. Bektaş, aksi ve sert, hatta tehlikeli bir insan olduğu izlenimi vermeye çalışırmış gibi gelirdi bana hep, bir savunma mekanizması olarak; zira dükkanını açmadan önce, yıllar boyu bir arabada köfte satmış, Ankaragücü taraftarı olduğunu ilan ederek –ki bu, rakip takımların taraftarlarının doğrudan hedefi olmak da demek.

Asım Usta, Bektaş'la aynı köyden; çocukluk arkadaşı; belki ilkokul mezunu bile değil, ama büyük bir roman meraklısı, hele Balzac'ı adeta hatmetmiş. Orta boylu, iyice açık tenli, yüzü bayağı Atatürk'e benzeyen. Dükkanın kapısı önünde Bektaş'ı gör-

düklerinde, mahallenin kedileri yollarını değiştirirler, Asım Ustayı gördüklerinde ise kapının önüne yığılırlardı: Asım Usta onlara büyük bir tencere içinde lokantanın yemek artıklarını verir, onlar da, büyük bir iştiha ile bu artıkları yemeye koyulurlardı. Bu arada şahit olduğum bir şey vardı ki, o da daha büyük cüsseli kedilerin kendilerinden daha cılız veya genç kedilerin iyi bir parça kaptıklarında onların ellerine vurup bu parçayı aldıkları, ancak en ilginci, küçük veya güçsüz kedilerin bu gaspa kesinlikle hiçbir direnç göstermemeleriydi.

Asım Usta gerçekten çok iyi kalpli bir insandı: Annemin öldüğünü ve benim de bekâr bir erkek olarak sıcak, sulu ev yemeklerine hasret olduğumu bilir, müşteri için değil, kendileri için bamya, bezelye gibi sulu bir yemek yapacağı zaman bana bir gün önceden haber verirdi. Diyelim ki, bana haber veremedi veya ben o gün oraya gelemedim, benim için mutlaka bir porsiyon saklardı o yemekten.

Asım Usta çok iyiydi, ama aynı zamanda müthiş inatçı bir Laz'dı da. Dükkandan her gece, en erken saat dokuzda çıkıp Beşevlerdeki, bir apartmanın bodrum katındaki iki odalı evine gider, o güne kadar hiç evlenmemiş olduğundan, kışları odun sobasını yakardı, o geç saatte. Biz müşterilerinden birkaçı ve Bektaş'ın ortanca oğlu Candan, bir ara tutturduyduk, gel sana elektrikli bir soba alalım, soba yakma zahmetinden kurtul diye: Sanki sülalesine küfrediyormuşuz gibi tepki gösterip bu teklifimizi reddettiydi. Genelevde çalışan bir sevgilisi olduğu rivayet edilirdi –ki bu doğruymuş ve de Bektaş'ın dükkanı kapandıktan sonra Bektaş'ın oğulları, idarî işlemleri yapıp kendisini bu kadınla nikahlamışlar, ölümünden az bir süre önce.

Bektaş'ın oğulları, Gazanfer, Candan ve İbrahim. Bir de kızı vardı Bektaş'ın; ondan olan torunu, daha 4-5 yaşlarında bir oğ-

lan, Sertaç. Herkesin bana 'hocam' diye hitap ediyor olmasından olacak, dayısı veya dayılarından biri benden 'hoca' diye bahsedince, daha o yaşında itiraz ettiğini hatırlıyorum, "onun adı 'hoca' değil, 'hocam'" diyerekten: Bektaş ve sülalesi, zeki insanlardı; ki zekanın varlıksal temeli, dikkattir.

Rahmetli Bektaş'ın benim tanıdığım bütün torunları üniversite bitirdiler; tabiî en başta büyük oğlan Gazanfer'in kızı. Bu kız, daha beş yaşında ya vardı ya yoktu. Bir bayram günü bizi ziyarete gelmişlerdi, baba kız. Bir ara tuvalete gitti, biz de o girerken ışığını yaktık tuvaletin. Çıkınca koşarak babasının yanına geldi, "Elektrik düğmesine boyum yetmedi, gel de ışığı kapat" diyerekten. Güzel kız, bildiğim kadarıyla şimdi iktisat mezunu, İzmir'deki bir üniversiteden. Benim kızım da bu yıl üniversiteyi bitirdi, ama çıktığı yerin ışığını kapattığı nadir durumlarda, meraklanıyorum, bu kıza ne oldu, hastalandı mı acaba diye. Ortanca oğlan Candan da bazen oğlunu getirirdi dedesinin dükkanına. O günlerden birinde, oğlana, babasını kastederek "şu adamı bir çağırsana, yanımıza gelsin" gibisinden bir şey söyledik, cevabı "O, adam değil" olduydu. Hemen Candan'a gammazladıydık oğlunu, "Bak, senin için o adam değil" diyor diyerek. O da sorduydu oğluna "Ben adam değil miyim " diye, hafiften kızarak. Oğlanın cevabı çok güzeldi: "Niye adam olacan, sen Candan değil misin?" O da şimdi üniversite mezunu, Hacettepe'den. Candan'ın düğününe de gitmiştim, Maltepe'deki salonlardan birinde. Bektaş, tarçinî renk bir takım giymişti ve yanlış hatırlamıyorsam karsısıyla da dansa kalkmıştı.

Bektaş ve dans etmek; bana ne kadar ters gelmişti; dedim ya Bektaş, mümkün olduğunca ters, sert ve de tehlikeli bir adam imajı çizmek isterdi. Dükkanına gitmeye ilk başladığım günlerde, dehşete kapıldığım bir şey daha vardı ki, o da yakınlarıyla ve

çalışanlarıyla konuşurken hemen her cümlesini sinkaflı bir küfürle bitiriyor olmasıydı: 'A' ile başlayıp sonlarına doğru araya 's' sesinin de girdiği bir ünlem irisi. Ne yontulmamış, ağzı bozuk, terbiyesiz adam derdim; meğerse günahına girermişim adamcağızın: Epey bir süre sonra farkına vardım ki Bektaş, sinkaflı bir küfür etmiyor, "Anladın mı, sen" demek istermiş 'anmısen' gibisinden 'Laz' usulü bir ses çıkartarak.

Bektaş'ın dükkanına gittiğim ilk yıllarda, döner de olurdu: Hamza Usta vardı, koca burunlu bir 'Laz', Bektaş'ın memleketlisi; "Bir kedim bile yok" bölümünü pek bir sever ve sürekli tekrar ederdi Sezen Aksu'nun şarkısının; hiç evlenmemişti, kimi kimsesi yok, dükkanı evi, devamlı müşterileri de ailesi addederdi; bilirdik astım hastası olduğunu; ama gidişi çok ani olduydu, birkaç gün içinde; ya saatini ya da yerini şaşırmıştım ki, içimde hâlâ ukdedir, namazına yetişememiştim: Güle güle uyusun.

Bektaş'ta tanıyıp da en sevdiğim insan İbrahim Ağbi olmuştu. Bir öğle vakti gelip, dükkanın iki kişilik ek masasında karşıma oturmuştu. Ailesi Rumeli göçmeniymiş, Balıkesirli, futbol oynarmış delikanlılığında, ideali ise Ankaragücü; ancak babası izin vermemiş Ankara'ya gitmesine. Birkaç yıl sonra evden ayrılıp kamyonculuğa, nakliyeciliğe başlamış İstanbul civarında, evlenip Derince'ye yerleşmiş. Çocukları olsun çok istemişler; ama karıcağızı, üç dört kere hamile kalıp hep ölü doğum yapmış.

30-35 yıllık evlilikten sonra karısı ölünce, oralarda hiç kimsesi yok, evini tasfiye edip Ankara'ya gelmiş, ablası ve kız kardeşinin yanına yerleşmeye, Emek'te. Bir de erkek kardeşi varmış, kalıpçısı atölyesi olan Ankara Yeni Sanayi'de. O gün, işte o atölyeden dönüyormuş, yaya; Ankaragüçlü Bektaş'ın Yeri levhasını görüp girmiş bizim lokantaya.

İbrahim Ağbi, hem beni hem de o dükkanı pek bir sevmişti, hemen her akşam gelir oldu, Bektaş'a. Bir akşam rakı içerse ertesi gün votka: Bir gün, niye öyle, ertesi gün niye böyle diye sorunca, kendi kendisiyle alay ederek, "her gün içip de müptela olmayayım diye" derdi. Özal'ı severdi, ekonomiye önem veriyor diye ve bir akşam deyivermiştim "her şey ekonomiyse senin bir an önce ölmen millî menfaatimize; zira artık hiçbir şey üretmeden emekli maaşı alıyorsun biz çalışanların kesesinden" diye. Ne dediğimi çok iyi anlamış, ama aynı ölçüde de pek bir hüzünlenmişti. Bektaş'a arabamla gittiğimde, evininin karşısına ben bırakırdım, 8. Cadde'de ve ne zamanki trafik tıkanır ben yavaşlamak veya durmak zorunda kalırım, hemen davranırdı "Ben burada ineyim" diye, evine epey bir uzakta olsak bile; tekrar durup da ne fren balatanı yıprat, ne de tekrar kalkmak için fazladan benzin harca diyerekten, altmışı geçmiş yaşına rağmen. Oysa bir arkadaşım daha vardı ki, akşam üstü zaman zaman evine bıraktığım, İbrahim Ağbi'den en az 25-30 yaş daha genç, oturduğu sokakta trafik tek yönlü, dolayısıyla bir 50-60 metre yürüyecek olduğu için, neredeyse bir kilometre daha yol gitmemi istemekten çekinmezdi.

İbrahim Ağbi, birkaç gün gelmedi Bektaş'a; merak ettik ve sonra öğrendik; meğerse ölmüş ve de defnetmişler bile. Hemen evine gittim; kapıda karşıma çıkan ablasıydı herhalde, ilk sorduğu oraya borcu olup olmadığı oldu; eğer öyle bir şey varsa hemen ödemeliydi kardeşinin borcunu, öteki dünyada boynu eğik kalmasın diye. Borcu değil de, açık hesabı varmış emekli maaşını aldığında kapattığı: Tabiî kardeşlerine söylemedik; yarısını Bektaş sildi, öteki yarısını da iki üç kişi biz ödedik, çok cüz'i bir miktar. Cenazesine gidemedik diye üzgündük, ama iki yaşlı kadın, bizi nereden bulup, nasıl haberdar edecekti ki...

Bektaş'ın müdavimlerinden Cengiz Bey öldüğünde de, cenazesinin kaldırıldığı günün akşamı oğlu dayısıyla birlikte dükkana gelmişti, Bektaş'a ya da oradan herhangi birine bir borcu var ise ödeyelim de, öteki tarafta borçlu yatmasın diye; onu da hiç unutmam.

Cengiz Bey, o zamanların ünlü soba ve fırın firması Auer'in Ankara müdürlüğünü yapmıştı, Emek 4. Caddede. Tavanı port bagajlı bir Murat 124'ü vardı, beyaz. Küçük oğlunu subay yapmak istiyordu, askerî liseye sokabilmek için çok uğraştıydı; bense hep karşı çıkmıştım, "Yapma etme, çocuk normal lisede okusun" diyerek. Ve askerî lise işi olmayınca, ben "iyi oldu" gibisinden bir laf ettiğim için bana küstüydü. Oysa karısı Tatar, ben de yarı Tatar olduğum için, bayağı bir muhabbeti vardı bana.

Bir de Nedim Ağbim vardı Bektaş'tan tanıdığım; Makine Kimya'da kütüphane müdürü. İşe ilk Kırıkkale'de başlamış MKE üretim tesislerinde. O zamanlar futbol oynarmış ve bütün kasabada çok iyi tanınırmış. Çok da yakışıklıymış, hangi sokaktan geçse mahallenin bütün kızları balkonlara, pencerelere yığılırmış kendisini görmek için; tabiî, kendisinin anlattığına göre. Karısı lise öğretmeni, oğlu ise Gazi Üniversitesi mezunu ve orada master yapıyordu. Benim kalem merakımı bilir, kendisine eşantiyon olarak getirilen kalemlerden ilginç bulduklarını bana getirirdi; ki onları hâlâ saklıyorum.

Nedim Ağbi, Ramazan'da oruç tutardı; ezan okunmadan bir on dakika öncesinden itibaren içki servisine ara verilir ve de iftar vaktine kadar kimse ne içer ne de bir şey yerdi. Orucunu Bektaş'ta açan bir tek o değildi: Oruçluların masasına zeytin servis edilir, onlar ilk zeytinlerini yedikten sonra, onların oruçlarını kutlama babında kadehler kaldırılıp tokuşturulur ve muhabbet yeniden başlardı.

Bir de Rıza vardı, Bektaş'ın müdavimlerinden; Ben Nedim Ağbi'den, o da benden 6-7 yaş genç, koyu Beşiktaşlı. Her ramazan, "hoca, bu sene, kavlim tamam, orucumu aksatmayacağım" diye işe başlar, ama aradan bir hafta geçer ya da geçmez, bir de bakardık, Rıza yine Bektaş'ta. Birkaç yıl sonra, Rıza, İslam'da reformun en büyük savunucusu olarak karşımıza çıktı: Ramazan'ın Şubat'a rastladığı yıllarda oruç tutanla Temmuz'a denk geldiğinde oruç tutan bir sayılmamalı, oruç ayı, her bir mevsim için eşit sürelerle dörde bölünmeliydi. Rıza bunları söyleyince kendisine gerçekten hak verdim: Şubat'taki oruç ile Temmuzdaki arasında en az beş saat fark vardı ve bir Temmuz ramazanında iftara en fazla 10-15 dakika kalmışken bizim evin 300-400 metre aşağısındaki fırından getirdiğim pidenin o harika kokusuna dayanamayıp, bir de Beyoğlu evlendirme dairesinde misafirlere sunulan limonatanın cazibesine kapılıp bozduğum iki orucumu hatırlayıp, tabii epey bir küçükken, 10-11 yaşlarımda.

Ender de aşağı yukarı Rıza'yla yaşıttı; mafyatik ilişkileri varmış izlenimi verme peşinde, anladığım kadarıyla albay emeklisi olan babasından torpilli. Güya Esenboğa'da çalışır, ama bazen mesai saatlerinde de Bektaş'ta görebilirsiniz. Kendisinden Ender baba olarak bahsettiği de olur; ama bir 'baba' olarak hatırlanan tek başarısı Nedim Abi'yi dolandırması: Bir akşam Nedim Bey'in evine telefon ediyor, ağabey Kızılay'da bir lokantada hesabı ödeyemedim, personel beni rehin aldı, ne olur göndereceksiniz adama şu kadar para öde de beni serbest bıraksınlar diye. Nedim Bey de kapıya gelen adama parayı veriyor ve sonradan ortaya çıkıyor ki kapıya gelen adam Ender'in arkadaşı. Ve Ender efendi, Nedim Abi'nin öldüğünü duyunca da evlerine gidiyor, rahmetlinin bana şu kadar borcu vardı diyerek karısını dolandırmaya; neyse bu sefer beceremiyor.

Ender, bir kere evlenip boşandığını ve Rıza'nınkinin yaşlarında (5-6) bir oğlu olduğunu da söylerdi ki, o da yalanmış; aslında hiç evlenmemiş. Ölmeden bir süre önce de bir madalya getirmiş, babamın diye satmak üzere, rahmetli Bektaş yüz vermemiş, ama mahalledeki diğer esnaf da.

Kendisine özel bir düşmanlığım yoktu, ama ne yapayım Ender'den aklımda kalanlar bu.

Nedim Abinin yaşıtı bir abimiz daha vardı ki, o da yine MKE'de çalışan Faik Bey, Faik Mangalcı. Gazi Üniversitesi'nin daha AİTİA olduğu dönemden, yani bayağı eski bir mezun. Mezuniyetinden bir otuz yıl kadar sonra diplomasını çıkarttırıp getirmiştim de pek bir sevinmiş, çerçeveletip dairedeki odasının duvarına asmıştı. Faik Abi'nin tasavvur dünyası gerçeklik dünyasını aşardı. Mangalcı soyadı nereden geliyor diye sormuştum da, şöyle bir cevap vermişti. Soyadı kanunu çıktığında büyükbabası veya amcası, İngilizcede 'insan, adam, erkek' anlamındaki 'man' kelimesinden kalkarak, 'insanlıktan hiçbir zaman uzaklaşma, hep adam gibi ol ve davran' demek üzere 'Man-kal' soyadını türetmiş, ama cahil nüfus memuru buradaki inceliği anlayamayıp bunların soyadını 'Mangalcı' olarak kayda geçirmiş. Daha sonra sordum, "'Man-kal'ı türeten aile büyüğü veya aileden herhangi başka biri İngilizce bilir miydi" diye; "O zamanlar Seyranbağları hakikaten bağdı bahçeydi, ne işimiz olacaktı İngilizceyle oralarda" demişti.

En son hastanede gördüm Faik Abi'yi, acil serviste; binbir rica üzerine açtılardı kapıyı, kendisine yaklaşmamak şartıyla, uzaktan el sallamıştık birbirimize; bir hafta kadar sonra cenazesine gittim, Kocatepe Camiine.

İSMAİL'E MEKTUP*

Sevgili İsmail,

Çok sevindik bizi aradığına, sizlerden bir haber aldığımıza; ama bana öyle payeler yüklemişsin ki, bu yazının başına oturmam epey bir zahmetli oldu: Dünyanın en it oğlanını 'sınıf mümessili' yap, o bile sırtında bir yük hisseder, adam gibi davranmaya çalışır; bir de beni düşün, senin yazdıklarından sonra.

Mesajını aldığımda bilgisayarım yarı atıl durumdaydı: Üzerindeki programın deneme süresi dolmuş. Bir hafta-on gün epey bir hayıflandık; ama kendisinden yol sorduğumuz bir trafik polisinin tesadüfen adını verdiği bir bilgisayarcıda işimizi hallettik; hem de 5-10 dakikada ve de bizden sadece 5 lira istediler, zorla 10 lira verdik.

---

* *Almula*, sayı 24, 2016. İsmail, 1986'da evlenince yerleştiğim apartmanda, alt komşumuz Azmi Bey ile Gülsün Hanım'ın o zamanlar 4-5 yaşlarındaki oğulları. Bir-iki yıl sonra da, Bihter geldi yanına, kız kardeş olarak. Daha sonra Ayvalık'a taşındılar, ailecek. Bir 25 yıl sonra (2011) İsmail'den bayağı uzun bir e-mail aldım; kendisi İlahiyat'ı bitirmiş, Bihter de Mimar Sinan'da tezhip üzerine uzmanlaşıp Topkapı Sarayı Müzesi'nde 'müzehhibe' olarak işe girmiş. Aşağıdaki metin, İsmail'in mesajına verdiğim cevap.

Yapan oğlanın adı Özgür, 18-20 yaşlarında; dükkanın sahibi ise Bülent Bey; ama bizi onlara gönderen polisin adı da Bülent imiş: Allah (varsa) üçünden de razı olsun; ancak yeniden yükledikleri program herhalde 'korsan'dı. Oysa Maltepe'deki Rus Pazarı'ndan çok ucuza iki kaset aldıktan sonra (biri Coşkun Sabah, diğeri de Ahmet Kaya'nın) yıllarca hiçbir şeyin korsanını almamıştım/kullanmamıştım, ayıptır/günahtır diye.

Adamlık, işin içine Allah'ı katmadan 'günahtan korkmak'la başlar veya geçenlerde Facebook'ta rastladım, bir talebem nakletmiş, derste "'tanrı öldü' dedikten sonra, 'ben tanrı olsaydım ne yapardım'ı sormayan bir Aydınlanma, varsa varsa ancak ya nazizme varır, ya da stalinizme" mealinde bir söz etmişim –ki, kendimle pek bir iftihar ettim.

Yine yıllarca Çin malı model araba almamaya gayret ettim, İtalyan mallarından çok daha ucuz oldukları halde, sırf küçücük kız çocuklarını –parmakları da ince olduğu için– karın tokluğuna ve Güney Afrika'nın elmas madenlerindeki siyahiler gibi –fabrika çıkışında en mahrem yerlerine kadar arayarak, iç piyasaya mal kaçırılıp ihraç fiyatları yükselmesin diye– çalıştıran sözde sosyalist/komünist alçakların suçuna iştirak etmiş olmamak için. Ancak, ne zaman ki çocuğumuz oldu, kendim şerefli kalayım diye ucuzundan üç tanesini alabileceğim oyuncaktan bir tanesine razı olmanın, aslında şerefimin bedelini başka birine ödetmek şeklindeki egoistçe bir kolaycılık olacağını düşünüp Çin mallarına boykotuma son verdim.

Herhalde en çok annen sevinir, şimdi 15 yaşında olan bir kızımız var. Adı Cansu; bu yıl lise ikiye gidecek inşallah –geleceğe matuf hiçbir önermeyi 'inşallah'sız telaffuz etmiyorum, 1989 yazında Antalya Kemer'e 'oh, artık geldik' derken toprak köy yo-

lundan önüme çıkan ilkel/gerzek 'alamancı' yüzünden sevgili Citroën'imin hurdaya çıkmasından bu yana.

Okula başlayana kadar insan evladıydı: 2002 Dünya Kupası'nda Kostarika'yla oynuyorduk; bana sordu "kim kazanıyor" diye; ben berabere durumda olduğumuzu söyleyince pek bir sevinip "keşke böyle bitse" demişti, "ne onlar üzülür, ne de biz". Ama şimdi artık tam bir Türk çocuğu; her gol attığımızda zıp zıp zıplıyor: O, okula başladıktan sonra ilk yazdığım yazı da zaten 'Kızımı da Maymunlaştıracaklar'dı.

Sizi, zaman zaman mutlaka anarız; en fazla da seni: Bir akşamüstü, hava bayağı kararmış, sen dışarıda oynuyorsun; annen en az 4-5 kere seni eve çağırdı 'artık gel' diye; sen gelmedin, ama birkaç dakika sonra evin önündeki moloz yığınının üzerine yığılıp uyudun, daha doğrusu ayakta uyuyup yığıldın, yorgunluktan.

Sizin üst katınızdaki arka daire satılmış, bir ay kadar süren bir tadilat/tamirat yapılmıştı; işte oradan çıkan moloz. Gelenlerin adı 'yeni gelenler' oldu ve de hâlâ öyle, artık apartman sakinlerinin en eskilerinden biri oldukları hâlde: Kültürün ontolojisi üzerinde düşünürken bayağı ufuk açabilecek bir durum.

'Yeni gelenler': Mithat Bey ile Necla Hanım ve de ikisi oğlan üç çocukları. Büyük kızları ise evliymiş; sonradan tanıdık: Bildiğim kadarıyla, kendisi de kocası da epey bir tedavi gördüler; ama çocukları olmadı ve beni çok hüzünlendirir, çok istedikleri hâlde çocuksuz kalan karı-kocalar; hele kadınlar. Mithat Bey, evvelki yıl öldü; tam da küçük kızları Şeyda'nın, evde kalmanın iyice sınırında, evleneceği günün sabahına karşı, nikâhı göremeden: Allah rahmet eylesin; kibar, sessiz, efendi bir adamdı.

Sizin yerinize ise, nemrut suratlı bir adam geldi; sekiz-dokuz yaşlarında bir kızları vardı ve kapıyı hiçbir zaman tam açmazlardı. Askeriyede sivil berber miymiş neymiş ve bugün hâlâ anlatılır bahçedeki ağaçları budatıp, dallarını odun olarak evine depolattığı. Daha sonra o daire satıldı. Cevdet ile Kıvanç, karı-koca öğretmen, çocukları yok; kadın biraz mesafeli kalmak ister gibi, o yüzden de Gül, pek ısınmadı kendisine. Cevdet ise, can bir komşu: Bir gece, adamın biri bisikletimin kilidini kırıp çalmaya kalkmış, herifi bıçakla kovalamıştı. Kıvanç, bir süre sonra göğüs kanseri oldu; kemoterapiden saçları falan tümüyle döküldü ve biz de gerçekten çok üzüldük. Ama maşallah hastalığı atlattı, sonra da apartmanın senden sonraki ilk ve de hâlâ tek erkek çocuğunu doğurdu: Arda; şimdi artık 12 yaşında ve bir-iki yıl öncesine kadar kendinden büyük olsalar da kızların bütün oyunlarını bozan iyi beslenmiş şirin bir oğlan; ilk model arabasını da ben hediye etmiştim, daha iki buçuk üç yaşındayken, kırmızı bir Ford Cobra 1/24 ölçekli; kıymetini bilip sakladı mı, bilmiyorum. Sünnetinde de, ana hediyeye ilaveten dört renkli bir Bic tükenmez kalem götürmüştüm; ama oğlandan pek bir yakınlık hiç görmedim, muhtemelen annesinden kaynaklanan bir mizaç özelliği. Oysa yine bir akşamüstü, hava iyice kararmak üzere ve sen babanla bahçedesin; ben de motorumun kilidini bağlıyorum herhalde; sen geldin, bana 'tren de' dedin; ben 'tren' deyince sen hemen yapıştıracaksın 'öpsün seni Zeki Müren'i; ama sen yanıldın ve diyelim sen bana, karşılığında 'git de aynaya bak' diyebilmek üzere 'kabak' dedirtmişsinmiş gibi 'tren' ile kafiyesi tutmayan bir şey söyledin; söyledin ama, daha söylerken yanlışın farkına vardın, ancak söylemiş de bulundun; işte o anki hâlin muhteşemdi: Bir lahzalığına dondun, ama hemen ardından ağlamaya başladın, kendine kızarak, kendi hatan/tutarlılığı sağlayamamış olman karşısında hırslanarak; bugün baş-

bakan olacak yaratık ise, karşısındaki insana "Ben sana sen demiyorum, sayın diyorum" diyerek babalanmakta beis görmüyor; ancak daha da acısı, iki yıldır girdiğim bütün sınıflarda çocuklara 'bu lafta ne gibi bir garabet var' diye soruyorum; bir ikisi hariç, onlar da bana 'ne garabeti' diye soruyorlar.

Bihter'in doğumunu hatırlıyorum; hastaneye ziyarete gelmiştik; Gül de, "Gülsün Hanım pek mütehassis olmuştu" diyor. Ama esas hatırladığı, senin sarı civcivin –bize bir gün yemeğe gelmiştiniz– "et de et" diye tutturduğu. Ben de hayal meyal hatırlıyorum o sahneyi: Ne civcivi, tam bir etobur canavar. Daha sonra babanla epey bir sohbet etmiştik: Zihin gücüyle her türlü fiziksel acının hissedilmez kılınabileceği iddiasındaydı; bir de insan sperminin çok ama çok uzun süre canlı ve etkili kalabildiğini söylemişti.

Hatırladığım kadarıyla açık mavi BMC (Levent) bir kamyonetiniz de vardı, çok soğuk havalarda çalıştırabilmek için motorunun altında karton/mukavva yakılan: Azmi Bey'in karizmasına denk düşmezdi benim gözümde; ama hemen düzeltirdim beynimle, sonuçta o bir yük taşıma aracıydı; dolayısıyla dizel olması hiç de bile bir zül değil. Bir de, bir akşamüstü sizin balkonda Hayri Caner'i görmüştüm, babanla birlikte üç kişilerdi. Çok genç öldü adamcağız ve onun sinema hayatı bana trajik gelir. Burnu, boyu vs..., muhtemelen girişini kolaylaştırmıştır o dünyaya, ancak girdiği yerden ileriye gitmesini de engellemiştir: Allah rahmet eylesin.

Elimdeki model arabaların sayısı dört yüze yaklaştı; 1/18'ler elliyi aşkın, 1/24'ler de yüze yakın. Ancak, bu arabaları almayı daima bir lüks, kısmen israf olarak gördüğümden, çoğunu nerede en ucuz, oradan aldığım için, pek çoğu hiç de en tercih ettiğim renkte değil ve belki de bu, benim küçük-burjuva hayatı-

mın bir özeti: İnşallah gelirsin/gelirsiniz-geliriz de doya doya konuşuruz.

'Hayat' dedim ya, şunu da anlatayım: Apartmanın bodrum katı düzenlenip, kapıcılık hizmetlerini de kısmen görecek birilerine verildi: Elvan; iki kızı ve karısı. Esas işi nakliyecilik; 20'lik bir Dodge'u var.

Geçen sonbahardı, "insan gençken düşünmüyor dedim, oysa dördüncü kattan cenazemi indirmek bayağı zor olur"; adam, ciddî ciddî bana demez mi, "Hoca, sen hiç kendine dert etme; merdivenden değil, balkondan iple sarkıtıp indiririz"; yani sen hele bir öl, gerisi kolay: Meslekî deformasyon dedikleri de tam tamına bu olsa gerek.

MÜZİKLE SIRADAN İLİŞKİLERİM*

Müzik, insanın doğal veriden vazgeçmeksizin, ondan tümüyle kopmaksızın, ama onunla da iktifa etmeksizin hayat verdiği bir gerçeklik; hakeza resim, fotoğraf makinesi çıkmıştır, ama insanlar resim yapmaktan vazgeçmiyor.

Burada sadece müzik değil, sanatı bir bütün olarak ele almak, orada da Marx'ı hatırlamak gerekir. Çünkü Marx diyor ki; Her şey apaçık ortada, yani bize apaçık göründüğü gibi olsaydı, ne bilim olurdu, ne de sanat. Ben de buradan Pablo Picasso'ya geçiyorum. Mesela, Picasso bir insan burnu veya kulağı çiziyor, buna da Maria veya Ahmet diyor; niye böyle yapıyorsun, nasıl oluyor da bir kulak Maria oluyor diyene de şu mealde bir cevap veriyor: Sen insanları, Maria'yı, Ahmet'i ancak suratlarından teşhis edebiliyorsun diye onlar sadece suratlarında Ahmet veya Maria değil, tırnaklarının ucuna, kulağının arkasına, saçının teline kadar aynı kişi, yani Ahmet veya Maria; hem de suratlarında oldukları kadar, hatta daha da fazla; zira estetik ameliyatla yüz değiştirilir, ama parmak izi, hele DNA asla. Kısacası, sen

* *Almula Dergisi*, sayı 16, 2009.

adamı kulağının arkasından tanıyamıyorsan, o senin eksikliğin; başka terimlerle söylersek epistemolojik'in ontolojik'e teşmili ya da ontolojik'in epistemolojik'e indirgenmesi...

Kadıköy'de, Mühürdar'da doğdum; daha doğrusu doğmuşum; ben 1-1,5 yaşımdayken, yine Kadıköy'de Bahariye'ye taşınmışlar; ilkokula da orada başladım; ama daha birkaç ay geçmişti ki Koşuyolu'nda kendi evimize geçtik; orada büyüdüm. Annem de babam da Münir Nurettin'i çok severlerdi; sadece sevmek değil, başka bir yeri de vardı 'Münir'in onların anılarında. Ankara'dan İstanbul'a göçmeden önce, babamın vaziyeti herhalde bayağı iyiymiş ki, Caddebostan'da yazlık falan tutarlarmış; akşam sandalla denize açılıp –sahilde konser mi veriyor, program mı yapıyor, bilemiyorum– Münir Nurettin'i dinledikleri çok olmuş; bunlar 1940'lı yılların öncesi veya ilk yarısı, tabiî ben yetişemedim.

Ben önce evdeki taş plaklardan tanıdım Münir Nurettin'i; çok iyi hatırlıyorum koyu mavi-lacivert ortası vardı 'Üzgünüm Leyla'nın; Leyla ile Mecnun filmi için bestelemiş Saadettin Kaynak; Münir de bu filmde başrolde, hatta plağın kapağında da filmden alınmış bir fotoğrafı.

27 Mayıs'tan sonraki ilk Ramazan'da, Türkiye Radyoları sahur programları yayınlamaya başladı. Darbeciler Menderes'i 'şeriat'ı geri getirecek diye de devirmişlerdi ve böyle bir şeyi o yapmış olsaydı irtica hortladı diye ter ter tepinirlerdi, ama şimdi dindarlara da hoş görünmek istiyorlardı. İşte bu programlarda Münir Nurettin'in dinî eserler de icra ettiğini bir ben değil annemle babam da ilk defa görüyorduk: Itrî'nin tekbiri, 'Şol Cennetin Irmakları' vb...

Daha önce anne ve babamla da birkaç kere gitmiştim, ama esas 1960'ların ortalarında muntazaman gitmeye başladım İs-

tanbul Belediye Konservatuarı Klasik Türk Musikisi Korosu'nun Şan Sineması'ndaki konserlerine, iki haftada bir; zira bir hafta Klasik Batı Müziği Bölümü'nün konseri, öteki hafta da Türk. Mahalleden arkadaşım Engin Çörüşlü ve ben, her pazar giderdik bu konserlere; ister Türk Müziği olsun ister Klasik Batı. Şef, her sezon bir-iki defalığına Kemal Gürses, ama geri kalanlarının hepsinde Münir Nurettin; her konserde farklı farklı iki solist; Radife Erten, Mustafa Çağlar –ki bazen mikrofonsuz söylerdi koskoca sinemada, kırmızı suratlı, ufak tefek–, Ekrem Kongar – ki annem onun sesini de çok beğenirdi–, Recep Birgit, hatta halk müziği söylemesine rağmen, hatırlıyorum, bir keresinde de Hasan Mutlucan vb...; ama her konserde, Münir Nurettin'in kendisi de mutlaka 2-3 eser icra ederdi, koro eşliğinde.

Türk musikisi konserlerini hiç kaçırmayan biri vardı: Dönemin Milliyet yazarı rahmetli Refi Cevat Ulunay. Ulunay, kafasında yana yatık beresi, sırtında da her daim devetüyü paltosu: Ertesi gün mutlaka konsere dair bir şeyler yazardı Milliyet'in ikinci sayfasındaki köşesinde: Hasan Mutlucan'ın sesi için 'sıtma görmemiş' tabirini kullandığını çok iyi hatırlıyorum. Bir keresinde, yaşayan bestecilerden seçilen şarkılardaki sözlerin hafifliğinden, aşka-sevdaya fazla bulaşmışlıklarından söz edip Münir Nurettin'i eleştirmişti de rahmetli cevabî bir mektup yazmış, Ulunay da köşesinde yayınlamıştı: Divan şairlerinden bestelenmiş şarkılar çok daha cinsellik içeriyor, ancak günümüz Türkçesi içinde bunları anlamamız nispeten zor, hatta yer yer imkansız hâle geldiği için bu durum göze batmamış oluyordu; o yüzden de güftelerdeki aşk-sevda dozunu kriter olarak almak yanıltıcı olurdu.

Bir keresinde Kadıköy Opera Sineması'ndaki konserine de gitmiştim, ama her sene Saray Sineması'nda bir konser vermesi artık neredeyse bir kurumdu. Safiye Ayla'nın da her yıl bir Sa-

ray Sineması konseri olurdu: Her ikisinin konserlerine yine mahalleden arkadaşım/komşumuz Gökhan'la gitmek nasip oldu birkaç yıl.

Münir Nurettin, benim için besteciliği/icracılığı/şefliğinin de ötesinde birisiydi: Konservatuar konserleri Haziran'a, yani İstanbul'un sıcak mevsimine kadar devam eder, ancak Şan Sineması'nın çıkış koridorunda hepimizle beraber yürüyen 'üstad'ın bordo renkli kaşkolu, hiç mi hiç boynundan eksik olmazdı; sesini korumak için. Hatta rivayet oydu ki, tam kırk yıldır, ne dondurma yemiş ne de denize girmiş, soğuk alırım diye. Atatürk'ün gazabına bile hedef olmayı göze aldığı da söylenirdi, "paşam, yanlış söyleyip icramı bozuyorsunuz; lütfen, şarkılarıma katılmayın" diyerekten; ve de hep düşünmüşümdür Münir Nurettin'in meslek ahlâkı ve yürek yüceliğine sahip hukukçu, tarihçi veya dilcilere de sahip olsaydık Türkiye'nin durumu bugünkünden epey bir farklı olurdu diye.

Yılda bir Mevlana'yı anma konseri de olurdu klasik koronun; eserler icra edildikten sonra alkış istemez, hepimizi huşûya davet ederdi; ayrıca sahneye çıkınca alkışlanmayı reddeder, önce bir çalalım/okuyalım da yaptığımız şeyi alkışlayın derdi. Münir Nurettin, müzisyenliğinin ötesinde, yaptığı işin gereklerini hakkıyla yerine getirme konusundaki titizliği ve tek ölçüt olarak yaptığı işin dikkate alınması tercihi/talebi temelinde, benim için çok değerli bir insandı. Zaten annemin ölümünden sonra ölümüne ağladığım ilk insan da o oldu.

Ben Saint-Joseph'te okudum/yetiştim. Fransız'ın rasyonalizmini Fransız'dan da ileri götürmüştüm: Uzun yıllar, şiiri gereksiz bir şey, hatta şeytansı bir gereksizlik olarak gördüm. Adam dediğin, söyleyeceğini, söyleyeceği şeyi açık ve net bir şekilde karşısındakine iletmekten başka hiçbir kaygıyı işin içine katmak-

sızın söylemeliydi; gerisi ise zibidilikti, hem de fevkalade egoistçe. Ancak, az değil bir 20-25 sene sonra farkına vardım ki, her şeyin doğal hâlini algılamakla iktifa etseydik, sadece şiir değil, sanatın hiçbir türlüsü varlık kazanamazdı. "İşte al sana tabiat, git kokularını kokla, kendisini de seyret; hele fotoğraf makinesi icat edildikten sonra resim yapmaya ne gerek var; müzik mi dedin, Allah bülbülü lâf olsun diye yaratmadı, git onu dinle..."

En az 30 sene oluyor, bir talebeme (Hande Tekneci) Zeki Müren'in kelimeleri çok net, vurgulu biçimde telaffuz ederek okuduğunu söylemiştim de, artı bir özellik olarak, cevabı şu olduydu: "Telaffuz o kadar mühimse, gitsin şiir okusun". Benden bayağı gençti, ama beynimi iyi tokatlamıştı: İyi telaffuz, kendi başına müzikal bir değer değildir. Şayet telaffuzu kendi başına bir değer olarak alacaksan musiki değil, oturup şiir icra edeceksin. İşte Münir Nurettin de özel olarak güzel telaffuz etmek gibi bir takıntı içinde olmaksızın adam gibi herkesin güftenin ne dediğini anlayacağı şekilde; ama onu musiki ile birleştirerek dile getirir. Telaffuza özel bir önem verdiğini ve bu konudaki becerisini ön plana çıkartmaksızın her kelimeyi en doğru şekilde –telaffuz değil– okur, kısacası sözü müziğe emdirirdi.

Hürriyet'in Pazar eki vardı, çok yıllar önce Murat Bardakçı orada yazmıştı, yanılmıyorsam adını açıkça vermeksizin Muazzez Abacı'yı kastederek, şarkı söylüyorum diye külhanbeyi gibi naralar atıyor diye; daha doğrusu bu mealde, bence çok doğru bir şeyler.

Bülent Ersoy'un 'Aziz İstanbul'u da söylediği CD'si çıktığında da çok önemli bir noktayı yakalamıştı Murat Bardakçı: Bu şarkının içinde ezan nameleri de vardır, ama bestenin bütünlüğüne emdirilmiş, yani bir bakıma hammadde olarak kullanılmış. Ersoy'un yorumunda ise ezan başlı başına bir antite olarak doğ-

rudan ezan olarak algılanır hâle geliyor, dolayısıyla eser ezan ve ezan-dışı olarak kendi içinde parçalanıp imha edilmiş oluyordu.

Münir Nurettin'in icrasında ise ezan, 'hünkârbeğendi'de patlıcan ne ise, işte ona mümasil bir konumdadır: Diğer malzemelerle birlikte o denli işlenip bütünleştirilmiş ve bileşenlerinin hiçbirinin kendi kimliğiyle algılanmasına imkan vermeyen o kadar biricik bir lezzet ortaya çıkmıştır ki, eğer özel bir gayret göstermez veya önceden bilmiyor iseniz bu yiyeceğin ana hammaddesinin patlıcan olduğunun farkına bile varamazsınız. Allah muhafaza, Saint-Saëns'ın Hayvanlar Karnavalı Bülent Ersoy'un eline düşseydi, eserin değişik hayvanları anlattığı her bir bölümüne, o bölüme düşen hayvanın birebir ses kayıtlarını da ilave ederdi.

Evet, bizim evde Münir Nurettin çok sevilirdi ve bu ev bana yukarıda söylediklerimi fark ettirecek bir ortam oluşturuyor idiyse, bu sevgi de hiç de ezbere, moda gereği bir sevgi değil idi. Ancak, bir de halam vardı, Hasibe Halam; kocası şehit olduğundan beri babamla/bizle birlikte olan; o sevmezdi Münir Nurettin'i; biraz da anneme inat olsun diyeymiş gibi gelirdi bana; zira onun Münir sevmezliği adeta bir nefret/düşmanlık mertebesindeydi. Yesari Asım Arsoy'a ise âşıktı neredeyse. İşin bu 'aşk-gibi'lik boyutunun hepimiz farkındaydık ki, nereden kulağımıza geldi hatırlamıyorum, ama Yesari Asım Arsoy'un yüzü çiçek bozuğudur diye duyduğumuzda, tuhaf bir şekilde pek bir sevinmiştik, mal bulmuş mağribî misali. Artık halama "Bak o pek tutkunu olduğun adam hiç de yakışıklı değilmiş" diyebileceğiz diye herhalde. Oysa Yesari Asım'ı annemle babam da severdi, hele ben, onların çok fevkinde; sesi de bence Münir'in sesinden daha güzeldi; ama yine de 'spor araba' gibiydi benim için, 'limuzin' Münir Nurettin olmak üzere.

Halam bir de Zeki Müren'i hiç sevmezdi; bu sevmezliğin temelinde Zeki Müren'in efemine tavırlarından bir Bursalı olarak utanmak türünden garip bir duyarlılık da vardı galiba. Ancak babamda böyle bir şeye rastlamadım, ki tabiî, o da Bursalıydı ablası gibi; ayrıca babasıyla (Kaya Müren) ilkokuldan arkadaştılar; birlikte dükkanına da gitmiştik Bursa'ya bir gittiğimizde. Annemle ben ise severek dinlerdik Zeki Müren'i, belki sesi biraz fazla ince, ancak bazı şarkıları pek hoş.

Halam, beni üniversiteye başladığım yıl öldü, 1968'de. Herhalde annem kadar emeği vardı üzerimde; annemin bana hamile kaldığını öğrendiğinde "Aliye" demiş, "hiçbir şeyle korkutmadan büyütelim bu çocuğu", yani öcüyle, iğneciyle kolaya kaçmadan, her şeyi izah ederek ve de öyle yaptılar...

İLK TÜRKÜLERİM*

Bilmiyorum, sizin de "ben bir hayvanım" dediğiniz anlar olur mu? Tabiî, her an böyle diyerek yaşanmaz; ama bazı olaylar böyle demeye vesile olur.

Ali Ekber Çiçek öldü ve sağlığında onun ne bir plağını, kasetini veya CD'sini almıştım; bu hafta sonu birkaç tane aldım. Oysa sazı da, türküyü de ondan sevmiştim, radyoda dinleyerek ve de arkadaşlarımın plaklarından kasete çekerek: Benim yaptığım korsanlıktı ya da korsanlarla işbirliği.

12 Mart'tan sonraki yıllarda –kim söyledi/nereden duydum, hatırlamıyorum– "artık sağcı olmuş" dedilerdi, ona da dayanarak kendi alçaklığımı meşrulaştırdığımı hatırlıyorum.

İstanbul'da doğdum büyüdüm. Yıllar boyu tek bildiğim türkü "Süt içtim dilim yandı" olmuştu; ellili yıllarda: Ahmet Üstün (de) söylerdi. Ahmet Üstün, "Zeki Müren ortaya çıkmasaydı, Türk müziğinin starı olurdu" dedikleri bir şarkıcı; beş-on yıl

* *Birgün Gazetesi*, 1 Mayıs 2006.

önce sessiz sedasız öldü. Ardından, tam türkü de değil, türkü-şarkı karışımı: "A benim mor çiçeğim, sen doldur ben içeyim", Tamburacı Osman Pehlivan'ın ve de "Bursalı mısın kadifeli gelin, çaydan mı geçtin, ... anasını sen al, kızını da ben". Anasını başkasına verip, tazesini kendine ayırmadaki hınzırlığın yanı sıra, bir de baba tarafından Bursalıydım; pek hoşuma giderdi –ve az daha unutuyordum– ergenlik çağına girerken de "İndim havuz başına, bir kız çıktı karşıma..."; tabiî, bu arada "Bursa'nın ufak tefek taşları, keman olmuş o yârimin kaşları..." Bir de Saliha Abla'nın dikiş dikerken söylediği "Mardin Kapı şen olur, ley, ley..."i.

Annem terzi, evde diker; bayramlara doğru işleri sıkışır, Saliha Abla'yı on beş-yirmi günlüğüne yanına alırdı; Diyarbakırlı; daha sonra İzmirli bir taksiciyle evlendi, oğlan kardeşlerinin meslektaşı, Kadıköy'de.

İki kere ölü doğum yaptı, üçüncüsünde kendisi de öldü, bebeğini doğururken; kırkına bile varmamıştı. Yine türkü denilebilir mi, tam bilmiyorum ama Malatyalı Fahri'nin, Fahri Kayahan'ın "Bahçeye indim ki gülleri derem, gülün vesilesiyle yârimi görem"i. 'Gülleri dermek' benim için ne denli gizem dolu/anlam yüklüydü, on dört-on beş yaşlarımda. Bir iki yıl sonra ise – kimindi, şimdi tam hatırlayamıyorum; ama çok muhtemelen Nuri Sesigüzel'in– "Aynaya baktım, saç beyaz olmuş": Belki de arabeskin ilk örneklerinden ve yaşanmış ilk aşksal hüsranların, biraz da mazoşistçe terennümü. Ve bir cumartesi öğleden sonrası, 1967'de, Üsküdar Amerikan Kız Lisesi'nde folklor gösterisi: O zamanların en erkek/erkeksi/erkekgil liselerinden Saint-Josephli bir oğlan çocuğu için 'semptomatik' bir buluşma; kızların oynadığı/söylediği "Oy madımak" ile ve hemen aynı gün, aynı gösteride "Kırmızı gül demet demet" ve "Sarı gelin".

Ertesi yıl artık üniversiteliyim; Ankara, Hacettepe'de. Ruhi Su'yla tanışma; ama operavari yorumu bana hep sunî geliyor; Baba'ya ne kadar büyük saygım/sevgim olsa da ve onun söylediği yere girdiğimde/plağını pikabıma koyduğumda kendimi bir mabede girmiş gibi hissedip orayla/onunla bütünleşsem de.

Ve de birden Ali Ekber Çiçek; sıcacık, içimde, içimden; araya folklorcu kızların cazibesi, devrimci duyguların iteklemesi hiç mi hiç girmeden: Güle güle uyusun.

Ve kimse sanmasın ki, bu, Alevilere bir mesaj, bir gül gönderme: Yazıda "Oy madımak" da geçti ve Usta da Alevi'ydi ya, başbakanın pek sevdiği tabirle çok mu çok 'kanıma dokunuyor' Madımak vahşetini bir kere olsun kınamayan bir başbakana sahip olmak.

BİR DE ABDULLAH YÜCE VARDI

"Yaşamak mümkün mü, acaba sensiz", "Bu ne sevgi ah, bu ne ızdırap", "Uzayıp giden o tren yolları": Abdullah Yüce'nin sesinden duyup sevdiğim şarkıların başta gelenleri, neredeyse 60 yıldır zaman zaman mırıldandığım. 4-5 kere canlı olarak da dinlemiştim kendisini; en son Ankara Maltepe'de, Koç Yurdu'nun karşısındaki ara sokaktaki Kazanova Pavyon'da. Bizim Hacettepe yurdu da, yine Maltepe'de Nokta durağında, en fazla 250-300 metre mesafede. Yurttan en az 10-15 arkadaş toplu halde gittik Kazanova'ya. Hem Abdullah Yüce'yi dinleyecek, hem hayatımızda ilk defa pavyon nedir onu görecek, hem de yurda yine toplu olarak döneceğimizden, belirli bir saatten sonra yurda girme yasağını fiilen delmiş olacaktık –ki bunu da başardık.

AZNAVOUR, BREL, FERRAT, PIAF...*

Aznavour

Mitterrand'ı destekler, seçimlerde ona oy verir; sonra başa geçince de parasını yurtdışına çıkarır; en azından tevatür öyle... İşte, Aznavour'un farklılığı oradadır. Léo Ferré gibi havalarda uçmaz. Yani kapitalizmin mekanizmaları içinde işleyen sahnelere çık, ordan para kazan, sonra seyirciye 'nah!...' de, bilmem ne de... Yani Ferré, bir bakıma bir münzevi, ama inzivası daha çok zihin düzeyinde; kurgusal, zihinsel bir inziva.

Aznavour, güzel de bir sestir; tavırdır da; ama gerçek... Yani Aznavour'un sözleri de çok daha gerçekçidir; fantezi yoktur, en azından tavrında... Fevkalade bir gerçekçi... Ama Ermenilerden de zaten büyük sanatkardan çok büyük zenaatkarlar çıkar. Dikkat edin, zenaatte bir tanedir bizim Ermeniler. Annemin terzilik ustası da Ermeni'ymiş (Madam Yerçenik); her cuma sabahı ruhuna Fatiha, Yasin okuduğu üç beş kişiden biri de oydu. Ya da

* *Müzikolojik Dergisi*, Sayı 5, 1998 Sonbahar.

benim bildiğim, İstanbul'un en iyi Citroën ustası da bir Ermeni'ydi. Tanıdığım en iyi esnaf daima Ermeni olmuştur.

Esnaftır, tam hayatın içindedir. Yani sanat gibi yeni bir dünya yaratmaz, varolan dünyayı en iyi şekilde işler, işletir. Aznavour'u da hep öyle gördüm. İşte bundan beş gün önce Tufan Türenç, Hürriyet'in bir yazarı, onun hakkında kötü şeyler yazdı.

Bizim Nilüfer'le birlikte, her ikisi de Unesco'nun sanat temsilcisi/elçisi... Efendim, bir sanatçının yükselişi, bir sanatçının düşüşü falan diye maskaraca bir şeydi. İşte, "Aznavour, Ermenilerden yana tavır koyuyor" falan... Siyasî olarak kötüleyebilirsin, ama onun şarkılarının sözü mü değişti, müziği mi değişti, artık kulağı mı duymuyor, sesi mi çıkmıyor, söyleyemiyor mu ya da daha önce yaptığı plaklar mı kötüleşti?.. O, sanatçının düşmesi falan değildir...

Sahte Trajik Ferré & Zenaatçı Aznavour

Kapitalizmi inkâr etmemiş olduğuna göre, sahte bir trajik Léo Ferré. Yani her şeyi reddet, ama ecelinle öl; sahte bir trajik... Hâlbuki Aznavour'unki gerçek bir dram; dramı yaşıyor, yani. Diderot'nun ilk burjuva romanları, tiyatro eserleri, dramaları... Trajik kahramanlar falan yoktur; gündelik gerilimler vardır.

Başka bir dünyanın arayışı ve onun peşinde alabildiğine koşmak; sonradan da var olan gerçekliği reddedip kendi hakikatini kurma yolunda hayatını bile feda etmek: Trajik olan budur. Hâlbuki burjuva dramında, romanında, doğrudan doğruya, bir kerede, bütün zamanlar için toptan redler ya da kavuşmalar, buluşmalar ya da sarılmalar yoktur. Sürekli bir gerilim ortamıdır; biraz olur, biraz olmaz. Biraz kabul edersin, biraz değiştirmeye çalışırsın. İşte, dedim ya zenaatkarla sanatkârlık arasında da o

fark vardır. Yani sanatkâr, gerçek sanatkâr, yoktan var etmiştir. Yani olmayan yeni bir paradigma kurar. Halbuki zanaatkâr, kendi dışından kurulmuş paradigma içinde doğru yolu bulur; Aznavour öyledir. Tabiî, namuslu bir insan olarak sosyalizmden yanadır; ama sosyalizm gelip bir geceden ertesi güne dünyayı değiştiremeyeceğine göre de, gerçekçidir, servetini muhafaza etmenin yollarını ararken...

Tekrar ediyorum: Bu bir söylenti, o zamanlar söylendi, onu biliyorum... Yoksa kesin kaydı-kuydu, ispatı, kanıtı yok; ancak ben beklerim Aznavour'dan. Aznavour, benim için bir Citroën; 1956 model, DS 19 gibi bir şey. Onun ötesinde bir otomobil olamaz; ondan çok daha üstün teknolojik imkanlar taşıyanlar var, ama ortaya çıktığı günde var olan her şeyi en iyi şekilde değerlendiren başka hiçbir model yoktur: ben hâlâ sevdalısıyım...

Brel Ne Yana Düşer...

Brel, kurtuluşu küstahlıkta bulmayacak kadar, bence çok daha vakur bir adam; sessiz, daha doğrusu şamatasız bir asi... ya da gerçek bir trajik. Uzun bir süre ortalıktan yok oldu; en az, birkaç yıl. Ölümünden bir hafta on gün önce de ortaya çıktı, ya bir Cezayir ya da Müslüman hastanesinde, ama tabiî Fransa'da, Paris yakınlarında; öyle hatırlıyorum; gittiğini söylemek için, gidiyorum diyor; belki de seyredilmek istemediğini, istememiş olduğunu, ama kaçak da olmadığını göstermek için; hakikaten de üç beş gün içinde gittiydi.

Öyle bir adam Brel. Türkiye'ye de gelmişti, uçağıyla, pervaneli; kendisi kullanırdı. Parama kıyamamış, konserine gitmemiştim. O da öldü; üstelik ben de öleceğim onu görmemiş olarak.

İntihar etmeyen, yani yaşamın, en geniş anlamıyla fizikî, biyolojik yaşamın ya da sahne hayatının, kendisine biçilmiş sosyal hayatın, rolün dışına çıkmamış, çıkamayan trajik ise, aslında küstahlık ediyor demektir; hakkı olmayan bir küstahlık içindedir. Yani söyler, küfreder, ama değiştiremediği bir dünyada da, yine onun çarkları arasında yaşamaya devam eder; protesto da eder, ama hemen hemen hiçbir şeyi kaybetmeyi göze almaksızın.

Belki Brel, bir Ferré kadar protesto etmedi, ama Ferré'den çok daha dışında yaşamıştır bu dünyanın. Aznavour'u ise Fransız 18. yüzyılı içindeki Diderot'yla benzer bir yere oturtuyorum. Tam bir küçük burjuvadır, pozitivisttir. Pozitivist derken insan aklına inanan, akıl yürüten; meselâ en önemli şarkısı "Il faut savoir", yani "Bilmek lazım" ya da daha bir Türkçesi "İnsan bilmeli ki..." hayatta yol alırken, şöyle bir durumla karşılaştıysa... Yani acılarına gömülmez Aznavour; acı çeker ama gömülmez, acısına kendisini emdirmez; ama hiçbir şeyin karşısına da dimdik dikilmez; istenmediğini anladığı anda çeker gider, diretmez; kendisine acımaya kalkıp kendisini acındırmaya da yeltenmez; unutmaz ama kin de gütmez; intihar, yani her şeyi, ama bu arada kendi kendisini de gözden çıkartmak ise en son aklına gelecek, daha doğrusu hiçbir zaman aklına gelmeyecek şeydir; zira aşkı da dahil hiçbir şeyle tam tamına, mutlak biçimde bütünleşmemiştir ki onu kaybettim diye kendi kendisini de yok oldu saysın, yok etsin; her şey kendisi için sonuçta bir şeydir, bir nesnedir, yokluğu kendisine çok acı verse de; dolayısıyla sonuna kadar bir özne olarak kalmanın yollarını arar, kahramanlığa soyunmadan, ama kendisini de alçaltmadan.

Aznavour da gelmişti İstanbul'a, 1960'ların başında, yüz lira mıydı ne, ta o zamanlar, o yüzden gidememiştim konserine. Paris-Match'ta çıkmıştı galiba, "Ne diye sevecekmişim ki Türkleri"

demişti açıkça, kendisini pazarlama gibi bir derdi olmaksızın; kıvırtmadan, yarı kabul, biraz da red formülünden uzak, kategorik: demek ki bu mevzu kendisi için gerçekten trajikti, yoksa bir burjuva dramı değil; ama sanatıyla da kesinlikle ilişkili değil...

Yves Montand

O, aslında İtalyan, ama küçükken anası ve babasıyla birlikte Fransa'ya –Orta Fransa gibi kalmış aklımda– göç ediyorlar. Reggiani'ler de öyle; faşizmden kaçmışlar; Montandlar da mı öyle, onu bilmiyorum. Ama Yves Montand'ın kafasında daima bir Amerika hülyası... Amerika'ya gidecekken, olmamış da Fransa'da kalmış, yola devam edememiş gibi bir şey... Bunlar şerefli adamlar; ama kendisi, bilmiyorum, siyasal tavrının da etkisiyle belki, bence –belki de benim cahilliğimden kaynaklanıyor, yani bilmediğim bir şeyler de var belki bu konuda– fazla medyatik; yani tanınmasında siyasal yanı fazla ağır basıyor, müziğine, sanatına fazla emdirilmiş olmaksızın.

Medyatikliğiyle fazla kazanmış bir adam; yoksa, mesela kendisinin söz yazarı olduğunu sanmıyorum, yani yazdığı şarkıları ya da bestelediği; nadiren, belki istisnaî olarak olabilir; onun dışında icracı, yorumcu, aynı zamanda yakışıklı bir adam ve tabiî namuslu da bir adam. Cezayir savaşı sırasında, "bitsin bu savaş" diyen o 120-130 Fransız aydınından biri; ama diğer biri de karısı, Simone Signoret; rahmetli...

Simone Signoret ölür ölmez, çok kısa bir süre sonra, çok genç bir kızla evlenmişti; hiç mi hiç içime sindirememiştim, sevgili Simone'a saygısızlık gibi, sanki o hayattayken Montand efendi "kalkamadığından oturuyormuş", Simone'cuk da kendisinden kurtulunacak bir yükmüş gibi... Üstelik Komünist Parti-

si'nden de, diyelim bir Macaristan işgalinden sonra değil de, "postmodern" zamanlara geçilirken istifa ettiydi... Bir de çok daha öncelerden, bir şey daha var aklımda –tabiî bende de garip bir Fransa tutkunluğu var, işte belki de o yüzden– hiç affedemediğim; arabası İngiliz malı bir arabaydı; aslında harika bir araba, çok güzel, zannedersem de ya Aston Martin ya da Bristol, ama bir bakıma Fransa'ya da ihanet, kendisinin olmayıp da kendisini bağrına basmış ülkeye... Tabiî bunlar çok duygusal, adamcağızın sanatıyla ilgili olmayan şeyler, mülahazalar ve de galiba ben Yves Montand'ı bir ağabey gibi seviyordum da o yüzden...

Bende Ortası Mavi Olan Bir Plaktır O

Aznavour'a denk düşebilecek biri vardı, ama icra tarzını tekniğe boğunca kendi yetenek ve birikimi içinde boğulup kaldı: Timur Selçuk.

Timur Selçuk'u ilk defa Galatasaray Lisesi'nde bir konserde dinledim; daha doğrusu tanıdım; "Sylvie" adlı şarkıyı (Aznavour'un şarkısıdır) söylemişti. Daha sonra Fransa'ya gitti. Oradayken "Ayrılanlar İçin"i yazdıydı; ilk plağı; arkasında da "On dit" vardı, Fransızca. Sonra bir "Beyaz Güvercin"i vardı; ondan sonra "İspanyol Meyhanesi"; bu ikisi aynı plakta ve bence bu plağın yüzü "Beyaz Güvercin"dir, ama "İspanyol Meyhanesi" yine de bir başka... Melodinin dar çerçevesini aşıp kompozisyona filan girebilecek, bir dinleyişte hemen sevilemeyecek, bir dinleyişte hemen anlaşılmayacak derecede kompoze, yani farklı unsurların yan yana getirilmesini içeren bir yapıt.

"Bugün, Yarın ve Daima" adlı bir şarkısı vardır. Bestesi kendisinin mi yoksa, kendisinden bir küçük kardeşinin mi, bilmiyorum, ama kasette, yani şimdi piyasada olan kasette kendisinin-

miş gibi görünüyor. Ama bende ortası mavi olan bir plaktır o; plağın üzerinden hatırladığım, beste aslında kendisinin değil; yine Selçuk sülalesinden birisinin, kardeşinin zannedersem.

"Bugün, Yarın ve Daima", aslında Aznavour'un havasında bitiyor; "İspanyol Meyhanesi"nde de "Les deux guitares" etkisi; etkisi demeyelim de esini, iyice bariz. "Bugün, Yarın ve Daima", hayata bakış açısından, kopuk değildir, küskün değildir, lânet okumaz, vazgeçmez ama şımarıklık, yüzsüzlük de etmez; üstelik bu dinginliği sahte ya da safça bir optimizmden de kaynaklanıyor değildir. Acındırma arayışı falan da, tabiî ki, hiç yok. Lirik yanı vardır. Meselâ, "Sen Nerdesin"de o lirik yan Aznavour'un lirikliğine benzer. Tabiî Aznavour'da daha bir Fransız, entelektüel eleştirelliği var, ironiyle berkitilmiş, yani salya sümük'ün çok uzağında tutulmuş bir melankoli, kendi kendisiyle dalga geçme de var.

En neşeli şarkısında bile, hem lirizm vardır hem de dalga geçme vardır Aznavour'un. Sevgilisine, işte "birlikte üşürsek, her şeyi ateşe atıp yakarız, yeter ki biz ısınalım" der, "ama yatak hariç". Orada, "yatak hariç"le bir mesafelenme koyuyor şarkının akıp giden lirizmiyle kendisi arasına; yani, gerçekçiliği hâlâ hayatta. "Her şeyi yakarım ama...", işte tam orada Fransız zekâsı, daha doğrusu entellektüalizanlığı, Aznavour gerçekçiliği, sonuçta esasa taalluk edenden son kertede kesinlikle ayrılmama kararlılığı.

Her şeyi yakıyor, "ah! ne kadar romantik, ne kadar lirizm yüklü", soğukta üşüyen iki sevgili, birbirlerini çok seviyorlar, gözleri maddeye ait hiçbir şeyi görmüyor, ama sonuçta yine maddî olanın en yoğununu yakalamak üzere, daha doğrusu yakalamak da değil üretmek üzere ve buradaki zorunlu üretim aracı olarak da 'yatak' hariç.

Aznavour'un da Şarkısını Yapar Brel

Brel de anarşizan değil. Tam tersine, o da her şeyin içinde, ama o her şeyin içinde yol almaya niyetli değil. Bir münzevi olarak geçmiş hayatının büyük bölümü. İnsanların küçücük mantosu, küçücük arabası, küçücük karısı... minyatür de olsa her şey tastamam, gerektiği gibi. Benim olsun, benim de olsun, ve mümkün olduğunca da ucuza getireyim işi, her şeyi. Brel, küçük burjuvanın severken bile yaptığı, daha doğrusu en fazla da severken yaptığı –ya da Brel'si bir bilinçle dile getireyim– en iyi, en kolay 'sevgi' adı altında gözden gizleyebileceğini sandığı o küçücük küçücük, o ince mi ince hesapların tümünü kavrar, kapsar, aşar: Aznavour'un da şarkısını yapar Brel; Aznavour da onun nesnesidir. Aznavour işin içindedir, bizim rahmetliyse dışarıdan bakar.

Edith Piaf

Her şeyden önce, Edith Piaf şerefli bir hatun; hiçbir zaman züppeleşmemiş, otantik aşklar yaşamış, sevmiş, sevişmiş. Sevgililerini, aşklarını bir yatırım olarak görmemiştir. Ondan sonra, Fransa işgal altındayken direnişçiler için kuryelik de yapmıştır ve bunu da hiçbir zaman bir sosyal meta olarak kullanmamıştır. Edith Piaf, bunların içinde, aslında Aznavour da öyle ya, en otantik olan sanatçıdır, yani yaşam biçimi bakımından, en azından bana öyle geliyor; tam kendisi gibi olan, jest peşinde koşmayan.

Ölmeden önce (bir Yunan asıllı berber çırağıydı ya da berberdi, kuaförd ü) Théo Sarapo ile evlendi. Hatta birlikte bir şarkıları da vardı, "A quoi ça sert l'amour?" diye, yani "Aşk Neye Yarar?" Düo halinde söylerlerdi. O sıralar Théo Sarapo için "bu kadınının parasından, servetinden, şöhretinden istifade etmek

için evlendi" dediler. Hâlbuki Edith Piaf öldüğünde bir sürü borcu çıktı. Borcun bir kısmını da, bu "Edith'le parası için evlendi" dedikleri Théo Sarapo ödedi. Ve ilginçtir, Edith Piaf'ın en son şarkısı değildi, ama yine de en son şarkılarından biriydi; hatta ölümünden sonra, hemen sonra listelere girdiydi: "Non, je ne regrette rien", yani "Hayır, Hiçbir Şeyden Pişman Değilim". Théo Sarapo da zaten Edith Piaf öldükten en fazla bir, bir buçuk sene sonra intihar etti. Yani bilmiyorum, ama zaten hiç kimse de bilemez, Edith için mi intihar etti ya da Edith için etmemiştir belki, ama intihar hayatın tümünü kavradığına göre, Edith Piaf mutlaka vardı bu intiharda. Piaf'ın çok güzel bir sesi var veya sesini güzel kullanmış, belki de Fransızcayla güzel.

Jean Ferrat

Ferrat'yı severim; severim yetmez, çok severim Ferrat'yı. Yaşıyor (2010'da öldü, Yahudi asıllı, babasını Naziler Auschwitz'de öldürmüşler); Türkiye'de hemen hemen hiç tanınmadığı için söylüyorum bunu. Ama tabiî nasıl tanınsın, ilk ve en meşhur şarkılarından biri "Potemkin", 1960'lardan: Soğuk Savaş yılları, Türkiye de bu şarkının yapıldığı, söylendiği, bilindiği, sevildiği "Hür Dünya"nın en sadık bekçisi ve de bekçiler, biliyorsunuz, evin ya da bahçenin hep dışında beklerler. Çalarlar mı adamın plaklarını radyolarında; Aznavour da, en az bir yirmi yıldır yasak Türkiye'de, resmen mi değil mi bilmiyorum, ama fiilen yasaklı.

Tarz olarak, Aragon'dan, Fransız şairlerinden besteler yapmış bir adam. Bir zamanlar Komünist Partisi'ne kayıtlı, daha sonra zannedersem ayrılıyor, ama taa 1960'lı yıllarda; yani komünizm öldü ölüyor denmeye başlamadan çok önce; yanılmıyorsam Çekoslovakya'nın işgali üzerine. Ama daima sosyalist

kalmış bir insan ve istifası da sosyalist kaldığı için, daha doğrusu sosyalist kalabilmek için: "Camarade", yani "Yoldaş" diye bir şarkısı var; orda "yoldaş, bak ne güzel bir isim yoldaş, ne yapmaya geldin yoldaş, buralara, Prag'a" diyor.

Paris Komün'ü üzerine de harika bir şarkısı vardır. Komün'deki gündelik hayatı, insanları, heyecanı dile getiren bir şarkıdır o. Bir de "Les enfants de Maria"sı vardır ki, orada insana "trajik"i yakalattırır Maria'nın şahsında. İki oğlundan biri kızıl'dır, biri de falanjist, İspanya İç Savaşı'nda. Maria, her ikisinin cesedini yan yana bulur; biri öldürülmüş, diğeri de öldürdüğü askerin kendi kardeşi olduğunu görünce intihar etmiştir. Tabiî bu hikâyeyi benden değil, Ferrat'nın müziğiyle sesinden dinlemek gerek.

İşçilerin hayatını, isyan ederek falan değil, onların dramını ve onları bir insan olarak yüzüyle, hareketiyle ele alıp anlatan şarkıları vardır. Burjuva düzeninin yapısal ikiyüzlülüğüyle dalgasını geçer, iğneleyerek; ama kahrolsun, lanet olsun diyerek değil; kızmaz, daha doğrusu kızamaz bile, en fazla iğrenir. Gerçekçi bir militandır; yani ucuz heyecanların ve kemikleşmiş sloganların çok ötesinde, değerlendirir ve bir yerlere oturtur. İnsanın birey olarak dramını toplumsal çerçevesiyle bağını kurarak işler; işte bu yüzden hep değerler de girer işin içine; ama birer slogan olarak değil somut insanların gerçek, yaşanmış duygulanımlarına emdirilmiş olarak.

"Une vieille dame indigne", yani "Uygunsuz/münasebetsiz Bir Yaşlı Hanım" diye bir Fransız filmi vardır. Müziğini Ferrat yapmış, daha doğrusu o filmin şarkısı Ferrat'nın: aile yapısını, bireysel dramı sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel çerçeve içinde bir yere oturtarak anlatır, işte o kadının, o yaşlı kadının duyguları, pişmanlık, kızgınlık ya da gülümsemeleri, gülümsedikleri,

özledikleri, ama aynı zamanda özlemleri de aracılığıyla. Yani söz vardır, zekâ vardır, zihin vardır, müzik vardır Ferrat'da; yoksa bize, daha doğrusu bütün dünyaya şimdilerde müzik diye dinlettikleri o hayvansı, biyolojik düzeyde belirlenmiş yanımıza hitabeden, denk düşen ritimler falan değil.

Bugünkü Amerikan usulü müziğin evrenselliği, insanın kuyruğunun olmamasının evrenselliğinin taşıdığından pek de daha fazla beşerî katma-değer taşımayan bir evrenselliktir. İnsanın kuyruğu yoktur, ama bu, insanın kendi beşerî bir başarısı değildir; antropolojik, yani zoo-anatomik düzeyde belirlenmiştir, dolayısıyla bütün insanları kapsar. Amerikan müziğinin her yere yayılması, her yeri kaplamasının altında yatan da insanı en hayvan, en "beşerî katma-değer taşımayan", en az tarihsel olan, daha doğrusu hiç tarihsel olmayan yanından yakalıyor olmasıdır.

Boris Vian

Adamın bahsedeceği bir Komün'ü var ya da bir İhtilal'i, bir Direniş'i; ama daha da önemlisi küfrettiği, küfredebildiği bir Vietnam Savaşı var. Ama farkı şurada: generallerle, askerlerle, oradaki sömürgenlerle, sadece alay etmek değil, onlara küfreden, insanları böyle bir pis savaşa katılmamak için askerden kaçmaya teşvik eden müzik yapmış, böyle yapmış ama susturulmamış, yok edilmemiş insanları var, Boris Vian'ı var, Boris Vian'dan bahseden Ferrat'sı var; işte bu çok önemli.

Boris Vian'ın müziğini dinlemek, birkaç parçası dışında nasip olmadı. Ama Ferrat, Boris Vian'dan söz eder; "Pauvre Boris"i vardır: "Yıllar geçti" der, "ölümünden bu yana"; üstelik 'Le déserteur', yani 'Asker Kaçağı' daha da yıllar önceydi; ama ancak şimdilerde pek moda, çünkü piyasa Bob Dylan'ın şarkılarıy-

la, savaş karşıtlığının da para getirebileceğini keşfetti –ama tabiî, yarın akşam da kilise ilahileri söyleme 'serbest'liklerini ellerinde tutmak kaydıyla.

Ferrat'da ciddî ciddî eleştiri vardır: Potemkin'i anlatır ya da diyelim İspanya'da, matadoru anlatır. Aznavour da matadoru, matadorun bireysel dramını anlatır; oysa Ferrat matadoru anlatırken der ki, "İspanya'nın besleyebileceğinden daha fazla çocuğu var; matadorun da, sadece ya boğa ya da açlık olarak tek tercihi". Aznavour'un matadoru da aslında hiç de tek boyutlu değildir: Boğayla ilişkisini, arenaya bir kere çıktı mıydı artık kaçınılmaz olan çaresizliğini ya da dramını anlatır; toreodorluk yapar, ama hem kendi şerefini düşünür, hem de boğanın canını; ama sonuçta toreodorluğuna devam eder; yaşadığı bir dramdır... Ferrat ise tuzu kuru turistlerin arenadaki o gösteriye, "aman, ne vahşi bir şey" demelerinden yola çıkarak "zengin çocuklarından matador çıkmaz"ı yakalar, yakalatır ve de işler. Dedim ya, Jean Ferrat'da eleştiri vardır; ama militanca, sloganca değil, Fransızca...

Gilbert Bécaud

Takılıp kalmışlığım olabilir, ama –sözler, şarkı sözleri olarak Aznavour'u, Brel'i, Ferrat'yı, tabiî bu arada Bécaud da var, pek ama pek severim– en sevdiğim şarkılardan biri, bu arada Bécaud'nun en sevdiğim şarkısı "Au revoir", yani "allahısmalladık", "hoşça kal" ya da "yine görüşürüz"... Yine tesadüfen, herhalde 1965 ya da 1966'da falan: Mehmet Teoman sahneye çıktıydı, o da Galatasaray Lisesi'nde; hatta babası lisenin de müdürüydü galiba, Timur Selçuk'la aynı konserde, hani şu Aznavour'un Sylvie'sini söylediği konserde ve de Au revoir'ı söylemişti Gilbert Bécaud'dan. Ne güzel söylemişti, ne güzel bir şarkıdır!..

"Au revoir", bir yaz aşkına, hep de virgül sanılarak konulan bir noktadır: "Seneye", ama hangi sene, nerede, ne zaman: naif bir yanı vardır Gilbert Bécaud'nun; Au revoir'dan Nathalie'sine kadar... Şimdiki Fransızları ise, hemen hemen hiç bilmiyorum, çok şükür; şimdiki Citroën'lerin bile tadı kaçtı; yoksa ben mi yaşlandım! Ama yine de biliyorum bildiğimi hakikî Citroën'ler nasıl olurdu.

Patricia Kaas'ı tesadüfen bir iki kasette dinledim; beni alıp götürmedi ya da ben bu eskilerime çok kapanmışım, çok doymuşum. Fakat şunu da hatırlıyorum: "yeah, yeah" dönemi dedikleri 1960'ların ikinci yarısı; Johnny Hallyday; Bret'dir asıl soyadı; işte her şeyden önce moda aslında; kendisi Belçika kökenli. Amerikanca takma adıyla Fransız gençliğinin "ilah"ı; hatta öyle bir şarkısı da var: "L'idole des jeunes"; sonra Sylvie Vartan'la evlendi; ilaha ilahe, ilaheye de ilah lazım. Elvis Presley rahmetlinin bir lafı vardır: "Johnny Hallyday hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sormuşlar; o da "Amerika'da her kolejden en az bir iki Hallyday çıkar" demişti.

Malraux'suz Ferré, Brel...

Meselâ, bir Malraux'suz Ferré'yi düşünemezsiniz. Brel'i de düşünemezsiniz Malraux'suz. Tabiî dönüşler, dönmeler, vazgeçişler de var, küskünlükler de var; ve de bilhassa Malraux'nun hayatında... Malraux İspanya İç Savaşı'na katılıyor; Çin'de bulunuyor, Vietnam'da da, hep isyancılarla birlikte... Hatta bacağı da sakat kalıyor, bildiğim kadarıyla.

Fransa'da komünistler, biliyorsunuz, Hitler Fransa'yla savaşırken Sovyetler ile müttefik idi ve kendi o güzel ülkeleri işgal ediliyor. Almanların Paris'e gireceği gün, Fransız komünistleri

(en azından bir kısmı), sırf Sovyetlerin müttefikidir diye işçilere bildiri dağıtıyorlar ya da bir gazete: "bunlara karşı direniş göstermeyin, zira onlar da aslında bizim proleter kardeşlerimizdir"; yani Alman askerleri, işgal güçleri...

Bu maskaralığı yaşıyor Fransa ve bütün bu insanlardaki burukluk, şu ya da bu şekilde, şu ya da bu ölçüde dalga geçme; özellikle de büyük laflarla, keskin sloganlarla; ama yine de insanlıktan vazgeçmeme; Vietnamlıdan, Cezayirliden yana olma ya da terzi çırağı kızdan, her 'yem'e hedef, her tehlikeye maruz...

Bütün bunları yaşayan o duyarlı insanların, Büyük İhtilal'e, Komün'e, Direniş'e hayat veren, bunlara can veren insanların, bu olan bitenden etkilenmemeleri olanaksız. Malraux da onlardan biri. İlginç olan, komünistlerin Direniş'e katılmaları, Almanya'nın Sovyetlerle, yani komünizmin ana/(ve o zamanlardaki)tek vatanıyla ittifakını tek taraflı olarak bozup Rusya'ya saldırmasından sonra gerçekleşiyor. Malraux'nun de Gaullecü olmasında, tabiî bunun büyük etkisi var.

Adam, önce komünist, bu uğurda bacağını bile sakat etmiş, fakat daha sonra Direniş'e katılıyor ve orada Direniş'i başlatanların en başında gelen de de Gaulle. Daha sonra, de Gaulle'ün Kültür Bakanı oluyor ve kendi eski piyeslerinden birisinin oynanmasını yasaklıyor, 1960'larda...

BAĞIMLILIKTAN DİYALEKTİĞE*

12 Mart'ta da, 12 Eylül'de de başıma hiçbir şey gelmedi, üstelik sonunda YÖK profesörü bile oldum, "ne kadar solcuyum, gerçekten solcu muyum?" diye soruyordum geçen yazımda. Karım, "Egosantrik adam, kendi hakkında yazma, o kolaycılık" dedi. Ama söyleyeceğim şeyler vardı, kendim üzerinden. Birisi/birileri bana egosantrik (ben-merkezli) der diye vaz mı geçmeliydim?

1960'ların ikinci yarısında Ahmet Tahtakılıç, şu mealde bir söz ettiydi: "1946'da demokrat (partili veya partisiz) olamayan, şimdilerde de solcu olamaz". Kendisi artık CHP'li ve Bakan, ama 1946'da DP'li, sonra Millet Partili ve o yıllardan da babamla tanışıyorlar; babam ise DP'yi Ankara'da kurarlarken gözaltına falan da alınmış. Ancak babam öyle gözü kara, cesur biri değil, aslında korkak; en fazla korktuğu da annem: En kızdığı anda yapabildiği "Aliye, çok rica ederim" demek. Değil şiddet, küfür de değil, 'ulan' lafının bile bir kere olsun ağzından çıktı-

* *Birgün Gazetesi*, 5 Nisan 2005.

ğını duymadım. Beni bile bir kere dövdü, o da çok hafifçe ve annemin zoruyla, saat 5'ten önce evden kaçıp güneşin alnında bisiklete bindim diye. Bir kere de tokatladıydı kendisinin bana bazen ettiği "Ben de seni daha zeki zannederdim" lafını ben de kendisine karşı sarfettim diye. Bir pazar öğleden sonrası, birlikte tamir etmeğe uğraştığımız sarı bir tükenmez kalemin derdine çareyi onun bulamayıp da benim bulmam vesilesiyle: Bizim evdeki egemen unsur annem, en üst değer ise zeki olmaktı. Aslında bayağı haksızlık ediyorum babama, bütün bunları kendisinin korkaklığına bağlamakla: O, bana vuramazdı, ama bahçeden kovalamak istediği kedilere de değil tekme, taş dahi atamazdı/hiç atmadı.

Bir 40 yıl oluyor, bir sınıf arkadaşımla (Ekber Onuk) Küçük Çamlıca'dan dönüyoruz, bisikletlerimizle. Yokuş aşağı ellerimizi bırakmışız taa Altunizade'den beri; ama tam Koşuyolu girişinde ben tekrar gidonu tutmaya yelteniyorum ve Ekber soruyor "Ne oldu" diye; ben de diyorum ki, "Mahalle girişindeki ilk evlerden biri Filizlerinki, kendisi için gösteri yaptığımı sanır/lar, oysa ben hiç kimse için hiçbir şey yapmam". Ekber'in cevabı ise, benim en temel aydınlanma anlarımdan birini oluşturuyor: "Birileri, senin kendileri için bir şey yaptığını sanmasınlar diye, kendiliğinden yaptığın/yapacağın bir şeyden vazgeçiyorsun; onlardan bağımsız olduğunu göstereceğim diye, bağımlılığını kendi ellerinle örüyorsun".

Yine aynı yıllar; tahminimce Ekber'in anası-babası Demokrat Partili, en azından İnönü karşıtı. Ekber bana diyor ki, "Sen Menderes'e Atatürk karşıtı diyorsun, ama onun resimlerini paralardan kaldırtıp kendi resmini koyan esas İsmet Paşa". Benimse cevabım, "Meseleye semboller üzerinden değil, icraat düzeyinden bak" oluyor. Şu anda benim meselem "Kim Atatürkçü,

kim değil" tabiî ki değil; ama bunları konuşacak bir arkadaşım olmasaydı, daha sonraki yıllarda Henri Lefebvre'in "Hakikati söylemeden (sembollere dökmeden) hakikat içinde olmak"ını bir türlü kavrayamayacağımı biliyorum.

Ekber'in bisikleti Peugeot ve vitesli; benimkiyse Çekoslovak Sport, vitessizin ötesinde zaten kalitesiz, ayrıca da elden düşme. Daha sonra jantlarını değiştiriyorum. 'Rigida' marka (anlam itibariyle de sert, eğilip bükülmez), Fransız malı; Peugeot'nunkilerle aynı: Jantlarım artık en iyisi, ama bisikletimin gövdesi buna dayanmıyor; furşum, yani ön çatal kırılıyor. Ve üniversitede benim bir hocam (Doğan Ergun) oluyor; belki de hocaların en iyisi: Bize derste –sizlere de 'Sosyoloji ve Tarih'te– 'diyalektik yöntemin bütünlük ilkesi'ni anlatıyor, ben de çok iyi anlıyorum/en iyi anlayanlardan biri oluyorum.

Evvelsi gün ODTÜ Sosyoloji mezunu birine rastlıyorum; Doğan Hoca'mı bilmiyor, ama tabiî Saint-Simon'u ve Gurvitch'i de; İngilizce literatürü izliyormuş.

BİSİKLET VE SOSYALİZM*

İlk bisikletim üç tekerlekliydi; ben de daha 4-5 yaşlarında.

Üç tekerlekli 'bi(iki)-cyclette(dairecik/tekercik)', çift-teker; bildiğimiz iki tekerlekli bisikletlere ise, sıklıkla velespit de denirdi, bundan 50-60 yıl önce. Daha sonra bu sözcük tümüyle unutuldu, iki yıl önce Devlet Bahçeli telaffuz edene kadar.

'Velespit'i de Fransızcadan almışız, bisiklet gibi; ama bayağı bir değiştirerek; zira aslı velosiped ve hızlı/süratli (véloce) yürüme/adım/ayak (pède) anlamına gelen bileşik bir kelime.

Velespit, gerçekten de hızlı yürüme aleti; zira pedalları yok: İki tekerlek arasına yerleştirilmiş selenin üzerine oturan sürücü, aleti ayaklarını yere sürterek hareket ettiriyor ve insanın ortalama yürüyüş hızı saatte ortalama 3,5-4 km iken, bu sürat velespitle saatte 14-15 km'ye kadar çıkabiliyor.

Mucidimiz bir alman, Baron von Drais. Aleti ilk olarak Mannheim'da halka tanıtıyor (1817), ertesi yıl da Paris'te pa-

---

* *Gazi Üniversitesi, İİBF Çekat İnsan ve İş Dergisi*, Sayı 21, 2013.

tentini alıyor; bu yüzden de velespit yıllar boyu 'draisienne', yani 'drais-gil/li' olarak da anılıyor.

Bisikleti bir zengin eğlencesi olmaktan çıkartacak ilk adımı atmak ise Parisli kilit imalatçısı Pierre Michaux'ya nasip oluyor, epey geç bir tarihte (1861), o da tesadüfen: Kendisine tamire getirilen bir velespiti deneyen oğlunun, alet özellikle yokuş aşağı hızını aldıktan sonra ayaklarını havada tutmanın bayağı bir zahmetli olduğunu söylemesi üzerine, ön tekerlek göbeğinin her iki yanına birer ayak dayama çıkıntısı eklemekle işe başlayıp, sonunda velespitle pedalı (péd-al/ayaksal) buluşturmayı başarıyor.

Bisiklet artık ayak sürtmeli değil, önden çekişli bir taşıttır; ama en az bir yirmi yıl boyunca ön tekerleğin büyümesi sürecine girilir: Ön teker ne kadar büyükse, pedalın her bir turunda katedilecek mesafe de o kadar artacaktır. Tekerin çapı üç metreyi bulup, bisiklet, üzerine çıkılması tırmanmayı gerektiren tehlikeli bir araç hâline gelmişken Starley adlı bir İngiliz –ki mekanı cennet olsun– pedala uygulanan gücün tekerleğe hareket olarak aktarılmasında zinciri devreye sokar. Bu arada, başlangıçta her şeyiyle ahşap olan bisiklet, önce demirden imal edilmeye başlar; daha sonraları ise, yine bir Fransız, Truffault, hurdaya çıkmış kılıç kınlarını içi boş hafif tüpler olarak kullanmaya başlar; ki bu da, aracımızın ağırlığını çok büyük ölçüde azaltır.

Bir de Michelin vardır, tekerleğe dolma lastik üreten: Onun tahtını elinden çekip alan, İskoç bir veteriner, John Dunlop olur, şişirilebilir lastiği devreye sokarak. Ancak Michelin'in cevabı da pek fazla gecikmez, birkaç yıl sonra dış lastikten bağımsız 'iç lastik' üretimini başlatır.

İşçi sınıfının ve diğer yoksul halk tabakalarının bisikleti kendilerine seyrüsefer serbestliği sağlayan bir araç olarak benimse-

meleri, esas olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşir. İkinci Dünya Savaşı'nın işgal altındaki Fransa'sında ise, bisiklet, şerefli direnişçilerin en vazgeçilmez aracı olurken, Nazi Mercedes'lerinin yetişemediği tek araç olarak önden çekişli Citroën de bir bakıma ulusal değer konumuna yükselir.

Said Halim Paşa, ne kadar da haklıdır "Tarih boşuna yaşanmış bir deney değildir", yani yaşanmışlıklar mutlaka bir iz bırakır, başka yerde ortaya çıkacak olmayan bir şeylerin oluşmasına yol açar, derken. Şöyle ki, işgal süresince yıkıma uğrayıp iyice fakirleşmiş, bu arada komünistlerin de direnişteki kahramanlıklarının bir ödülü olarak, yapılan ilk seçimde en yüksek oyu alıp en etkin siyasal güç hâline geldiği savaş sonrası Fransa'sında lüks araba üreten firmalar bir bir kapanırken ortaya mucize bir araç çıkar, Citroën'le bisiklet arasındaki mücadele arkadaşlığının ürünü olarak: Vélo Solex. İlk ve tek önden çekişli motorlu bisiklet, bisiklet formunda bir Citroën/Citroën ruhunda bir bisiklet.

Aslında Vélo Solex, Citroën'den de daha bir Fransız'dır: Sürücüsüne seçme hakkı verir; zorda kaldığınızda motoru devreye sokarsınız; ancak pedala da basmak esas olmak üzere. Solex, aynı zamanda 4x4 etkinliğine sahiptir: Önden çeken motoruna hafif gaz verip, arka tekerleğe güç veren pedalına da hafifçe bastığınızda, hemen hemen hiçbir arabanın çıkamadığı yokuşları çıkarsınız, en kötü karda kışta, zeminlerin en kayganında.

İlk Solex'imi 1974'ün 15 Eylül'ünde almıştım; iyi hatırlıyorum; zira ertesi gün, babamın ölümü. AİTİA'ya gireli daha 5-6 ay olmuş, Hasan Köni'den 400, başka bir arkadaşımdan da 200 lira borç alarak, 1.800 yerine 1.600 liraya; mahalleden (Kadıköy, Koşuyolu) arkadaşım Semih'in Hukuk'u bitirip Çelik Montaj'da avukat olarak çalışıyor olması sayesinde.

Vélo Solex, insana tercih hakkı tanınmasıyla, tamam bir özgürlük aracı; ancak bisiklet, bizatihi bir şereflilik: Pedala bastığın kadar gidebilirsin; yani emeğin kadar; kimseyi sömürmeden, kimseye sömürülmeden. Pedalı başka birine bastırtamadığın gibi, akşamdan pedal basayım da sabah daha rahat yol alırım diyerek kendi kendine de yabancılaşamazsın: Sosyalizm, bir rejim olarak kurulsun veya kurulamasın, bisiklete binen her fâni, isterse en azılı anti-komünist olsun, o süre boyunca sosyalizmi ve sadece onu yaşamış olur; sosyalizmin ilkesi, "emeğine göre/emeğin kadar" olduğuna göre.

Sosyalizm, insan için benimsenmesi mümkün ideolojilerden herhangi biri değil, insan için insanlığını ve sadece insanlığını temel alan yegâne ideolojidir; zira insan, emeğiyle, emek vererek ortaya çıkardığı işle/eserle ve yaptığı iş/ürettiği eser kadar insandır. Söz gelimi, nasıl ki sigara, ambalajının rengiyle veya firma amblemiyle değil de, yapıldığı tütünün özellikleri temelinde değerlendirilir, beşerî gerçekliği değerlendirip düzene sokmakta temel alınacak yegâne ölçüt de 'emek' olmalıdır ve sosyalizm dedikleri de bundan başka bir şey değildir.

Bisiklet kullanmak, kendiliğinden ahlâkî bir yaşantıdır: Bindiğin bisiklet, isterse 10 milyarlık titanyum kadrolusu olsun, en döküntüsünden birkaç milyonluk bir bisiklet kullanan karşısında egemenlik kuramazsın; yani titanyum bisiklet en mütevazi bisiklet karşısında bile, devasa gövdeli dört çeker 'jeep'in bir Murat 124 karşısındaki fizikî üstünlüğüne ve boyun eğdirme gücüne sahip değildir.

Bisiklet, yine yapısı gereği, kötücüllüğün hiçbir türüne, ne müsaittir ne de cevaz verir: Çevreyi ve havayı kirletmez; yolu da, park yerini de, ne işgal eder ne de yıpratıp eskitir. Kullanan açısındansa, ne trafiğe takılır, ne de park yeri derdi vardır. Ayrı-

ca, bazı araştırmalara göre hastalığa yakalanıp ölme ihtimalini de %40 oranında azaltmaktadır –ki ölüm, hepimiz için mukadder ve de bisiklet esas olarak ahlâkî açıdan bu kadar zenginlik sunarken bu tip araştırma sonuçlarına itibar edip önem atfetmek, ancak Amerikalılara, paraya da kudrete de sonradan ulaşmış görgüsüzlere yakışacak bir züldür.

İlk bisikletim üç tekerlekliydi demiştim; gerçek anlamda, yani iki tekerlekli ilk bisikletim ise, –balon da değil– fil lastikli (Michelin) bir Frejus oldu, İtalyan malı; anneannemin sünnet hediyesi; arka tekerliğinin iki yanında destek tekerlekli. Çok sürmedi, bir hafta sonra babam söktü onları ve de ben dehşet içinde kaldım: İki teker üzerinde düşmeden gidebiliyordum. Ve işte bu deneyimim üzerindendir ki, ama hemen o anda değil, en az otuz yıl sonra, şunun farkına vardım: İnsanın en bireysel ve en anlık yaşantıları bile mutlaka ve mutlaka kolektif ve tarihsel bir boyut taşır. Şöyle ki, bisiklet üzerinde, yerçekimine rağmen düşmeden yol alma becerisini edinmiş ve o an itibariyle bu beceriyi göstermekte olan, tamam, bendim ve de sadece bendim; ama bisikleti icad edip geliştirenler bir yana, o iki destek tekerciğini akıl eden, teknik resmini çizen, kalıbını hazırlayan, dökümünü yapan, montajını gerçekleştiren vb... insanların, gerek zihinsel gerekse fiziksel –üstelik sırf bisiklet özelinde ele alınsa bile en az 150 yıla yayılan– çaba ve edimleri olmasa, ben yerçekimine karşı koyup iki tekerlek üzerinde yol alır hâle gelebilir miydim?

Birkaç hafta oluyor, televizyonda bir 'adam'; İstanbul Çevre veya bilmem ne bölge müdürüymüş. Mutlu, mesut, bahtiyar; müthiş sırıtık, konuşuyor pek bir müftehirane: İstanbul'un hem Anadolu hem de Rumeli yakasında her biri bilmem şu kadar bin metrekarelik ormanlık alan tesis edeceklermiş; üçüncü köp-

rü, üçüncü hava alanı ve Kanalistanbul cinayetleri uğruna milyonlarca ağacın, coğrafyamızın, sonuçta hepimizin ve çocuklarımızın kanına girecekler ya, işte bütün bunları telafi edecek projeler olarak. Çocuklar için oyun, yetişkinler için eğlence üniteleriyle yürüme ve koşu yollarının yanı sıra bisiklet pistleri de olacak, isteyen gidip orada bisikletine binecekmiş.

Tabiî hem iğrendim, hem de bilebileceğim bütün bedduaları ettim: Yerlerine AVM'ler kurup rezidanslar dikmek için okulu, hastanesi, parkı, meydanı, mahallesi, sokağı, çarşısı, meyhanesi, lokantasıyla şehri şehir dışına taşımayı marifet bilen sapık kafa, o denli yabancılaşmış ki, bisikleti de kendisine binilip bir yerlere gidilen bir araç değil de kendisine binmek için özel olarak bir yerlere gidilecek bir fetiş obje olarak görüyor, o hâle getirmeye çalışıyor

'Adam'ı dinlerken şu hisse kapıldım: Amerika'da İşletme okuyup, okulu bitirir bitirmez de soluğu Körfez emirliklerinde alan genç ve parlak pazarlamacılar var ya; hani şu, zengin Arap şeyhlerini, en güvenli, sağlıklı ve huzurlu cinselliğin şişme kadınlarla yaşanacağına ikna etmek üzere, en gülücüklü yüzleriyle bin bir dil döken, İngilizce sandıkları tarzancalarıyla; işte, sanki onlardan biri karşıma geçmiş konuşuyordu.

BENİM SOSYALİZMİM*

Kapitalizmi Kadıköy İskelesinin hemen karşısında tanıdım. 1967'ydi, İzmit-Adapazarı otobüsleri oradan kalkardı; bilet fiyatları üç buçuk-dört lira iken, bir günde aniden üç dört misli arttı, on iki-on üç lira oldu. Ben de merak edip sordum, niye böyle oldu diye. Otobüsçüler, adeta alay ettiler benimle: "A oğlum, haberin yok mu; Adapazarı'nda deprem oldu; şehir yerle yeksan; orada yakını akrabası varsa, adamdan, değil on-on beş lira, bütün malını mülkünü istesen, vermeye baştan razı..." Yani, ortada şaşılacak bir şey yoktu: 'bilimsel' anlatımıyla, arz-talep dengesi talep lehine bozulmuş, bu durumda da, ekonominin nesnel kuralları (kapitalist ekonomi-politiğin orman yasası) gereği fiyatlar yükselmişti; işte o kadar.

Komünizmle ise, taa baştan tanış imişim de, bilmezmişim. Rahmetli babacığım, en az 70-75 yaşında, iskemlenin üzerine çıkar, bahçemizdeki çardaktan üzüm toplar, sonra onları bir bir soyar, ikiye böler, çekirdeklerini de çıkartır, bana öyle yedirirdi.

Özyönetim ve Sosyalizm (Ütopya Yay., Ankara, 2003) adlı kitabımızın Takdim bölümünden.

Yani 16 sene sonra olmuş biricik oğlu için hiçbir zahmetten/masraftan kaçınmazdı; ama yine de, ne zaman bardağıma su koysam "Aman evladım, içebileceğin –ihtiyacın– kadar doldur" demeyi de hiç ihmal etmezdi. Üstelik kapıdan damacanayla aldığımız içme –Çamlıca veya Kayışdağ– suyu, neredeyse musluk suyu kadar ucuz olduğu halde; ve ben, babam niye böyle yapar, işte buna bir türlü akıl erdiremezdim/erdiremedim; hem de uzun süre; en az bir yirmi-yirmi beş yıl; otuz beş-kırk yaşıma kadar. Cimri desem değildi, hele bana karşı hiç mi hiç; su kıt desem, o da değil, zira İstanbul, hele Kadıköy, o zamanlar su cenneti.

Şimdi artık biliyorum: Babamın gözünde, yapılan edilen, kullanılan tüketilen, yenilip içilip harcanan her şeyin tek bir meşruluk temeli, dolayısıyla da geçerli olan tek bir ölçütü vardı: 'ihtiyaca göre'lik/'ihtiyacı kadar'lık. Zaten bana harçlık da hiç vermediler: para ortadaydı; ve bana, annem de babam da "Aman evladım, derlerdi; ihtiyacın kadar al; gereksiz yerlere harcama".

Babam esnaf –manifaturacı–, anacığım da zenaatkar –terzi– idi; tek başlarına çalışırlardı; adam çalıştırmazlardı. Fakir değildik, ama zengin de hiç değil. Ancak fakir, zengin ya da orta halli; esas olan, kapitalist –yani artı-değer elde etmek üzere yatırım yapmak zorunda/peşinde– değillerdi. Tabiî bu en önemli noktaydı, ama belki çok fakir ve/veya çok çocuklu olsalardı, bu sefer de, 'ihtiyaca göre'liği eve egemen kılmanın maddî koşullarına sahip olamayacaklardı. Ancak bu da demek değildir ki, tek çocuklu ve ne kapitalist, ne de çok fakir her aile 'ihtiyaca göre'ci olur.

Üniversite'de hazırladığım ilk ödev Eflatun'un Devlet'i oldu. Veli Kasımoğlu, "Sen işi ahlâkî açıdan ele almışsın" dediydi; ga-

liba, hafiften de küçümseyerek, bu iyi beslenmiş küçük-burjuva çocuğunu: Ne güzel yakalamış beni ve ben de kendi kendimi ne güzel kurmuşmuşum taa o günlerden. İlk kitap sunumumu ise Oya Sencer'e yaptıydım: Daniel Guérin'in Anarchisme'i.

O günlerde/yıllarda sosyalist geçinenlerin/bilinenlerin hepsi her şeyden önce ve mutlaka Marksist. Bu arada birçoğu için Atatürk bile sosyalist, en azından sol'da; devrim yolunda 'ordu-gençlik el ele' ve Devrim 'ordumuzun devrimci geleneği'ne, devlet'in söndürülmesi de devletin kendisine emanet; tabiî, proletaryanın devleti olarak toplumsal'ın tümünü hele bir kere yutsun, işte ancak ondan sonra.

Benim için önemli olan ise, insanın insana kulluğunun/tahakkümünün ortadan kaldırılmasıydı ve de devlet, tahakküm kurma ve sürdürmenin en gelişkin ve kapsamlı aracı. Öyleyse devlet, sosyal'in içinde eritilmeli/içine emdirilmeliydi ki, bu da ancak, yönetim fonksiyonunun, üretim –sadece meta üretimi değil, insan hayatının/toplumsal gerçekliğin topyekûn yeniden üretimi olarak üretim– fonksiyonu karşısında özerk bir fonksiyon olmaktan çıkartılması ölçüsünde gerçekleşebilecek bir şeydi: doktoramı (Kavramsal bir Yapı olarak Özyönetim; namı diğer *Siyaset-ötesi Toplum*; Verso Yay., 1987) 'özyönetim' üzerine yapıyorum ve işte bu süreç içinde, tam da kendimi iyice anarşizme savrulmuş hissederken, bir de bakıyorum ki, sosyalizmi tam göbeğinden/kalbinden yakalamışım. Tabiî bu durumda, anarşizm artık sosyalizmin rakibi veya alternatifi olmaktan çıkıp, komünizm ile birlikte, sosyalizmin doktriner iki yorumundan biri konumuna oturmuş oluyor: anarşizm de, komünizmle birlikte, aynı bir elmanın iki yarısı; yani her ikisi de birer yarım/eksik sosyalizm. Sosyalizm ise, ancak bu ikisinin birbiriyle buluşup bütünleştiği yerde/ölçüde gerçeklik kazana-

cak. Ancak bunun için, her ikisinin de kendi doktriner yapısından kaynaklanıp bunların birbirleriyle buluşup tam tamına öpüşmelerini engelleyen dikenimsi çapaklardan arındırılması gerekir. Öyleyse, sosyalizmi komünizmin de anarşizmin de doktriner katılığını törpüleme gücüne sahip, yani onlardan daha katı, hiçbir münferit koşul karşısında eğilip-bükülmez, tarih içinde değişmez, kısacası farklı insan figürleri karşısında aşkınlığa sahip bir ilke/norm/ölçütle donatmak gerekir ki, böylesine mükemmelen mutlak bir ilke/norm/ölçütün (Kantgil terimiyle kesin buyruk-emperatif kategorikin) de, siyasal veya ekonomik değil, fakat ancak ve ancak ahlâkiyet alanında yer alabilecek olduğu açıktır: Kimsenin kimseyi sömürmediği gibi, kimsenin de kimseye egemen olmaması/kimsenin kimseye tahakküm etmemesi.

'-68 KUŞAĞI' DEDİKLERİ

"İnsan buhar kazanı değil ki, altındaki ateşi ne kadar çok körüklersen o kadar çabuk patlasın: tam tersine, eriyip yumuşar; sonunda da, neyin üstüne oturtulduysa onun biçimini alır".

Bunları söylemiştim 1968 yazında, Mehmet'e: Mahalleden arkadaşım, İstanbul İktisat'ta; Deniz Gezmiş'lerle birlikte. "Ne kadar çok öğrenciyi polisle çatışmaya sokabilirsen, hareket o kadar kitleselleşir/kitle o kadar radikalleşir; bu da devrim sürecinin o kadar hızlanması/devrimin o kadar yaklaşması demektir: ya doğrudan devrim gelir; ya da gelen faşizm olur, çelişkiler keskinleşir ve devrim yine bir o kadar çabuk gelir" şeklinde işliyordu kafası. Oysa aynı yıl, Franco faşizmi 30. yaşını kutlamaya hazırlanıyordu İspanya'da.

1969 Kışı; FKF, daha Dev-Genç olmadan ilân ediyordu temel dayanağını: 'ordumuzun devrimci geleneği' ve de 'ordu-gençlik el ele'ydi elbette. Oysa devrimin ordusu kurulabilirdi; ama bir kere kuruldu muydu da, ne hiçbir ordu devrimci olabilir ne de hiçbir devrim geleneğe sığabilir; hele, ne ki gelenekselleş-

miş, o kesinlikle devrimcilik değil, mutlaka başka bir şeydi. Ayrıca bürokrasi (silahlısı/silahsızı; 'teokratik'i/'laik'i), 'kratos'unu sadece 'büro'sunda bulabildiğine göre, kendisinin temel yönelimi de, ister istemez toplumun tümünü, bir defada bütün zamanlar için kataloglayıp kendi dosya dolaplarına kilitlemek; hatta elinden gelse, bir de üstüne beton dökmek olan bir toplumsal grup, gençlik ise, toplumsal açıdan homojen olmadığı gibi, hiçbir siyasal dinamiği de bulunmayan biyo-psikolojik bir kategoriydi.

1971'in 5-6 Mart gecesi sadece altı kişiydik, 'Faşizme Hayır' afişlemesinde, koskoca Ankara'da. Ankara: Bürokrat-öğrenci kenti ve o günlerde bunların hemen hepsi 'devrimci' ve hemen hepsinin gözünde 'ha geldi, ha gelecek' olan da, faşizm değil, 'devrim'di.

Ve geldi bekledikleri/geldiğini sandılar beklediklerinin, 12 Mart'ta. 27 'devrimci kuruluş' bir bildiriyle kutladı muhtırayı: Bu, anti-feodal ve anti-emperyalist bir adımdı millî demokratik devrim yolunda. Ertesi gün Cemil Meriç, "solcular hemen kaçıp saklanmaya baksın" derken "kısık kısık"* gülerek bizlere, İlhan Selçuk, çoktan ilân etmişti bu bildirinin altına kendi imzasını da koyacağını. Oktay Akbal ise daha bir şairane, "Atatürk, diyordu, şöyle bir doğrulup Anıt-Kabir'deki mezarından, yürüyüverdi Çankaya'ya". Birkaç ay sonra, bulunca kendilerini işkencehanelerde, anladılar ki, darbe kötü bir şeydi; ama tabiî kendilerininki değilse.

Mehmetlerin kazan sandığı şey infilak etmemişti; ama insanlar da, henüz eriyip sıvılaş(tırıla)mamışlardı daha; yani yağmacı/parazit blok, egemen ama henüz hegemonyasız, dolayısıyla da vurup kırıp yıldırma gücüne muhtaç idi. Birinci MC kuruldu,

* Tabir, Ahmet Kabaklı'dan ödünç alınmıştır.

teröristlere (terör/yıldırı) rüşvet –üç milletvekilli MHP'ye, biri başbakan yardımcılığı olmak üzere iki bakanlık– vermek suretiyle. MC'lerin ikincisi ise, TÜSİAD önderliğinde kotarılmış bir heyet-i vekileydi ve her ikisinin başında da Demirel. Pek kahraman Şili silahlı kuvvetlerinin Genelkurmay Başkanı büyük asker Pinochet'nin seçimle gelmiş Cumhurbaşkanı Allende'yi katletmesi üzerine neredeyse göbek atarak –"sol, seçimle de iktidar olabilir" diyenlere, aba altından sopa da göstermek üzere– "Eyi getti, eyi getti" şeklindeki veciz nidayı çıkartan demokrasi kahramanı.

Daha sonrası ise 12 Eylül: Peki, darbe niye/neye karşı yapılmıştı? O günlerde de yine "irtica, almış başını gidiyor"du. Bardağı taşıransa, Konya'da MSP'li belediye başkanı Mehmet Keçeciler'in mitinginde, toplam on-on beş 'gerici'nin İstiklal Marşı'nda ayağa kalkmaması oldu. Peki, ya sonra ne oldu? MSP'li Belediye Başkanı, darbeyle önce yerinden; ama bunun ardından, darbenin başbakan yardımcısı Özal'ın partisi ANAP'tan, önce milletvekili, sonra da bakan –ve de, üç bin 'kayıp'ımız, on bin civarında 'faili meçhul'ümüz, katiller/işkenceciler 'gurur'umuz, çocuklarımız tiner içerek ısınır ve de insanımız eriyip aktı, sıvı– oldu.

CEMİL MERİÇ'İ TANIMA*

Cemil Meriç, diyalektiği bir metot olarak uygulayan 'serazad' bir düşünür; sonunda titreyip kendine/yuvaya dönmüş, hidayete ermiş, hak yolunu bulmuş eski bir Marksist; Batı'yı tanıdığı ölçüde, ışığın ancak Doğu'dan gelebileceğinin farkına varmış eski bir batıcı; Doğu ile Batı ve/veya 'muhteşem bir mazi' ile 'muhteşem bir istikbal'i birbirlerine bağlamanın yılmaz misyoneri, Avrasya idealinin öncüsü veya Cemil Meriççiliğin babası; müzik zevk ve anlayışından dil ve din konusundaki görüş ve tavırlarına kadar Türk-İslam sentezinin ete kemiğe bürünmüş prototipi, son ve mükemmel Osmanlı veya bu temelde komple ve sistematik bir düşünür; derin inanç sahibi modern bir mistik; komple ve sistematik bir düşünür; post-modernizmin ilk yerli ve öncü temsilcisi; otodidakt ve malûmatfuruş bir lise/Fransızca hocası...

Kendisi hakkında bu kadar çok çeşitli ve birbirine zıt/birbirinden uzak tanımlamalar getirilen başka birisi herhalde çok

* Bu çalışma Prof. Dr. Kadir Cangızbay'ın farklı zamanlarda kaleme aldığı çalışmalardan Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Doktora Programı öğrencisi Ela Doğanay tarafından Çağatay Özdemir'in Cemil Meriç üzerine hazırladığı kitapta yayınlanmak üzere derlenmiştir.

az bulunur. Ancak, her şeyden önce şunu söyleyelim ki, Cemil Meriç belirli bir anda bir şey söylüyorsa, o an itibariyle, o, doğruluğundan emin olduğu şeydir; yani "başka türlüsü de olur, doğru çeşit çeşittir, herkese göre değişir" demez; kısacası, post-modernizmden izler taşıyor olmak, Cemil Meriç'e yakıştırılabilecek en son şeydir. Tam tersine Cemil Meriç, 'tam ve mutlak olan'ın peşindedir ve bu öylesine tutarlı, istikrarlı ve kararlı bir peşindeliktir ki, paradoksal bir biçimde, kendisine tutarsız dedirtecek her şeyin kaynağında da işte bu 'tam ve mutlak olan'ı arayış yatar. Cemil Meriç, hiçbir yazısını, öyle bir iki defada yazmak ne kelime, elinden çıkıp da yayıncıya gidene kadar en az beş on defa elden geçirdikten sonra bitirebilen; ama bir defa yayınlandıktan sonra da o hâliyle bırakmayıp, mutlaka yeniden yeniden ele alan, değiştiren düzelten birisidir. Ve sadece yazı konusunda değil, her konu ve alandaki her değiştirme/düzeltmenin bir önceki versiyonun şu ya da bu ölçüde olumsuzlanması da demek olduğunu dikkate alırsak Cemil Meriç'in yapıtı bir bütün olarak ele alındığında ortaya çıkabilecek olan bütün tutarsızlıklar, aslında kendisinin tam ve mutlak olana ulaşmak açısından sürekli bir çaba içinde olduğunun ve bu açıdan da kendi kendisiyle ne denli tutarlı kaldığının birer göstergesidirler.

Herkesin gözünde farklı bir Cemil Meriç; ancak, kendisine en son yakıştırılabilecek şey, post-modernlik. Çünkü o, hep mutlak ve mükemmelin peşinde oldu. En basit bir yazısını bile bir kerede yazmasına/noktalamasına, "aman, işte bu sefer de bu kadar olsun" demesine izin vermeyen bir titizlik: "Öyle de olur, böyle de" diye bir şey olmaz Cemil Hoca'nın gözünde.

Tanrı var mıdır, yok mudur; bu, insanın kendi aklıyla çözebileceği bir sorun değildir; zira Tanrı, tanımı gereği 'yoktan var eden'dir, oysa insan 'yok'u tasavvur edemez; daha doğrusu

'yok', insanın tasavvur edemediğine verdiği addır; dolayısıyla da 'var'lığın nerede, nasıl, neyle başladığına ilişkin hiçbir aklî bilgi üretemez; öyleyse burada iş inanca kalmıştır ve de inanç, öznesi olunmayan bilgi, insan ise, özne olamadığı yerde/ölçüde/sürece, ait olduğu türün kalıplarına 'göre' devinen/davranan herhangi bir canlı nesne; tabiî bu durumda, 'inanmak' da, insanın kendi psikolojik konforu uğruna özne'likten şu ya da bu ölçüde feragat/istifa etmesi, kendi manevî-ahlaki bütünlüğünü kendi elleriyle parçalaması...

Cemil Meriç için 'tam ve mutlak'ı arayış, varoluşsal bir sorundur; zira kendisini herhangi bir şeye göre tanımlamayı/kurmayı kendisine yediremez. Ancak kendi 'tam ve mutlak'ını kurmanın insanın kudreti dahilinde olmadığını da bilir. Bu durumda yapabileceği tek şey, kendi 'ben'indeki bütün 'göre'likleri teker teker ayıklamaktır; yani 'bitti' sandığınız anda yeniden başlamak zorunda kaldığınız negatif bir işlem. Böyle bir insanın en çok isteyeceği şey, –'tam ve mutlak'lığı kesin tek varlık olarak– Tanrı'ya inanmaktır. Cemil Meriç de, inanmak için –kendi tabiriyle– 'iki kolunu vermeye hazır'dır: Cemil Hoca, bütün 'facetta'larının ötesinde, Fransız Aydınlanması'nın en has evlâtlarından biridir; yani 'inanma'nın konforunun tümüyle farkında, ancak 'inanma'nın bir bilgi öznesi olmaktan istifa etmek demek olduğunun bilincinde ve de söz konusu konfor uğruna öznelikten vazgeçemeyecek kadar haysiyetli. Şöyle de söyleyebiliriz: Cemil Meriç için 'inanmak', çıktığı yolu peşinen anlamsız kılmak olacaktır.

Aydınlanma 'filozof'u, Tanrı'yı etik bir problem çerçevesinde ele alır; ontolojik/epistemolojik değil: Tanrı vardır veya yoktur, hiç fark etmez; insan bu dünyadaki yolunu kendisi çizecek, ölçütlerini kendisi koyacaktır. Cemil Meriç'in "Batı'nın farkı, Tanrıyı parantez içine almasıdır" derken kastettiği de budur.

Tanrı, 'yoktan var eden'dir; oysa insan 'yok'u tasavvur edemez ki, 'var'lığın nerede, nasıl, neyle başladığına ilişkin bir bilgi üretebilsin. Bu durumda iş inanca kalmıştır; inanç ise –yukarıda dedik ya– öznesi olunmayan bilgidir ve de insan, özne olamadığı ölçüde, mensubu olduğu türün kalıplarına 'göre' devinen/davranan herhangi bir canlı nesne.

Bu noktada hemen şunu da söyleyelim: Cemil Meriç'ten bir sağcı-dinci çıkartma çabaları cahilliğin, eblehliğin, sığlığın ve madrabazlığın hep bir arada zirve yaptığı muhteşem bir maskaralıktır. Bunların kendi düşünürleri yoktur ve de zaten olamaz; zira dincilik dogmatikliği gerektirir, dogmatiklik ise düşünceyi hadım, düşünürü de –ilk fırsatta– katletmeyi. 'Kendi düşünürleri'ni kendi dışlarından devşirmek zorundadırlar. Cemil Meriç'i bu yolda kullanabilecekleri bir malzeme gibi görmeleri ise, paradoksal ve dramatik olarak Hoca'nın her türlü dogmaya moda olup yaygınlık kazandığı ölçüde artan bir şiddetle karşı çıkmış olmasının bir sonucudur. Şu anekdotu anlatırsak burada ne demek istediğimiz bayağı bir açıklık kazanacaktır:

13 Mart 1971 Cumartesi, Hoca'nın Göztepe'deki evindeyiz. Ordu bir gün önce muhtıra vermiş, son dört-beş yılını 'ordumuzun devrimci geleneği'nin garantisi altında 'ordu-gençlik el ele' yapılacak bir darbeyle 'millî demokratik devrimi' gerçekleştirip sosyalizmin önünü açma hayalleri ve çabaları içinde geçirmiş 18 'devrimci kuruluş' da, daha o günün akşamına varmadan ortak bir bildiri yayınlayıp bu müdahaleyi anti-feodal ve anti-emperyalist millici bir adım olarak kutlamış, Cumhuriyet'in ertesi günkü nüshasındaki yazılarında İlhan Selçuk, bu bildirinin altını kendisinin de imzalayacağını söylerken Oktay Akbal, "Dün Atatürk Anıt-kabir'deki mezarından doğruldu Meclis'e/Çankaya'ya doğru yürüdü" diyerek müdahaleyi kutluyordu. İşte

böyle bir ortamda Cemil Hoca'nın ilk söylediği söz "Bu bizim solcular pek bir sevindiler bu muhtıraya; ama bayram etmeyi bir an önce bırakıp, kendilerine kaçıp saklanacakları bir yer aramaya başlasınlar" olduydu, kısık kısık gülerek.

'Göre'liği kabul etmeyen Cemil Meriç, 'gibi'liği hiç mi hiç kabul etmez. Birileri 'gibi'leşen, kendi kendisini yine kendi elleriyle, kendisi 'gibi'leştiği her kim ise onun az-gelişmiş/eksik/tamamlanmamış bir örneği/onun karşısında ast-insan konumuna indirgemiş olmaktadır; bunu birilerinin hoşuna gitmek/gözüne girmek, belirli bir çıkar sağlamak için yapmak ise haysiyetsizliğin artık en uç noktasıdır; ayrıca murat edilen sonuca da ulaştırmaz. 'Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Avrupalılaşma, Modernleşme vb...': Bunların hepsi, birer ast-insanlaşma sürecidir; hangi temelde/türden olursa olsun (din, ırk, kültür vb...), bunlara karşı her tepki de –isterse yobazlık kertesine ulaşsın– en meşrusundan bir nefis müdafaası.

Nefis, insanın sadece vücudunu değil, kültürünü de içerir: Fransız'ın nefsi salyangoz yemeyi çekerken, aynı hayvancık benim ancak midemi bulandırır. Hoca, bu noktada, şunu da yakalar: Kültürler arasında herhangi bir hiyerarşi kurulamaz; salyangoz yemeyi sevmek de, salyangozdan iğrenmek de, birbirinden, ne daha üstün/iyi/doğru ne de daha erdemlidir. Sözlükte salyangoz ile 'escargot' kelimeleri birbirlerini birebir karşılasa da, bunların bir Türk ile bir Fransız'ın kafasında çağrıştırdıkları kesinlikle aynı olmayacaktır; dolayısıyla mükemmel tercüme diye bir şey olamayacağı gibi, dil kadar iyi işleyen başka bir ideolojik mekanizma da yoktur. Salyangoz, yani sümüklü böcek (hem sümüklü hem böcek) dedikten sonra, çocuğunuza, ayrıca "Aman evladım, sakın ha salyangoz yeme" demenize gerek kalmaz.

Bir yabancı dili çok iyi bilmesinin Cemil Meriç'in düşünce zenginliğinde büyük rol oynadığı açıktır ve kendisi de bunun farkındadır; "Yabancı dil, insanın kendi zihnine tuttuğu aynadır" der. Bir yabancı dili, o dilin en büyük ustalarının eserlerini Türkçeye çevirebilecek kadar iyi bilmesi sayesinde, aslında mükemmel tercümenin hiçbir zaman mümkün olmadığının bilincine varmıştır. Bu arada hemen şunu da kaydetmek gerekir: Mükemmel/tam tercümenin olanaksızlığının bilincine varması da, Cemil Meriç'in çok iyi Fransızca bilmesinin doğrudan/mekanik bir sonucu değil, diyalektik bir sürecin ürünüdür. Cemil Meriç, tam/mükemmel tercümenin olanaksızlığının farkına varmıştır; zira tercümenin, tercüme edilecek sözü söyleyenin/metni yazanın o anda ve orada kendi insanlarına neyi anlatmayı murat ediyor idiyse, aynı şeyi şimdi ve burada bizim insanlarımıza da anlatacak şekilde yeniden söylemek/kaleme almak demek olduğunun bilincinde ve bunu gerçekleştirmenin peşindedir. Yani kendisi, tercümenin ne olduğu/olması gerektiği konusunda böyle bir bilince sahip ve bu bilinç doğrultusunda biçimlenmiş bir cehdin öznesi olmasaydı, mükemmel tercümenin de olanaksız olduğunun farkına varmış olamazdı.

Cemil Meriç'in 'gibi'leşmemede izlediği yol ise şudur: Ne ki onun 'gibi' olmak için özel bir çaba sarfetmesine gerek yoktur/onun 'gibi' olmamak için, özel bir çaba sarfetmesi gerekir, işte onların tümüyle barışık olmak/barışmaktır. Beyaz derili, erkek, Türk, Müslüman vb... 'gibi' olmamak için ne denli özel bir çaba göstermesi gerekiyorsa işte o ölçüde de beyaz derili, erkek, Türk, Müslüman vb.dir. Bu yönde ilerleyip bütün 'gibi'liklerden arındığı, yalnız 'kendisi'nden ibaret kaldığı ölçüde, ister istemez kendi inzivasını da örmüş/kurmuş olur: Cemil Meriç'in yalnızlığı, 'kendim' dediği şeyin mimarisinden kaynaklanan zorunlu

ve yapısal bir yalnızlıktır. Bu yalnızlık, aynı zamanda herkese/her yere eşit uzaklıkta/yakınlıkta bulunuyor, nereden bakılırsa bakılsın eşit derecede görülebilir olması da demektir: Cemil Meriç, düşünce dünyamızın 'münzevi yıldız'ıdır.

Cemil Meriç, kendi ahlaki bütünlüğünü, kendi dışından konulmuş hiçbir ölçüte vurulabilir olmamak temelinde kurmaya çalışır. Zırh kalınlığını da, non-cemil'lik katsayısını da sıfıra indirgeme peşindedir. Bu durumda, neyi mesele yapıyorsa, bu kendisi için aynı zamanda bir haysiyet meselesidir de. Belki Cemil Meriç'in biricikliğinin temelinde yatan da budur; ama bir düşünür olarak en büyük handikabının kaynağı da: Her şeyi ahlakî terimler çerçevesinde ele alır. Ahlaklılık veya ahlâksızlık ise gerçek bireysel özneler için mümkün olan bir durumdur; işte bundan dolayı bütün değerlendirme ve tahlillerinde, hem bireysel öznelere ve onların ahlaki özellik ve psikolojik saiklerine aşırı bir ağırlık tanır hem de toplumsal yapı ve kurumları adeta nefis sahibi gerçek bireylermiş gibi ele alır.

Kendi kendini hiçbir şeye 'göre' tanımlamamak ve hiçbir şeyin/kimsenin de 'gibi'si olmamak: Bunlar doğrudan doğruya ahlaki alana ilişkin ilkelerdir; ahlaki alan ise akıl ve irade sahibi gerçek kişilerin varlığını öngörür. Ayrıca insan, kaçınılmaz olarak, hem 'göre'lidir hem de 'gibi'dir/'gibi'leşir. Zaten insan 'göre'li olmasa, yani mutlak bir hürlüğe sahip olsa, 'beşerî/toplumsal'ın bilimini yapmak da mümkün olmazdı. Toplumlar, bireylerin ahlaki tavırları, akıllılıkları-akılsızlıkları, iradelerinin güçlü veya güçsüz olmasıyla açıklanamayacağı gibi, birer toplumsal olgu olarak medeniyetlere, kiliselere, dinlere, devletlere, rejimlere vb... de ahlaki özellikler atfedilemez. Cemil Meriç, sosyolojiyi bir ideoloji olarak damgalarken, tabiî ki hatalı, ancak kendi kendisiyle tutarlıdır.

Cemil Meriç Tanzimat'tan bu yana bütün tarihimizi aydınların aldanmışlığı/aldatılmışlığı, olmadı hainliği, ajanlığı veya madrabazlığıyla açıklar. Aldatan/satın alan, dolayısıyla baş ahlaksız/sahtekâr Batı'dır; Doğu ise özünde yüce, bilgeliğin kaynağı (ex Oriente lux/ışık Doğu'dan gelir), ancak günümüzde mazlum. Oysa varlık, salt bilgiyle ne inşa, ne de izah edilebilir olduğuna göre, tarih de yanlışlarla, aldatılmışlıklarla açıklanamaz. Yanlış, ama kimin açısından? Elinde bol miktarda döviz bulunan biri için devalüasyon hiç de yanlış bir karar/uygulama değildir. Ama Cemil Meriç, toplumsal karşıtlıklar ve çatışmaların ancak ve ancak sınıflar arasında bulunabileceği, Osmanlı'da ise sınıfların bulunmadığı, dolayısıyla eğer bir şeyler kötüye gitti/gidiyor ise bunun herkes için ortak bir yanlıştan, yanlışın da bilgisizlikten/aldanmışlıktan kaynaklanabileceği düşüncesinde sonuna kadar ısrarlıdır. Ayrıca, ne Doğu ne de Batı kendi içlerinde bütün zamanlar için geçerli mutlak bir homojenlik göstermediği gibi, medeniyetleri, dinleri, kiliseleri, devletleri ve rejimleri de sanki gerçek kişilermiş gibi ele alıp ahlaki terimler üzerinden değerlendirmesi de, Cemil Hoca'nın Batı 'gibi'leştirilme karşısındaki haklı tepkisinin, kendisinin düşünce berraklığına zarar verir bir şiddete ulaştığını göstermenin dışında pek bir anlam taşımaz.

Siyasal rejimler konusunda "rejim fark etmez, önemli olan insanın dürüst olmasıdır" derken de, bir yandan ahlâkçı tavrı yine ortaya çıkar, diğer yandan da toplumsalın bilimsel bir nesne olarak ele alınamazlığına olan inancı; kısacası, sosyolojiyi bir bilim olarak inkârı. Burada, Cemil Meriç'in, münferit epistemik cemaatler halinde tezahür eden birer toplumsal kurum durumundaki reel bilimler ile bir bilgi türü olarak bilimsel bilgi arasındaki farkı göz ardı ediyor olması büyük rol oynar. Cemil

Hoca'nın gözden kaçırdığı, dürüstlüğün de bir toplumsal yapıdan diğerine farklı tür ve derecelerden yaptırımlara tâbi olduğu, dolayısıyla belirli bir toplum ve/veya dönemdeki global dürüstlük katsayısını belirleyenin dürüstlerin kendileri olmadığıdır. Hatta kendisinin de dürüstlüğe bu kadar önem verip, "en iyi rejim, dürüstçe kendi adını/ne olduğunu söyleyen rejimdir" demesi ile içinde bulunduğu rejim arasında diyalektik bir ilişki bulunduğunu ve bu ilişkiyi ortaya koymanın hiç de ideolojik olmayan bir beşerî bilim pratiği olduğunu görmezden gelir.

Kendisini bu noktaya getiren ise, kendi tabiriyle 'kelimelerin pasaportu'na bakmaya dayanan metodolojisidir: Sadece kelimeler değil, doktrinler, düşünce sistemleri ve rejimler de nereden gelip, kimler tarafından ne biçimlerde kullanılmışlardır, onu inceler; tarihçelerini çıkartır, nerede, hangi koşullarda/saiklerle ortaya çıkıp nasıl uygulanmışlardır, sadece onlara bakar; buna karşılık, zaman-mekan ötesi kavramlar olarak, yani salt kendi iç yapıları ve inşa edilme biçimleri temelinde yeniden tanımlamaya hiç mi hiç girişmez. Sosyoloji ve benzeri sosyal bilimlerin tümünü son kertede birer ideoloji olarak damgalamaya, beşerî bilim diye bir şey olamayacağını söylemeye kendisini götüren de işte bu tavrıdır.

Cemil Meriç tahlillerinin pek çoğunu, Osmanlı'da toplumsal sınıfların bulunmadığı tezi üzerine oturtur. Cemil Meriç, ruhuyla Aydınlanmacı, duygularıyla Osmanlıcıdır; ama bu Osmanlıcılığının aklını da zapt etmesindeki aracı-unsur, paradoksal olarak Marksçılığıdır. Toplumsal sınıf kavramını en klasik-ortodoks bir Marksist gibi anlar ve kullanır; yani salt üretim ilişkileri bağlamında. Aynı bir topyekûn toplum çerçevesinde, ancak üretim ilişkileri temelinde değil de etnik, dinsel, mezhepsel, yöresel veya işlevsel bazda ve daha ziyade siyasal nitelikte bir sınıflaş-

manın da pekâlâ mümkün olacağını, hiç aklına getirmez ve kendi düşünce dünyasının en köreltici dogmasını kendi eliyle inşa eder: Osmanlı'da kesinlikle sınıflar, dolayısıyla sınıflar arası çelişki, karşıtlık ve çatışmalar da yoktur. Osmanlı'da toplumsal sınıfların var olup olmadığı tartışması bir yana, toplumsal mücadeleler sanki sadece sınıflar arasında olabilirmiş/sınıftan farklı temellerde toplumsal bölünme, karşıtlık ve mücadeleler olamazmış gibi Osmanlı'yı kendi içinde ahenkli bir bütünmüş gibi ele alır. İslam'da, ama özellikle de Osmanlı'da tefekkürün gelişmemesini de söz konusu ahenkle açıklar: İnsanlar zor durumda, uçurumla karşı karşıya kalmadıkça düşünmezler ve de Kur'an, Osmanlı'ya bütün meselelerini çözmesi için yeterince kuşatıcı bir kaynak, kılıç da bu kaynak doğrultusundaki çözümleri uygulamak için yeterli oluyordu.

Kılıç, ancak üretilene el koymak için bir araç olabilir; oysa beşerî/toplumsal hayat, doğal bir veri değil de ancak üretilirse varlık kazanabilen bir gerçeklik olduğuna göre, kılıca dayanan bir düzenin ilanihaye ayakta kalması zaten düşünülemeyeceği gibi, kendisinin yıkılmasını açıklamak üzere dış müdahalelere ve içeriden 'ihanet'lere müracaat etmeyi en az gerektirecek bir düzen olduğu açıktır. Ayrıca kendi kendisini yeniden üretmek için kendi dışındaki birilerinin ürettiklerine el koymak zorunda olup, kendi kendisinin yeniden üretimini kendi dışından sağlamaya mahkûm bir düzen üzerinde yükselen bir medeniyetin ne kadar şümullü, yani toplumsal gerçekliğin tümünü kapsama ve bütün katlarına nüfuz etme gücüne ne kadar sahip olabileceği de başlı başına bir tartışma konusudur.

Osmanlı'nın ahenginden bahsedip, bu ahengin bozulmasını doğrudan doğruya kendi dışından kaynaklanan gelişmelerle açıklarken, diyelim bir yandan Celalî İsyanları'nın, diğer yandan

da, kendisinin 'uşaklar' olarak vasıflandırdığı gayri-Müslim unsurlarla uşak olmayanlar arasındaki kaçınılmaz karşıtlık, gerilim ve mücadeleleri tümüyle göz ardı etmiş olur. Ayrıca, eğer tefekkür insanın zorda kalmasının fonksiyonunda ortaya çıkıyorsa, kılıç üzerine oturmuş bir düzen kadar, insanı zorda bırakıp düşünmek zorunda bırakabilecek başka ne olabilir ki?

Osmanlı, düzeni ve işleyişi ancak dışsal etkenler tarafından bozulabilecek/bozulmuş ahenkli bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Cumhuriyet'in Anadolu'nun kadim Türklüğünü Sümerlerin/Hititlerin Türk-soyluluğu üzerinden ispatlama girişimleri ile Anadolu'daki gayri-Müslim unsurların soycak tasfiyeleri arasındaki ilişki de yakalanamayıp, meselenin yine bir bilgi-bilgisizlik-cehalet ve/veya İslam'ı-Osmanlı'yı tasfiyeye yeminli bir ajan/hain/misyoner komplosu çerçevesine hapsedilmesi de kaçınılmaz olacaktır.

Cemil Meriç, Osmanlı'yı kendi içinde ahenkli bir bütünmüş gibi ele almasıyla simetrik sayılabilecek bir hataya Batı'dan bahsederken de düşer. "Batı tantanasıyla şuurumuzu fethetti" der. Burada, tarihi hatalarla, yanılgı, yanıltılma, kanma ve kandırılmalarla açıklamak gibi bir yanlışa da düşmektedir Cemil Meriç.

Her şeyden önce, Batı'nın tantanasının fethettiği şuur, kimin şuuru; kendi içinde homojen bir bütün olarak bir Osmanlı veya Türkiye var da, onun şuuru mu? Cemil Meriç'in veya başka birilerinin gözünde tantanasal unsurlar olan bazı şeylerin alınmasını kendileri açısından varoluşsal zorunluluk olarak gören başka birileri olamaz mı? Ayrıca Batı'dan neyin alınıp neyin alınmayacağına karar verme konusunda herkes aynı güce sahip mi?

Türkiye'deki Batı'yı, Batı'dan kalkarak açıklamak ya da suçlamak veya methetmek yanlış. Batı'yı kim, ne için Türkiye'ye

getiriyor? Batı'nın nesini getiriyor? Adam önce Batı'nın subaylarını getiriyor, tophanesini getiriyor. Benim dedem yapmadı bunu; yani çiftçi, esnaf, zanaatkar vs... değil, bürokrat-asker takımı yaptı. Batı diye tek bir Batı, Türkiye diye de tek ve homojen bir bütün olsa ve bu 'bütün', diyelim salt çiftçilerden oluşsaydı Batı diye alacağı şeyler herhâlde top veya gemi veya bunların mühendisliği olmazdı.

Tekrar söylüyorum; Batının nesini, kim, ne için getiriyor? Buna bakmak zorundayız. Neymiş, Avrupa Birliği kriterleri: Bırakın efendim, biz NATO'ya ve Guantanamo, El-Gureyp kriterlerine bağlıyız.

'Sınır Tanımayan Doktorlar' da, bir Fransız olarak "Cezayir'de katliam yapıyoruz, bu alçaklıktır" diyen Jean-Paul Sartre veya Gurvitch de Batı; ama NATO da Batı ve biz Batılı Sartre'ın hümanizmine değil, Batı'nın NATO'suna bağlıyız. Mesele bu! Ama meseleyi basite indirgersek şu örneği verebiliriz: Bisiklet ne zaman ortaya çıkıyor; daha doğrusu tümüyle masrafsız, ucuz bir nakil vasıtası olma yönünde evriliyor? Bu çok ilginç, sanayi devriminin en uç noktaya geldiği bir ortamda, 1880'lerde, Fransa'da, İngiltere'de. Bu da çok ilginç, Fransız ve İngiliz zekâsı 1880'lere kadar bisikleti geliştiremedi de, sanayileşmenin en uç noktasında bunu başardı; yani bu bir tesadüf mü? Hayır! Proleterler merkezinden kovuldukları kentin merkezinde kurulan fabrikalara ucuza, kısa sürede ve kolayca gidip gelebilsinler diye nihaî biçimini aldı bisiklet. Ama çok ilginçtir, Batı'nın en fakir kesimi açısından rasyonellik taşıyan bu araç, Türkiye'de ancak zengin çocuklarının binebildikleri bir eğlence aracı olarak alınmıştır. Bisiklet Batı'ysa proleter Batı'dır; oysa burada 'seçkin' Türkiye: Doğu-Batı farklılığı/karşıtlığı üzerinden yapılan her türlü toplumsal-tarihsel tahlil, ilk bakışta anti-emperyalist

bir haysiyetlilik ve yurtseverlik görünümü veriyor olsa da, aslında bizim içimizdeki sömürü ve tahakküm ilişkilerini egemenler lehine gözlerden gizlemeye fevkalade müsait en çiğinden ve en sığından bir ideolojik çarpıtmadan başka bir şey değildir.

Cemil Meriç'e göre ideolojiler, mutlaka sınıfsal birer yarım hakikat, dolayısıyla da bilim karşıtıdır; entelektüel ise mutlaka bir sınıfın sözcüsü, sentezcisidir. Kendisine göre Osmanlı'da/Türkiye'de sınıflar bulunmadığına göre, "benim de entelektüel olamamam gerekir"i tartışır: Hoca sonuna kadar dürüst/kendisiyle tutarlıdır. Ancak böylesi bir kavrayış çerçevesinde bütün mesele, düşünen insanlar arasındaki iletişim kopukluğuna, bireysel veya grupsal inatlaşma ve karşıtlıklara indirgenecektir; 1970'li yılların öğrenci ve gençlik olayları da, toplumda ortak normların çökmüş, yenilerinin ise tesis edilememiş olmasından, 'anomi'den kaynaklanan bir 'kör döğüşü'dür. Çözüm ise, diyalogdadır: "Türkiye evlatlarını yiyor" der Cemil Meriç. Ama bu Türkiye, daha doğrusu 'yiyen' kimdir; kimleri kimlere yedirtmektedir? Tahlilde, sınıflaşmış veya sınıfsı farklı çıkar grupları ve zümreler, toplumsal güçler ve de onların ulusal ve/veya uluslararası düzeydeki bağlantı, bloklaşma ve karşıtlıkları hiç mi hiç yer almayınca, çözümde en ön plana çıkanın da diyalog olması kaçınılmazdır: Kitaplarını, en 'sağ'dan en 'sol'a, düşünce ve siyaset alanında etkili olabileceğini düşündüğü herkese gönderir; diyaloga davet eden ithaflar da ekleyerek –yeter ki bir tepki versinler, bir etkilenmişlik emaresi göstersinler. Her kim ki yazılarını/eserlerini yayınlayacak, aralarında hiçbir ayırım gözetmez; ister ki farklı farklı yerlerde tekrar tekrar yayınlansınlar, herkes okusun diye: Kimseye 'göre' yazmamıştır ki, okuyacaklar konusunda bir önceliği, tercihi olsun. Evinin kapısı da herkese açıktır; kitaplarını yollarken adresini de ekler: Gelsinler de beyinleri bir

nebzecik olsun tokatlansın. Zira Cemil Meriç, entelektüeli her şeyden önce 'amel' (eylem) adamı olarak görür ve kendisinin öncelikli eylem formatı 'beyin tokatlamak'tır; insanlar nasslarından kurtulsunlar, en azından şüpheye düşsünler diye.

Cemil Meriç'in, az yukarıda eleştirdiğimiz 'kelimelerin maceraları'nı anlatmakla yetinip nihaî bir tanımlarını kurmaktan ısrarla uzak durması, belki de esas amacının, insanları –bu arada kendi kendisini de– mağaralarından çıkartıyorum derken –isterse en görkemlisinden bir saray olsun– yine başka bir kapalı mekana hapsediyor da olabilirim endişesiyle, sadece yola çıkmalarını sağlamak, kendi başlarına yürür hâle getirmek olmasından kaynaklanıyordu. Şöyle de söyleyebiliriz: Cemil Meriç, insanları birbirleriyle diyaloga sokmak isterken, insana kendi kendisiyle diyaloga girmeyi öğretiyordu.

Güle güle uyusun.

PARSEG'TEN PARS'A DÖNMEK İŞE YARAMAMIŞTI!*

12/12/2017, Pars Tuğlacı'nın birinci ölüm yıl dönümü: Güle güle uyusun.

Düzinelerle eseri olan ve yerli/yabancı çeşitli üniversitelerle askerî yüksek okullarda en az elli yıl ders vermiş, uluslararası ödül ve unvanlara sahip bir dilbilimci ve tarih araştırmacısı: Ölümü ne televizyonlarda ne de yazılı basında haber oldu.

On ikinci ayın on ikisinin bende özel bir yeri zaten vardı: Cemil Meriç'in doğum, Georges Gurvitch'in de ölüm günü. Gurvitch, Fransız ordusunun Cezayir'deki mezalimine karşı 121'-ler Manifestosu'nu kaleme alıp imzalayanlardan biri; OAS'ın (Organisation Armée Secrète/Gizli Ordu Teşkilatı) evinin kapısında bomba patlatması sonucu enfarktüs geçiren ve bir daha da sağlığına kavuşamayıp ölen filozof-sosyolog; hocam Doğan Ergun'un hocası Fransa'dan, benim de uzaktan.

Tuğlacı'nın da yeri bende çok özel: Tam kırk yıldır hemen her gün, hatta bazen günde birkaç defa buluşuyorum kendisiy-

* *Gazete Duvar*, 12 Aralık, 2017.

le, (ansiklopedik sözlük) Okyanus'u üzerinden. Hep "Allah razı olsun" derdim, şimdi ise artık "Allah rahmet eylesin" diyorum; teşekkür babında; ama her defasında biraz içim yanarak, biraz da utanarak; kendisinin aslen Ermeni, adının da Pars değil Parseg, soyadının ise Tuğlacı değil Tuğlacıyan olduğunu öğrendiğimden beri.

Hiç kimse durduğu yerde adını soyadını başka bir dile göre değiştirmezdi, hele ki yabancı bir ülkeye hicret etmemiş de kendi memleketindeyken: Adını Türkçeleştirdiğine, ben de Türk olduğuma göre, utanmak da bana düşerdi.

AİTİA'da iki-üç yıllık asistandım. Bir sabah okuldaki odama genç bir kız geldi: Kitap ve ansiklopedi pazarlıyormuş, kendisi de üniversite öğrencisiymiş. Boş dönmesin şu kız dedim; ödeme koşulları da uygundu, Okyanus'u aldım. İyi ki almışım; elime geçtiği günden beri, ne Türkçe-İngilizce ne de Türkçe-Fransızca lügata bakıyorum: Çok yerel terimler ve/veya argo ifadeler dışında bütün kelimelerin İngilizce ve Fransızca karşılıkları var Okyanus'ta; ancak çok daha önemlisi, hepsinin etimolojileri; yani, hem kökleri hem de kökenleri.

'Bihaber'e baktığınızda, rahmetli Tuğlacı, önce 'bi-'nin Farsçalığını belirtiyor, sonra da '-haber'in Arapçalığını. 'Haberdar'ın da 'haber'i tabii ki yine Arapça, '-dar'ı ise Farsça. Okyanus'un ışığında, kendi kendinize diyorsunuz ki, hadi Türkçeyi özleştirelim diye 'haber'i Arapçaya, 'bi-'yi veya '-dar'ı da Farsça'ya geri gönderip Türkçeden atalım; ama 'bihaber'i veya ' haberdar'ı hangi dile geri gönderebilirdik ki.

Okyanus, ne sadece sözlük ne de sadece ansiklopedi; insanın zihnini açan bir hazineydi. Parseg Usta, dilin tarihselliğini anlamanın temellerini veriyordu, en azından bana vermişti: "Dil, dilden kalkılarak, ne izah edilebilirdi ne de inşa".

Pars Tuğlacı'nın Ermeni olduğunu Okyanus'landığımdan epey bir yıl sonra öğrendim: Hemen her öğle vakti gittiğim lokantada, masalardan birinin üzerinde faşizm borazanı bir gazete duruyor; kocaman bir manşet atmış "Ermeni yine konuştu" diye. Çok şerefsizce bir ifade, "köpek yine havladı" der gibi. Merak edip okudum; hocayı kast ediyorlardı; en az bir otuz yılı var, o yüzden tam hatırlamıyorum; ama herhalde hocanın bir mahkemesi varmış, işte onunla ilgili bir haber: Parseg'ten Pars'a dönmek de bir işe yaramamıştı.

Bu arada şunu da hatırladım. Bazılarının yaşı yetmez, yaşı yetenlerden pek çoğunun da insanî hassasiyeti: Gerek 'dil devrimi' gerekse 'güneş dil teorisi' tantanalarında Atatürk'ün yanında bulunmuş, hatta akıldanesi olmuş. Dilaçar soyadı kendisine Atatürk tarafından verilmiş, hatta Atatürk adının baş mucitlerinden biri olduğu da rivayet edilen Agop Dilaçar 1979'da öldüğünde, TRT haberi verirken Agop adını kullanmaktan özen ve ısrarla imtina etmiş. Gerek televizyon gerekse radyoda spikerlerin bazıları 'A nokta Dilaçar' derken bazıları da A'dan sonraki 'nokta'yı atlayarak, insanların Adil Açar diye, TRT haberini yaptığına göre demek ki önemli, ama her nedense o güne kadar adını hiç duymadıkları –gerçekte hiç yaşamamış– bir zatın öldüğünü düşünmelerine yol açmıştı. Ne zavallılık ve ne kadar ayıp.

Neyse, zaten Ermeni diye bir millet yoktu ki, biz onları katletmiş olalım: Nasıl ki kendilerini Kürt zannedenler aslında dağ Türkleriydi, Ermeniler de 'orman Türkleri', yani 'ormanî' olup, kendilerini incitmemek için 'ormanî'nin zarifleştirilmiş şekli olarak 'Ermeni' diye adlandırılan insanlardı.

Yerseniz, afiyet olsun

HRANT'A DAİR*

"Sabah sabah, beni ağlatmak mı istiyorsun?" diye telefon açmıştı, her zamanki gibi "Kadir'im"i de ekleyerek.

BirGün'de bir yazım çıkmıştı ve son bölümü şöyleydi:

"...Durum şu: Ahmet, Mehmet'e zamanında çok büyük bir kötülük etmiş; Mehmet de bu kötülüğe kafasını takmış, hiç mi hiç unutamıyor ve bu yüzden de ruhunu bu olayın ipoteğinden kurtarıp, diyelim ne önüne gelen çiçeğin güzelliğinin farkına varabiliyor, kokusunu koklayabiliyor, ne yapabileceği resimleri yapabiliyor, ne söyleyebileceği şarkıları söyleyebiliyor, ne de sevebileceği kadınları sevebiliyor; kısacası geçmişte kendisine kaybettirilenlere kafayı takmışlığı bugün ve ileride kazanabileceklerine/inşa edebileceklerine de engel oluyor, başka bir deyimle tarihsel/kültürel zürriyetini de kurutuyor ve bizim Hrant da Mehmet'e diyor ki 'bırak artık şu Ahmet'i ve ondan nasıl intikam alabileceğini veya onu yaptığına nasıl pişman edebileceğini düşünmeyi; nasıl olsa senin bir ailen, yakınların ve de sevenlerin

* *Taraf Gazetesi*, 19 Ocak 2008.

var, onlarla ilgilen, onlarla birlikte yeni güzellikler yaratıp yaşamaya bak; yoksa kendi hayatını yine kendi elinle kendi kendine zehir etmiş olursun.

Hrant Dink'in cümlesini böyle anlamayanlar, ya Türkçe bilmemekte ya da Ermeni'den temizleyemedikleri zehirli kanı, akrep kadar bile olamayıp, kendilerine değil başkalarına zerk etme peşinde olan taammüdî katillerdir."

"Hrant'ın Türkçesi de, Türkiyeliliği de 'Türk'lere ağır geldi" diyebilirdim, ama hiç de öyle değil.

Ne demişti bir emekli paşa, 6-7 Eylül için: "Muhteşem bir operasyondu".

Hrant'ın katli de muhteşem bir operasyon oldu. Kendisini mahkûm eden hâkimler de biliyorlardı/anlamışlardı ne dediğini; ama –anlamazdan geldiler de değil– özel olarak tersinden anladılar; hedef oluşturmak üzere: Bu kişiler –"yargılanmalıdır"ların da öncesinde– Türkçe okuduğunu anlama testinden geçirilip ilkokul diplomaları bile ellerinden geri alınmalıdır, ajan provokatörlükleri tescil edilip ödüllendirilmedikleri takdirde.

Katil 'kendi hâlinde bir çocuk' izlenimi veriyormuş, Habertürk'ün spikerine göre; örgüt bağlantısı ve ideolojik donanımdan uzak; ki, benim gözümde de öyle; ama, esas vahim olan da işte tam tamına bu: Türkiye'nin 'sözde' olmayan vatandaşlarının büyük çoğunluğunun 'kendi hâli' hakikaten bu; yani bir örgüt tarafından beyni yıkanıp yönlendirilmesine, kısacası özel olarak katilliğe hazırlanmasına gerek yok. 'Millî Eğitim'imiz, Gomidas anıtına köpek işeten 'büyük' medyamız ve de 301'li 'yüce' yargımız bu işe zaten yetiyor. Bir Ermeni öldürmek ya da Ramazan'da oruç tutmuyorlar diye çocukları bombalamak için belirli bir örgütten emir almaya ihtiyaçları yok, aynen bir kedinin ciğe-

re saldırmasında taammüt aramaya gerek olmaması misali; zira doğrudan doğruya insiyakî; hele ki yavrumuz lise diploması alacak kadar 'millî eğitim'den geçirilmişse.

İnsiyakî, ama insanda insiyakî dediğimiz ister istemez kültürel/zihniyetseldir. Doğa, Amerikan eşeğine de, Türk veya Irak eşeğine de aynı uzaklıktadır; yani her üçü karşısında da aynı belirleme gücüne sahiptir, dolayısıyla söz konusu eşeklerin kendisi tarafından belirlendikleri odak, belirlenmişlik oranları ve ne yönde belirlendikleri bir ve aynıdır. Ancak insanların kültürel/zihniyetsel belirlenmesinde toplumdaki egemen unsurların/sınıfların daha büyük bir paya sahip olmaları kaçınılmazdır: İnsanlar açısından mümkün davranış kalıpları arasında, ödüllendirme/cezalandırma gücüne/kaynaklarına daha fazla sahip olanların işine gelen davranış kalıpları daha bir güçlü olarak dayatılacak, beyinlere daha bir derince nakşedilip fiilîleştirilecektir; ki bu, hiç öyle zor bir şey, kaynakları tarih-öncesinde veya çok eskilerde/uzaklarda bulunan bir olgu değil, tam tersine –tabiî elinde güç bulunanlar için– fevkalade basit ve kolaydır: Diyelim, linç edicileri adeta ödüllendir, linç edilmek istenenleri de ekstradan cezalandır; işte sana alaminüt (à la minute, dakikasında) linç kültürü.

Kısacası, hiçbir kültür ve zihniyet insanın doğrudan doğruya doğayla olan ilişkileri içinde değil, içinde bulunulan toplumdaki güç ilişkilerinin de fonksiyonunda biçimlenir ve ben bunu, her cuma sabahı okuduğu Yasin'i mutlaka ve mutlaka ustası Madam Yerçenik'in ruhuna da gönderen bir anne (kendisi terziydi) ile 6-7 Eylül sonrası, beni elimden tutup Beyoğlu'nu ve Bağlarbaşı'ndaki Ermeni mahallesini, tahrip edilmiş Ermeni kilisesini, Hristiyan mezarlığının kırılmış haçlarını "bu ne alçaklıktır" diye gözleri yaşararak gezdirmiş bir babanın oğlu ve ilk "amca" dediği insanlardan biri mahallenin bakkalı (Nazım Hikmet'in şii-

rinde geçen Ermeni bakkal) Karabet (Garabed) olmasına rağmen, ortaokuldaki ilk kavgasında Vahram Boğosyan'a "Erivan'a git, Erivan'a" demekte güç arayan, yine sınıf arkadaşı Nuran Börek'e kendisinin Ermeni olduğunu bilmediğinden "niye hep gâvurlarla içli dışlısın" diyerek dayılanmaya kalkışan bir 'Türk' çocuğu –ama, aynı zamanda bir sosyolog da– olarak en iyi bilenlerden biriyim.

Daha da kısacası, Ogün'ler bir günde/sadece Trabzon'da yetişmedi ve caniliğe soyunmaları için özel olarak bir çeteye, örgüte üye ve onun ideolojisinin esiri olmaya hiç mi hiç ihtiyaçları yok: Azınlık vakıflarını düşman/tehlikeli unsurlar olarak görürken paranoidliğin, 'laik' devletin gayrimüslim vatandaşlarını yabancı diye nitelerken de şizoidliğin (Eski Yunancada yarık/çatlak anlamındaki 'skizma-schisme'den) doruklarına ulaşan laiklik şampiyonu hukuk/devlet adamlarıyla, Hrant'a kurşun sıkan hak tanımaz/Hakk'tan korkmazların beyinlerini besleyen, aslında aynı özsu; dolayısıyla o ölçüde de genel ve yapısal.

Meral Akşener, Öcalan için 'Ermeni dölü' demişti, kendi meşrebince hakaret etmek üzere. Ben de, o haftaki yazıma (*Ülkede Gündem*, 7/4/1997) 'İğrençlikler Haftası' başlığını koyup epey bir şeyler yazmıştım bu lâf üzerine. Bir süre sonra Levent Köker'den öğrendim ki, Agos diye bir gazete varmış ve yazımın bir bölümü orada iktibas edilmiş:

"...beterin de beteri varmış ve aynı hafta içinde onu da gördük: 'Ermeni dölü'.

Ben de Türk dölüyüm, Mitterrand da Fransız dölüydü ve de herkes zorunlu olarak birilerinin dölü; bu doğal ve genel bir şey. Ama kadın bu lafı küfür olarak sarfediyor. Küfretmek ayıp, hele bir bakanın alenen küfretmesi daha da bir yakışıksız; sadece

erkekler küfreder ve erkekler de mutlaka küfreder diye bir şey yok, ama kadının küfretmesi daha da bir çirkin. Ama bu, ayrıca ırkçı bir küfür ve buradaki ırkçılık, diyelim Eskimoları hedef alan bir ırkçılık da değil; dolayısıyla, buradaki komşuma, dostuma, belki abi-amca dediğim, (terzi) annemin ustasıydı diye ruhuna Fatiha okuduğum, belki de evlendiğim insanlara bir küfür; yani bana da, bizlere de bir küfür, buranın yurttaşlarına bir küfür, hem de içişleri bakanının ağzından bir küfür, dolayısıyla hem bölücü, hem de anti-laik bir küfür (MGK'nın dikkatine); cinayete, katliama teşvik edici, kışkırtıcı bir küfür.

Çok ayıp."

Hrant'la tanışmamızsa ancak üç sene sonra oldu; tabiî Agos'u muntazaman okumaya başlamam da. 2000 Aralık'ında Kızılcahamam'daki İnsan Hakları Kongresi'ydi; iki gece üst üste neredeyse sabaha kadar sohbet ettiydik, dört beş kişi. Daha sonra, telif ve iktibas olmak üzere on kadar yazımı yayınladı sevgili Hrant, Agos'ta; çoğu zaman da bana haber bile vermeden; zira biliyordu ki Agos benim de gazetem, ben de Agos'-tandım.

Katli üzerine de hemen bir yazı yazdım gönderdim; ama geleceğin "yetmez, ama evet"çilerine iki gün bile bol bol yetmişti Agos'a el koymak için. Yayınlamadılar ve de bu yazı, işte o yazı; ancak Hrant'ın en fazla hoşuna giden yazım, aşağıdaki yazı oldu; okur okumaz "ben bunu mutlaka Agos'ta da basarım" demiş ve öyle de yapmıştı.

GÖREVİMİZ KORUMA*

Bundan iki yıl önceydi. Muğla Üniversitesi'nin 'Sosyoloji Günleri'ndeydik. İstanbul'dan gelmiş kıdemli profesörlerimizden birine (Barlas Tolan; 2014 Aralık'ında rahmetli oldu: Güle güle uyusun) '*Hiçkimsenin Cumhuriyeti*'ni (Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000; 2007) imzalayıp verirken, "Bak, ağbi, çok güzel bir kitap oldu, n'olur oku" dedim. Cevap ise şu idi: "Ben senin neler yazacağını biliyorum; ama şimdi zaman sosyoloji yapma zamanı değil, Cumhuriyeti koruma zamanı".

Hoca'nın korumaya soyunduğu Cumhuriyet'te, zaman hiçbir zaman sosyoloji yapma zamanı olmayacaktı; zira aslında, anayasal öncülü darbe-başı'ndan cumhur'a başkan çıkartmak olup, 'cuma hutbesi'nden 'bilim'e, her şeyi sadece ve sadece kendisinin korunmasına endekslemiş sürekli bir 'seferberlik ve teyakkuz rejimi'yle karşı karşıyaydık ve işte alın bakın/okuyup görün, önceliği rejimi korumak oldu muydu, 'bilim' nasıl/ne olur:

---

* *Özgür Üniversite Forumu*, 2002; Bu yazıyı Özgür Üniversite Forumu'na yazmıştım 2002'de; sonra baş kısmını bir iki makalemde kullandım; ama bu ilk versiyon kendi başına tatlı bir yazıdır.

"Artık üniversitelerimiz, 12 Eylül öncesinde olduğu gibi birer solcu yuvası, anarşi kaynağı, bölücülük odağı değil; ama 12 Eylül rejiminin kendilerine biçtiği misyonu hakkıyla yerine getirdikleri de söylenemez. Evet, örneğin Gazi Osman Paşa Üniversitesi öğretim üyeleri, başlarında rektörleri, sözde Ermeni soykırımını kabul eden Fransız Senatosunu protesto etmek üzere Fransa Büyükelçiliğinin önüne marşlı, bayraklı bir çıkartma yaptılar; hem de taa Tokat'tan gelerek. Ama onların dışında hangi üniversite böyle bir eylemde bulundu; Ankara'dakiler bile, birkaç kınama sözü dışında, neredeyse kıllarını bile kıpırdatmadılar. Oysa büyükelçiliği muhatap bile almadan 15-20 bin öğrenciyi şöyle bir yürütüverselerdi Paris Caddesi'nden, işte asıl o zaman görürdünüz siz gümbürtüyü.

Evet, belki Gazi Osman Paşalılar gibi, söyleyecekleri bir marşları (Gazi Osman Paşa Marşı) yoktu; ama böyle bir şeyi daha önce düşünmeliydiler. Haydi, diyelim düşünemediler, en azından Ankara'yı temsilen bir seymen ekibini önlerine katabilirler ya da hemen büyükelçilik yakınına seyyar bir mutfak kurup yürüyüşe katılan öğrencilere Ankara tava dağıtabilirlerdi ki, böylesine anlamlı bir girişim için rektörlerin araya girip Ankaralı işadamlarının sponsorluğunu sağlamaları hiç de zor olmaz, dolayısıyla üniversiteye ek bir mali yük getirmemenin ötesinde, bir yandan eylemin etkisini daha da güçlü kılacak çok boyutlu ve gerçekten de kolektif bir katılım çerçevesi çizilirken, diğer yandan da iş dünyası ile bilim dünyası arasındaki ilişki, etkileşim ve dayanışmayı geliştirme yolunda somut/örnek bir adım atılmış olurdu. Ya da diğer taşra üniversiteleri, eğer onların da ortaklaşa terennüm edecekleri bir marşları yoksa, Tokatlı akademisyenlerin marş eşliğinde yaptığını, pekala, kendi yörelerine göre, davul-zurna veya tulum vs... eşliğinde ger-

çekleştirebilirlerdi. Fakat heyhat, olmadı; daha doğrusu, yapmadılar.

Gazi Osman Paşa akademisyenlerinin, dile getirdiği vatanperverane duygular açısından kıvanç verici, ancak tek başlarına kalmalarına bakılınca da hüzün verici eyleminin bizlere öğretmesi gereken bir şey vardır ki, o da, her fakültenin değilse de her üniversitenin böylesi millî davalarda aktif bir katılımda bulunabilmek üzere, bir yandan kendi içinde hocasıyla öğrencisiyle nasıl yekvücut hale geldiğini sembolize ederken, diğer yandan da gerek şanlı geçmişimiz, gerekse çağdaş uygarlığın da ötesine geçme ideal ve kararlılığımızı vurgulayarak millî birlik ve bütünlüğümüzü pekiştirecek birer marş besteletmesinin, ilk bakışta pek öyle önemli görünmese de, yeri geldiğinde ne denli hayati bir işleve sahip olabileceğidir.

Ancak bir de şu vardı: Tokatlı akademisyenlerimizin eylemi kıvanç verici, diğerlerinin eylemsizliği hüzün verici, bu tür eylemler de tabiî ki gerekli idi, ama üniversiteye yetmezdi. 'Sözde Ermeni Soykırımı'nın sözdeliği konusunda zaten herkes hemfikirdi. Oysa üniversite, bir bilim yuvası olarak, meseleyi, herkesin çıplak gözle doğrudan algılayabildiğinin ötesindeki bir düzlemde ele alıp, teorik bir temelde yeniden formüle edebilmeli; diyelim, 'sözde'liği, soykırım'dan alıp Ermeni'nin kendisine taşıyabilmeli idi. Şöyle ki, iddiamız, soykırımın 'sözde'liği değil de, bizatihi Ermeni'nin 'sözde'liği, yani Ermeni diye bir soyun bulunmadığı şeklinde formüle edildiği anda, olmayan bir soyun kırımı da olamayacağına göre, bir yandan bizler soykırım yapmakla itham edilmekten kurtulurken, Ermeniler de hiçbir şekilde galibi olamayacakları bir tartışmanın içine çekilmiş olacaklardı: 'Ermeni diye bir soy yok ki, onu kırıma uğratmış olalım' şeklindeki bir yanıt karşısında, Ermeni'ler, her şeyden önce Er-

meni diye bir soyun bulunduğunu ispat etmenin peşine düşecekler ve böyle bir soyun varlığını kendi mevcudiyetleriyle ispat etmeye çalıştıkları ölçüde de, esas ispat ettikleri, bu soyun soykırıma değil, en fazlasından tehcire uğratılmış olabileceği olacaktır; zira çeşitli ülkelere dağılmışlıkları, Yahudiler için olduğu gibi soykırım adını verdikleri olaylardan önce gerçekleşmiş de o sayede bugün hâlâ soylarını sürdürebiliyorlar değil, tam tersine, neredeyse bütünüyle bu olaylar sırasında ve sonrasında gerçekleşmişti ki, bu da soycak kırılmamış oldukları anlamına gelirdi.

Ermeni diye bir soy bulunmadığının kanıtlarını getirip temellendirmesini yapmak ise, tabiî bizlere düşerdi ki, bu yolda hiç de fazla zorlanacak değildik; zira elimizde her şeyden önce Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi vardı ve yine biz değil miydik bu teorik araçlar sayesinde Sümerlerden Hititlere bütün kadim Anadolu ve Mezopotamya halklarının öz be öz Türk olduğunu ortaya koyan.

Ermeni diye bir soy yoktu; zira onlar Türk'tü, Türk soyundandılar; dolayısıyla, Ermeni soykırımı diye de bir şey olamazdı. Kişi, kendisini Ermeni sanabilir, öyle hissediyor olabilirdi; hatta böyle bir yanılgıyı paylaşan milyonlarca kişi bulunabilir ya da tarih boyunca bu durumda bulunmuş isterse milyarca kişi de olabilirdi. Ama ben de dahil, şu anda en az 6 milyar kişi de, gerek kendisini gerekse üzerinde bulunduğu yeri/toprağı sabit/hareketsiz ve düz olarak, Güneş'i ise Dünya'nın karşısında, Doğu'dan Batı'ya hareket eder olarak görüyor/hissediyor değil miydi ve on binlerce yıl boyunca milyarlarca insan da aynı şeyleri hissetmemiş miydi? Oysa hakikat hiç de öyle olmayıp, doğrudan hissedilenin/algılananın tam tersiydi. Ama zaten, tam tamına bu yüzden, yani her şey bize apaçıkmış gibi geldiği, bize

göründüğü, bizim hissettiğimiz/duyumladığımız, doğrudan tanıyıp tanığı olduğumuz şekilde cereyan ediyor olmadığı için değil miydi ki, gerçekliğin doğru bilgisine ulaşmak için bilime ihtiyaç vardı. Bilim adamı da bunu bilir, dolayısıyla kendisini Ermeni bilen, Ermeni olarak hisseden, hatta açıktan açığa 'ben Ermeni'yim' de diyen insanların bu tavırlarında bir kasıt aramaz; onları anlayışla karşılar, ama aynı zamanda şunu da bilirdi ki, bu insanlar yanılıyorlar. Ve yine aynı bilimsel olgunluk içinde değil miydi ki, kendilerini Kürt, dolayısıyla Kürt diye de bir soyun var olduğunu zanneden bazı 'Dağ Türkleri'ne hoşgörülü davranılır, hatta bazı hocalarımız, sırf onların kalbi kırılmasın diye 'Kürt Türkleri' adında özel bir Türk boyunun bulunduğundan dem vurmanın da ötesinde, bu Türk boyu hakkında araştırma bile yapıp kitap yazarlardı.

Evet, Ermeni Soykırımı diye bir şey –olmamıştı da değil– olamazdı: Ermenilik adına veya Ermeni'dir diye şu ya da bu sayıda insan canını kaybetmiş olabilirdi; ama bu şekilde canını kaybeden insan sayısının isterse milyarları bulmuş olabileceği bir durumda bile, bu kesinlikle Ermeni Soykırımı değil, olsa olsa Türk Katliamı olabilirdi; zira onlar Türk'tü, Türk soyundan, 'Orman Türkleri', kısacası Ormanî idiler. Şöyle ki, Timur'un filleri geçebilsin diye 1400'lerin en başında Doğu Anadolu'dan Ankara'ya kadar bütünüyle tahrip edilen ormanlık alanlarda yaşar, işte bu yüzden de 'Orman Türkleri' olarak bilinir, ama orman ve ormanî kelimelerinin aşağılayıcı bir ima taşıyabileceği endişesiyle diğer Türk boyları tarafından bu kelimelerdeki kalın seslilerin inceltilmesi suretiyle elde edilmiş Örmeni/Ermeni adıyla çağırılırlardı..."

KADIKÖY'DEN EMEK-BAHÇELİ'YE, AZNAVOUR'DAN CEMİL MERİÇ'E

Anılar ve Portreler

Kadir CANGIZBAY

Annemle babamdan komşularıma, bakkal Karabet Amca'dan Münir Nurettin'e, Abdullah Yüce'den Hrant Dink'e bir sürü insan var bu kitapta: Okursanız daha çok insanı/'İnsan'ı daha çok sevecek, en kötü ihtimalle tanıyıp anlayacaksınız

ÜTOPYA
Sosyoloji-Felsefe

ISBN: 978-605-9378-34-5